

Taito olla ja pysyä oikeassa

ARTHUR SCHOPENHAUER

Taito olla ja pysyä oikeassa

- ERISTINEN DIALEKTIikka

SUOMENNOS JA JÄLKISANAT

JARKKO S. TUUSVUORI

23°45

niin & näin -lehden filosofinen julkaisusarja

Sisällys

- 7 *Suomentajan alkusana*
- 9 ARTHUR SCHOPENHAUER,
Taito olla ja pysyä oikeassa
– *Eristinen dialektiikka*
- 81 JARKKO S. TUUSVUORI,
Suomentajan jälkisana
– *Schopenhauer, eristiikka, filosofia*
- 175 *Kirjallisuusliite*

Suomentajan alkusana

Tämä Schopenhauerin postuumeihin pienteoksiin luettava nimetön tutkielma julkaistiin ensimmäisen kerran 1864. Tuolloin vuosien 1830 ja 1831 aikoihin laadittu kirjoitus otettiin mukaan Julius Frauenstädtin toimitteeseen *Aus Arthur Schopenhauer's handschriftlichen Nachlaß*. Se sai nimen *Eristik*. Lähes kolme vuosikymmentä myöhemmin ilmestyneeseen teokseen *Arthur Schopenhauer's handschriftlichen Nachlaß* (toim. Eduard Grisebach, II osa, 1892) se painettiin nimellä *Eristische Dialektik*.

Käännös on tehty Paul Deussenin edition *Arthur Schopenhauers Sämtliche Werke* (Piper, München 1911–42) pohjalta. Deussenin kuoltua kesken toimitustyön Franz Mockrauer viimeisteli laitoksen VI niteen (1923), joka »muodostaa varsinaisten teosten päätöksen ja johdattaa jälkeenjääneisiin kirjoituksiin». Kuuden tekstin joukossa oli myös *Eristische Dialektik*. Otsikko säilyi Arthur Hübscherin

toimittamassa julkaisussa *Der handschriftliche Nachlaß* (osa III, Kramer, Frankfurt/M. 1978). Suomensos on tarkistettu vertaamalla tähän kriittisimpään teoslaitokseen sekä Franco Volpin toimittamaan uuteen versioon *Die Kunst, Recht zu behalten* (Insel, München 1995).

Nimi *Taito olla ja pysyä oikeassa* juontuu Schopenhauerin eristiikalle antamasta määritelmästä. Volpin johdolla on julkaistu italialainen toisinto *L'arte di ottenere ragione*, portugalilainen *Arte de ter razão*, espanjalainen *El arte de tener razón* ja ranskalainen *L'art d'avoir toujours raison*. Vastikään saatiin brittipokkari *The Art of Always Being Right*, joka mieli korvata varhaisimman englanninnoksen *The Art of Controversyn*.

Sanaparin »eristinen dialektiikka» enemmän tai vähemmän suoriksi suomennoksiksi sopisivat »riitaisia keskusteluoppi» tai »voittoisa väittelytaito». Termin, teorian ja taiteen ymmärtämiseksi on luettava Schopenhauerin jälkeensä jättämä traktaatti.

Jarkko S. TUUSVUORI

ARTHUR SCHOPENHAUER
Taito olla ja pysyä oikeassa

JOHDANTO

ALUKSI

Jo muinaisille kreikkalaisille logiikka ja dialektiikka merkitsivät samaa, vaikka vastaavat teos sanat – pohtimista, harkitsemista ja laskelmoimista tarkoittanut λογίζεσθαι [*logizesthai*] ja keskustelemista tarkoittanut διαλέγεσθαι [*dialegesthai*] – ovat kovin eriseuraisia¹.

Diogenes Laertioksen mukaan sanaan »dialektiikka»² tarttui ensimmäisenä Platon³. Huomaamme, kuinka Platonin dialogeissa *Faidros*, *Sofisti* ja *Valtio* dialektiikka ymmärretään järjen säännönmukaiseksi käyttämiseksi ja harjaannuttamiseksi⁴.

Tässä mielessä sanaa⁵ vaalii myös Aristoteles, joka Laurentius Vallentiuksen mukaan ottaa lisäksi ensimmäisenä käyttöön sanan »logiikka»⁶ vastaavassa merkityksessä⁷.

Dialektiikka olisi näin logiikkaa vanhempaa perua. Petrus Ramus kertoo⁸, että roomalaiset Cicero⁹ ja

Quintilianus¹⁰ puolestaan varasivat *dialecticalle* ja *logicalle* vastaavat yleiset merkitykset kuin kreikkalaisilla. Sanojen »logiikka» ja »dialektiikka» esiintyminen synonyymeina jatkui läpi keskiajan ja säilyi aina uudelle ajalle asti.

Uusimmalla ajalla on kuitenkin erityisesti Kantin myötä alettu sanaa »dialektiikka» käyttää pahanilkisemmässä mielessä »s sofistisen kiistelytaidon» vastineena¹¹. Vastaavasti nimitys »logiikka» on saanut viattomampana etusijan. Yhtä kaikki ne ovat alun pitäen tarkoittaneet samaa ja aivan viime aikoina ne on jälleen nähty samamerkityksisinä.

Se on sääli. Dialektiikan ja logiikan ikiaikaisesti yhtenevä merkitys estää minua suoralta kädeltä irrottamasta niitä toisistaan. Logiikka juontuu erottamattomissa olevia järkeä ja sanaa tarkoittavasta substantiivista *λόγος* [*logos*]. Haluaisin määritellä sen »tieteeksi ajattelun laeista eli järjen menettelytavoista». Dialektiikka on perua keskustelemisesta, joka aina välittää joko (historiallisia) tapahtuneita tosiasioita tai (päättännällisiä) harkittuja mielipiteitä. Tahtoisin määritellä sen »väittelemisen taidoksi tai taiteeksi» (modernissa mielessä).

Logiikalla on ilmiselvästi puhtaan *a priori*, kokemusta edeltävä ja kokemuseräisestä aineksesta puhdas kohde. Se koskee ajattelun lakeja. Järki (*logos*) noudattaa niitä yksin menetellessään, omine hyvineen ja häiriöttä, kun järjellinen olento ajattelee tykönään ja minkään häntä harhaan johtamatta.

Dialektiikka sitä vastoin koskettelee kahden järjellisen olennon yhteyttä, kahden yhdessä ajattelevan olennon yhteisöä. Heti kun nämä lakkaavat täsmäämästä toisiinsa kuin tasatahtiin käyvät kellot, joudutaan kiistaan eli henkiiseen kamppailuun. Puhtaina järkinä kahden yksilön täytyisi

sointua yhteen. Poikkeamat kumpuavat erilaisuudesta, joka on olennaista yksilöiden yksilöydelle. Mukana seuraa kokemuksenvarainen aines.

Logiikka ajattelutieteenä, tietämisenä puhtaan järjen menettelyistä, kokoontuisi siis yksinomaan *a priori*. Dialektiikka taas rakentuu suurelta osin *a posteriori*, kokemuksen jälkeen. Se on kokemustietoa häiriöistä, joista puhdas järki kärsii, kun kaksi järjellistä olentoa ajattelee yhdessä mutta yksilöllisesti. Se on kokemukseen perustuvaa tietoa keinoista, joita yksilöt tarvitsevat toisiaan vastaan saatukseen oman yksilöllisen ajattelunsa pätemään puhtaan objektiivisesti.

Kun ajatellaan yhdessä, silloin vaihdetaan näkemyksiä (*dialegesthai*), ellei keskustella vain historiallisesti tapahtuneista tosiasioista. Jos A kokee B:n ajatukset jostakin samasta asiasta erilaisiksi kuin omansa, hän ei oitis tarkista omaa ajatteluaan vian löytääkseen. Hän olettaa vikapääksi vieraan ajattelun. Tämä selittyy ihmisluonnosta: ihminen on luontojaan omahyväisen oikeassaolevainen. Tästä ominaisuudesta seuraavista asioista antaa oppia ala, jota haluaisin nimittää dialektiikaksi.

Väärinkäsitysten välttämiseksi kutsun sitä nimellä »eristinen dialektiikka». Se olkoon oppi ihmiselle luonnollisesta, sinnikkästä oikeassa olemisesta.

ERISTIIKAN PERUSTEET

Eristinen dialektiikka¹² on kiistelemisen taidetta. Se on taitoa otella niin, että pysyy oikeassa *per fas et nefas*, oikein tai väärin¹³.

Voi näet olla objektiivisesti oikeassa jossakin asiassa ja silti näyttäytyä sivustakatsojalle, ja toisinaan itselleenkin, väärässäolijalta. Kun vastustaja kumoaa perusteeni, ja kun tämä käy myös väittämäni kumoamiseksi, kantaani pystyy toki tukemaan esittämällä muita perusteluja. Sama pätee käänteisesti vastustajaan: hän on oikeassa mutta objektiivisesti väärässä. Toisin sanoen lauseen objektiivinen totuus on eri asia kuin sen pätevyys kiistelijäin ja kuulijain tunnustamana. Dialektiikka suuntautuu juuri tähän väitteitten pätevöittämiseen.

Mistä selittyvät totuuden sivuseikkuus ja sitkeä oman näkökannan puolustaminen? – Ihmissuvun luonnollisesta kelvottomuudesta. Ellemme olisi katalia, jos olisimme läpikotaisin rehellisiä, vaatisimme jokaisessa selkkauksessa pelkkää totuuden saattamista päivänvaloon. Emme huolisi yhtikäs mitään siitä, mukaileeko totuus itse esittämäämme näkemystä vai toisen mielipidettä.¹⁴ Tämä olisi samantekevää tai vähintäänkin silkka sivuasias.

Mutta nyt ja tässä se on pääasia. Synnynnäinen turhamaisuutemme, joka on erityisen arka ja herkkä ymmärryskyvyn kohdalla, ei salli sitä, että ensin esittämämme osoitetaan vääräksi ja vastustajan kanta oikeaksi. Itse kukin voisi yrittää arvostella tai arvioida asioita oikein. Täytyisi ensin ajatella ja vasta sitten puhua. Myötäsyntyyseen oman erinomaisuuden pönkittämiseen liittyy kuitenkin viisaimmillakin löyhäsuisuus ja sisäänrakennettu epärehellisyys. Puhutaan kerkeämmin kuin ehditään ajatella. Kun jälkeinpäin tajuaa hairahtuneensa ja olleensa väärässä, tulee synnyttää vaikutelma, että asianlaita olisi päinvastoin.

Useimmiten kiinnostus totuuteen on sentään ainoa syy esittää oletettavasti tosi lause. Totuusvaade tai -pyyde

taipuu kuitenkin tyyten turhamaisuuden harrastukselle. Toden pitää näyttää epätodelta ja epätoden todelta.

Vilpillisyys, pitäytyminen väittämässä, joka näyttäytyy jo itsellemmekin epätotena, on silti anteeksiannettavaa. Tapaammehan olla alkuun vakuuttuneita oman näkökantamme totuudesta. Kun vastustajan argumentti vaikuttaa sysäävän sen nurin niskoin, me luovumme leikistä toisen hyväksi. Vaan monesti huomaamme peräkäteen, että olimme sittenkin itse oikeassa. Ainoastaan perustelumme oli väärä. Kantaa olisi voinut todistella paremmin, mutta pelastava argumentti ei vain ollut sillä haavaa ulottuvillamme.

Tästä syntyymme maksimi, toimintaohje, jonka mukaan on kamppailtava vasta-argumenttia vastaan silloinkin, kun se näyttää oikealta ja musertavalta. Täytyy uskoa, että sen oikeellisuus on näennäistä ja että kalabaliikin kuluessa haltuumme päätty vastustajan kannan romahduttava ja omamme totuuden vahvistava vasta-argumentin vasta-argumentti.

Näin epärehellinen kiistelemine tulee lähestulkoon pakolliseksi tai ainakin helposti houkuttelevaksi. Luisumista luihuuteen jouduttavat vastavuoroisesti ymmärryksemme heikkous ja tahtomme härkämäisyys. Niistä johtuen väkääjä järkiään taistelee, ei suinkaan totuuden, vaan oman väitteensä puolesta kuin konsanaan *pro ara et foci*, kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta, *per fas et nefas*.

Kaikki tahtovat siis oman kantansa läpi niissäkin tilanteissa, joissa se näyttää heistä itsestään virheelliseltä tai epäilyttävältä¹⁵. Apuvälineeksi tähän tarvitaan jotain kättä pidempää, jotta itse kukin saa käyttöönsä oman viekkautensa ja kelmiytensä. Opiksi olkoon jokapäiväinen kokemus kiistelemisestä. Arjen kärhämöinneissä piilee

oma luonnollinen dialektiikkansa niin kuin oma luonnollinen logiikkansakin.

Luontainen väittelytaito vain ei kannu yhtä pitkälle yhtä varmasti kuin luontainen järki. Kukaan ei noin vain ajattele tai päättele logiikan lakeja vastaan. Vääriä johtopäätöksiä tavataan harvoin, mutta vääriä arvostelmia taajaan. Luontevan loogisuuden puutetta ihminen ei juurikaan osoita, vaan sitäkin enemmän luontevan dialektisuuden puutetta. Se on epätasaisesti jakautunut luonnonlahja: arvostelukyvyn tapaan se on perin vähissä ihmisissä, kun taas järkeä on jakautunut verraten tasaisesti. Ei ole harvinaista, että ihmiset sallivat tulla näennäisen päättelyn hämäämiksi ja tyrmäämiksi, vaikka he ovat varsinaisesti oikeassa, ja päinvastoin. Kiistan voittaja ei useinkaan saa kiittä saavutuksestaan pitävää arvostelukykyään väittämänsä esittämisessä, vaan paremminkin oveluuttaan ja tottuneisuuttaan kantansa puolustamisessa.

Synnyntäisyys on tässä niin kuin muuallakin valttia¹⁶. Vastapuoleen vaikuttamaan pyrkivien vastaväitteiden harjoitteleminen ja harkitseminen voi silti kovastikin auttaa tulemaan mestariksi tässä taiteessa. Logiikasta ei voi olla mitään varsinaista käytännön hyötyä. Toisin on dialektiikan laita.

ARISTOTELEEN DIALEKTIIKASTA

Aristoteles pystytti logiikkansa (analytiikkansa) nähdäkseni ennen kaikkea perustaksi ja valmisteluksi dialektiikalle, joka hänelle oli pääasia. Logiikka on tekemisissä pelkän lausemuodon kanssa, dialektiikka taas lauseitten sisällön,

aineksen tai pitoisuuden kanssa. Sen johdosta muodon tarkastelemisen täytyy yleisen tarkasteluna edeltää sisällön tarkastelemista erityisen tarkasteluna.¹⁷

Aristoteles ei määrittele dialektiikan tarkoitusta yhtä terävästi kuin minä tässä. Hän ilmoittaa sen päämääräksi väittelemisen ja keskustelemisen, mutta samalla myös totuuden löytämisen¹⁸. Myöhemmin hän lisää, että lauseita käsitellään filosofisesti totuuden mukaan ja dialektisesti näennäisyyden, sivuseikan, toisten mielipiteen tai uskomuksen (δόξα [*doksa*]) mukaan¹⁹. Näin Aristoteles on täysin tietoinen siitä, että väitteen objektiivinen totuus eroaa tai erotetaan sen pätevöittämisestä tai hyväksynnän tavoittamisesta. Hän ei vain pidä kyllin terävästi erillään näitä kahta, joista dialektiikan osalle lankeaisi vain jälkimmäinen.²⁰ Siksi Aristoteleen säännöt lauseen päteväksi tai hyväksytyksi saattamisesta sekoittuvat usein puheeseen totuudesta²¹.

Aristoteleen *Topiikka* käy dialektiikan kimppuun tekijänsä tieteellisessä hengessä äärimmäisen menetelmällisesti ja järjestelmällisesti. Tämä ansaitsee osakseen ihailua, vaikka ilmeisen käytännöllistä tavoitetta ei saavutetakaan. Aristoteleen *Analytiikka* tarkastelee ensin käsitteitä, arvoitelmia ja päätelmiä puhtaan muodollisesti. Sen jälkeen *Topiikka* siirtyy sisältöihin. Se keskittyy varsinaisesti vain käsitteisiin, sillä sisällös piilee niissä, kun taas väitelauseet ja päätelmät ovat sellaisenaan pelkkää muotoa: niiden sisällön muodostavat käsitteet.²²

Topiikka etenee seuraavasti. Jokaisella kiistalla on väitteensä tai ongelmansa (nämä eroavat toisistaan vain muodollisesti) sekä lauseet, joilla ongelma pitäisi ratkaista. Aina kysytään käsitteitten suhteita toisiinsa. Näitä suhteita

on neljä. Käsitteeltä haetaan joko I) sen määritelmää tai II) sukua, taikka sitten III) sille ominaista olennaista tunnusmerkkiä (*proprium* eli ἴδιον [*idion*]), tahi IV) *accidensia* eli jotakin ominaisuutta, joka saa olla tai olla olematta erityinen tai poikkeuksellinen, toisin sanoen predikaattia. Kiistanalainen ongelma voidaan palauttaa johonkin näistä neljästä suhteesta. Siinä on koko dialektiikan perusta.

Dialektiikan kahdeksassa kirjassa [eli teoksessa *Topiikka*] Aristoteles esittää kaikki tavat, joilla käsitteet voivat suhteutua toisiinsa mainitussa neljässä mielessä. Hän antaa säännöt kullekin suhteelle: miten jonkin käsitteen täytyisi liittyä toiseen, jotta se olisi tämän *accidens*, *genus*, *definitum* tai *definitio*. Hän kertoo lisäksi, millaisia virheitä tässä helposti syntyy ja mitä olisi huomioitava, kun itse esittää tuollaisen suhteen (κατασκευάζειν [*kataskeuwazein*]) ja mitä voisi tehdä sen kumoamiseksi (ἀνασκευάζειν [*anaseuwazein*])²³. Aristoteles kutsuu jokaista yleisen säännön tai yleisen luokkakäsitesuhteen pystytystä nimellä *topos* eli [latinaksi] *locus* [paikka, näkökohta, siirto²⁴]. Näitä *topoi* on yhteensä 382. Niistä juontuu teoksen nimi *Topiikka*. Aristoteles liittää näihin joitakin yleisiä sääntöjä kiistelemisestä, mutta ei millään muotoa ehdytä aihettaan.

Topos ei siis ole mitään puhtaan aineellista. Se ei suhteudu mihinkään tiettyyn kohteeseen tai käsitteeseen. Se liittyy aina vain kokonaisten luokkien ja käsitteiden suhteeseen, joka voi päteä yhteisesti lukemattomille käsitteille, kunhan niitä vain tarkastellaan keskenään jossakin mainituista neljästä mielestä, joilla on sijansa jokaikisessä väittelyssä. Näillä neljällä näkökohdalla on omat alaluokkansa. Tarkastelu on täten edelleen tietyissä määrin muodollista, vaan ei niin puhtaan muodollista

kuin logiikassa, sillä nyt tarkastellaan käsitteiden sisältöä, joskin muodollisella tavalla. Ilmoitetaan nimittäin, miten käsitteen A sisällön täytyisi suhteutua käsitteen B sisältöön, jotta tuo voisi olla tämän sukuna tai *propriumina* (tunnusmerkkinä) tai *accidensina* tai määritelmänä tai sen mukaan sille alisteisena otsikkona, vastakkainasetteluna (*ἀντικείμενον* [*antikeimenon*])²⁵, syynä ja vaikutuksena, ominaisuutena ja puutteena ja niin edelleen. Kukin kiista käydään tämän täsmennetyt suhteen ympärillä.

Useimmat säännöt, joita Aristoteles ilmoittaa *topoina* näistä suhteista, juontuvat käsitesuhteiden luonteesta, jotka tiedostuvat itsestään. Samoin kuin logiikassa näiden sääntöjen noudattaminen käy vastustajalta vaivattomasti. Niiden huomioon ottamisen tai huomiotta jättämisen panee helpommin merkille kuin pystyy palauttamaan mieleensä abstraktin näkökohdan (*topos*). Sen tähden tästä dialektiikasta ei ole kaksista käytännön hyötyä.

Aristoteles lausuu ääneen selviöitä, joiden tajuamiseen terve järki hyvin riittää. Esimerkkejä:

»On välttämätöntä, että niistä asioista, joista suku predikoidaan, predikoidaan myös jokin sen lajeista [...]. [...] jos esitetään mikä tahansa suvusta johdettu ilmaisu, esimerkiksi »sielu liikkuu», on tutkittava, voiko sielu liikkua minkään liikkeen lajin mukaisesti, esimerkiksi kasvaa, tuhoutua, syntyä tai muuttua minkään muun liikkeen lajin mukaisesti. Jos se ei voi liikkua niistä minkään mukaisesti, se ei selvästikään liiku. Tämä näkökohta [*topos*] on yhteinen molemmille tapauksille, puolustamiselle ja kumoamiselle, sillä jos sielu liikkuu jonkin liikkeen lajin mukaisesti, se selvästikin liikkuu, ja jos se ei liiku minkään liikkeen lajin mukaisesti, se ei selvästikään liiku.»²⁶

Tämä *topos* kelpaa esitettäväksi ja kumottavaksi. Se on järjestyksessä yhdeksäs *topos*. Ja vastaavasti: mille suku ei kuulu, ei kuulu lajiakaan. Oletetaan esimerkiksi, että joku puhuu jostakusta pahaa. Jos todistamme, että hän ei ole puhunut mitään, silloin hän ei ole puhunut pahaakaan; sillä missä ei ole sukua, ei voi olla lajiakaan.

Otsikon »Tunnusmerkillisestä (*proprium*)» alla kuuluu 215. *locus* seuraavasti:

»Tarkista seuraavaksi kumotessasi, onko erityisominaisuudeksi esitetty jokin sellainen, jonka kuuluminen on ilmeistä ainoastaan aistien avulla, sillä tällöin erityisominaisuutta ei ole esitetty oikein. Jokainen aistittava tulee näet epäselväksi, kun sitä ei voi aistia [...]. [...] Esimerkiksi jos auringon erityisominaisuudeksi on esitetty, että se on kirkkain maan yllä kulkeva tähti, on erityisominaisuuteen sisällytetty maan yllä kulkeminen, joka tunnetaan aistien avulla, ja siksi auringon erityisominaisuutta ei ole esitetty oikein. Jää näet epäselväksi, kulkeeko aurinko maan yllä vielä laskettuaankin, koska emme voi aistia sitä silloin. Vastaavasti puolustaessasi tarkista, onko niin, että erityisominaisuudeksi on esitetty jokin sellainen, joka ei ole todettavissa aistien avulla, tai, mikäli se on aistittava, sen kuuluminen on välttämättä selvää, sillä tällöin erityisominaisuus on tältä osin esitetty oikein. Esimerkiksi jos pinnan erityisominaisuudeksi on esitetty, että se on ensimmäinen värillinen, on mukana tietty aistittava, nimittäin värillisuus, jonka kuuluminen aina on kuitenkin ilmeistä, ja näin pinnan erityisominaisuus on tältä osin esitetty oikein.»²⁷

Näin on annettu käsitys Aristoteleen dialektiikasta. Minusta näyttää siltä, että se ei yllä määränpäähensä. Olen

sen vuoksi tehnyt oman yritykseni. Ciceron *Topica* matkii aristoteelista *Topiikkaa* kuin ulkoa lukien. Tulos on perin latteaa ja kurja. Cicerolla ei kerta kaikkiaan ole mitään selvää käsitystä siitä, mitä on tai tarkoittaa *topos*. Hän suorastaan suoltaa kaikenlaista perätysten *ex ingenio*, mielivaltaisesti keksien, ja juuttuu lukuisiin oikeudellisiin esimerkkeihin. Syntyy yksi hänen huonoimmista kirjoituksistaan.

OIKEASSA PYSYMISEN TAIDE

Jotta dialektiikan voi esittää puhtaasti, täytyy antaa palttua objektiiviselle totuudelle (eli logiikan asialle) ja tarkastella dialektiikkaa pelkästään taitona ja taiteena olla ja pysyä oikeassa. Oikeassa pysyminen helpottuu huomattavasti, jos itse asiassa on oikeassa. Mutta dialektiikan sellaisenaan täytyy vain opettaa, kuinka puolustautua kaikenlaisten hyökkäysten varalta, eritoten toisten katsantokannoilta, ajautumatta ristiriitaan itsensä kanssa ja tulematta ylipäättään kenenkään kumoamaksi.

Täytyy erottaa siististi toisistaan taito löytää objektiivinen totuus ja taito saattaa väitteensä totena päteviksi. Totuudenetsintä on oma [toimensa, käytäntönsä tai tutkimuksensa eli] *πραγματεία* [*pragmateia*]²⁸. Totuus löytyy arvostelukyvyllä, pohdinnalla, kokemuksella. Sitä varten ei ole olemassa mitään taitoa tai taidetta. Dialektiikan päämääränä on sen sijaan väitteitten saattaminen sellaisiksi, että ne käyvät totuudesta.

Dialektiikka on määritelty näennäisen logiikaksi²⁹. Ei pidä paikkaansa. Tällöin siitä olisi vain epätosien lauseiden puolustamiseen. Dialektiikkaa kaivataan kuitenkin myös

silloin, kun ollaan oikeassa, jotta voidaan tapella oikeasaolon puolesta. Dialektiikkaa tarvitsee tunnistaakseen ja kohdatakseen vastapuolen velmut taito-otteet. Usein dialektiikka on tarpeen, jotta vastustajan voi lyödä hänen omilla aseillaan.

Tästä syystä täytyy siis dialektiikassa panna objektiivinen totuus syrjään eli pitää sitä satunnaisena. On tarkattava vain sitä, miten puolustaa omaa kantaansa ja kuinka kellistää vastustajan kanta. Näihin toimiin pätevissä säännöissä ei saa piitata objektiivisesta totuudesta, joka useimmiten on tietymättömissä³⁰. Monesti ei tiedä itsekään, onko oikeassa vai ei, monesti omat uskomukset pettävät, monesti kumpikin osapuoli luulottelee olevansa oikeassa. Totuus on nimittäin *en bythō* eli syvydessä, kuten virkkoi Demokritos³¹.

Riidan syttyessä riitelijät uskovat säännönmukaisesti, että totuus on heidän puolellaan. Kahnauksen jatkuessa kumpikin muuttuu epäileväiseksi. Vasta lopussa määräytyy ja lujittuu totuus. Siihen ei dialektiikka puutu. Yhtä vähän välittävät miekkailunvalvojat tai sekundantit siitä, kumpi kamppailijoista on varsinaisesti oikeassa välirikossa, joka johti kaksintaisteluun. Pistettäköön, osuttakoon, väistettäköön. Siinä kaikki.

Näin on dialektiikankin laita. Se on henkistä miekkailutaitoa. Se kuuluu vain ymmärtää niin pelkistetysti, että sen oma erityisala käy selväksi. Mikäli tavoittelemme puhtaan objektiivista totuutta, palaamme pelkkään logiikkaan. Jos sitä vastoin tähtäämme epätosien väitteiden läpimurtoon, joudumme silkkään sofistiiikkaan. Kummasakin tapauksessa olisi ennalta asetettua, että tietäisimme jo etukäteen, mikä on objektiivisesti totta ja epätotta. Harvoin tämä kuitenkaan on ennakoitua varmaa.

Aidon dialektiikan käsitteeseen kuuluu siis, että dialektiikka on henkisen miekkailemisen taidetta oikeassa pysymiseksi kiistelyissä. Eristiikka olisi sille sopiva nimitys, kaikkein oikeimmin: eristinen dialektiikka, *dialectica eristica*. Se on erittäin hyödyllinen taito, jota on laiminlyöty viime aikoina.

Tässä mielessä dialektiikka olisi vain systeemiksi ja säännöstöksi palautettu koonnos ja esitys luonnonlahjakkuuden kaltaisista taidoista, joita useimmat ihmiset käyttävät hyväkseen. He turvautuvat niihin, kun he huomaavat riidellessään, ettei totuus ole heidän puolellaan, mutta haluaisivat silti pysytellä oikeassa. Tieteellisessä dialektiikassa olisi siksi hyvin epätarkoituksenmukaista pyrkiä ottamaan huomioon objektiivinen totuus ja sen paljastaminen. Eihän niin tapahdu alkuperäisessä ja luonnollisessa dialektiikassakaan, jossa tavoitellaan pelkkää oikeassa olemista.

Tieteellinen dialektiikka meidän esittämässämme mielessä pitää päätehtävänä esitellä ja eritellä kiistelemisissä tavattua vilppiä. Väärät temput voidaan sitten tunnistaa, torjua ja tuhota todellisissa debateissa. Juuri sen takia dialektiikan täytyy tavoitella yksinomaan oikeasaoloa eikä objektiivista totuutta.

Tietääkseni tällaista ei ole aiemmin tehty, vaikka olen katsellut ympärilläni kauas ja pitkään³². Edessämme on viljelemätön vainio. Jotta päästäisiin päämäärään, täytyy ensin ammentaa kokemuksesta. On tarkkailtava, miten seuraelämässä tuolloin tällöin esiintyvissä sanaharkoissa eri osapuolet ottavat avukseen tuon tai tämän taito-otteen. Vaihtelevasti esiintyvät temput palautuvat yleisiin muotoihinsa. Näin esittäytyvät tietyt yleisstrategiat, jotka voivat

olla hyödyksi niin omassa käytössä kuin myös toisen niitä hyödyntävän kukistamisessa.

Teemme ensimmäisen yrityksen.

KAIKEN DIALEKTIIKAN PERUSTA

Ensi alkuun on tarkasteltava jokaisen kiistan olennaisia piirteitä eli sitä, mitä niissä varsinaisesti tapahtuu.

Vastustaja on esittänyt väittämän (tai sitten me olemme väittäneet, sama se). Sen kaatamiseksi on olemassa kaksi muotoa ja kaksi tapaa.

1) Muodot ovat: [argumentoiminen] 1.a) *ad rem* [kohti asioita] ja 1.b) *ad hominem* [päin jonkun ihmisen asioista esittämiä mielipiteitä] tai *ex concessis* [lähtien jonkun myöntämisistä]. Toisin sanoen me osoitamme, että väite ei pidä yhtä joko olioiden luonnon eli objektiivisen totuuden kanssa tai vastustajan muiden kannanottojen tai tunnustusten eli suhteellisen subjektiivisen totuuden kanssa. Jälkimmäinen on vain suhteellinen todistelu eikä määritä mitenkään objektiivista totuutta.

11) Tavat ovat: a) suora kumoaminen ja b) epäsuora kumoaminen. Suora käy väitteen perustelujen, epäsuora sen seurausten kimppuun. Suora näyttää, ettei väittäjä ole totta. Epäsuora osoittaa, ettei se voi olla totta.

a) Voimme kumota suoraan kahdella tavalla. Joko

(a.1) osoitamme, että vastustajan kannan perustelut ovat väärä (*nego majorem* [kiellän pääpremissin] / *minorem* [kiellän lisäpremissin])³³ tai

(a.2) hyväksymme perustelut, mutta osoitamme, ettei kanta seuraa niistä (*nego consequentiam* [kiellän

johtopäätöksen])³⁴ eli tartumme seuraamukseen, päätelmän muodolliseen pätemättömyyteen.

b) Epäsuoraa kumoamista varten tarvitsemme joko (b.1) apagogiaa eli palauttamista³⁵ tai (b.2) instanssia.

(b.1) Apagogia. Hyväksymme vastustajan väitteen todeksi. Osoitamme, mitä tapahtuu, kun käytämme sitä jonkin toisen todeksi tunnustetun väitteen kanssa päätelmän premissinä. Kun niistä seuraava johtopäätös on ilmiselvästi väärä, niin että se on ristiriidassa joko olioiden luonnon³⁶ (*ad rem*) tai vastustajan omien muiden kantojen kanssa (*ad hominem*)³⁷, seuraa koko väitteen epätotuus. Tosista premiseistä voidaan johtaa vain tosia lauseita, vaan epätosisista premiseistä ei aina pelkästään epätosia lauseita.

(b.2) Instanssi (ἐνστασις [*enstasis*, vastaväite] eli *exemplum in contrarium*, vastaesimerkki³⁸). Yleinen väite kaadetaan osoittamalla suoraan, ettei se päde joissakin yksittäisissä sen piiriin kuuluvissa tapauksissa, jolloin sen täytyy itsessään olla epätosi.

Näin on esitetty jokaisen kiistan runkorakenne, väittelyn luuranko, rettelön osteologia. Siihen palautuu pohjimmiltaan kaikki riitelemisen. Toratyyppeihin palauttaminen voi kuitenkin tapahtua niin todellisesti kuin näennäisestikin, aidoin tai epäaidoin perustein. Kun kerran on kaikkea muuta kuin helppoa tietää varmasti, mikä niistä milloinkin on kysymyksessä, debatit venyvät pitkiksi ja heltämättömiksi. Emme voi muutta mutkitta määrittää toden ja epätoden eroa, koska se ei milloinkaan ole kinaajille itselleenkaan täysin selvä.

Käyn sen tähden seuraavassa läpi asiaankuuluvat taitotteet välittämättä siitä, ollaanko objektiivisesti oikeassa vai väärässä. Tätä ei voi kukaan itse tietää varmasti. Asian

ratkaisee vasta yhteenotto, riidankäynti, välienselvittely. Toisaalta kaikessa väittelemisessä tai argumentoinnissa ylipäätään täytyy jostakin vallita keskinäisen ymmärryksen. Tällaisen periaatteellisen yksimielisyyden pohjalta arvioidaan kulloinkin käsillä olevia kysymyksiä.³⁹

TAITO-OTTEET

TAITO-OTE I

Vastustajan kanta avarretaan yli luonnollisten rajojensa: se tulkitaan mahdollisimman yleisesti, otetaan kaikkein laajimmassa mielessään ja liioitellaan sitä. Oma kanta sitä vastoin pannaan mahdollisimman pieneen kokoon ja rajataan ahtaimpaan piiriin. Mitä yleisemmäksi kanta käy, sitä alttiimpi ja kestävämpi se on vastaiskuille. Tätä ehkäistään *puncti* tai *status controversialen*, kiistakysymyksen tai -tilanteen, täsmällisellä esittämisellä.

Esimerkki (1. a).

Minä sanoin: »Englantilaiset ovat eturivin dramaattinen kansakunta.»

Vastustaja tahtoi yrittää *instantiaa* ja esitti vastalauseensa: »Hehän eivät tunnetusti pärjää lainkaan musiikissa eivätkä siis oopperassakaan.»

Torjuin hyökkäyksen muistuttamalla, että »dramatisuus ei käsitä musiikkia, vaan ainoastaan tragedian ja komedian».

Tämän vastustaja hyvin tiesi. Hän pyrki yleistämään kantani niin, että se käsittää kaikki teatteriesitykset, siis myös oopperan, siis myös musiikin, jotta varmasti pystyisi lyömään minut.

Oma kanta pelastetaan siis vastaavasti kaventamalla se ensin tarkoitettua suppeammaksi, jos vain valittu ilmaus antaa myöten.

Esimerkki (1. b)

A sanoi: »Vuoden 1814 rauha palautti lähestulkoon kaikkien saksalaisten hansakaupunkien riippumattomuuden.» B tarjosi *instantia in contrarium*: »Danzig menetti Napoleonilta saamansa riippumattoman aseman tuossa nimenomaisessa rauhanteossa.» A pelastautui: »Puhuin saksalaisista hansakaupungeista: Danzig oli puolalainen hansakaupunki.»

Tämän tempun opetti jo Aristoteles⁴⁰.

Esimerkki (1. c)

Lamarck kiistää polyyppeiläimiltä kaiken tuntokyvyn, koska niillä ei ole hermoja. Varmaa on kuitenkin, että ne havaitsevat jotakin, sillä ne kääntyvät kohti valoa ja tavoittavat saaliinsa liikkumalla oksalta oksalle. Tästä syystä on oletettu, että niiden hermoaines laajenee tasaisesti koko ruumiinmassassa, lähes sulautuen siihen, onhan niillä selvästi havaintoja ilman eriytyneitä aistinelimiä. Koska tämä vesittää Lamarckin oletuksen, hän argumentoi dialektisesti seuraavaan tapaan:

»Siinä tapauksessa kaikenlaisten polyypin kaikkien ruumiinosien täytyisi olla tuntokykyisiä ja myös liikuntakykyisiä, tahtokykyisiä ja ajattelukykyisiä. Silloin viherlampipolyypilla olisi ruumiinsa jokaikisessä pisteessä täydellisimmiksi kehittyneiden eläinten kaikki elimet: kukin kohta näkisi, haistaisi, maistaisi, kuulisi ja niin edelleen, vieläpä järkeilisi, arvostelisi, ajattelisi, päättelisi. Jokainen polyypin osanen olisi täydellinen eläin. Polyyppi nousisi ihmistä korkeammalle, olisihan sillä pienimmissäkin paikoissansa jäsentyneenä kaikki ne kyvyt, jotka ihmisellä on vasta kokonaisena. – Ei liioin olisi mitään perustetta väittää, että polyypin kaltaisista ontelaeläimistä väitetty päisi myöskin siimaeläimiin eli monadeihin, tunnetuista otuksista epätäydellisimpiin, ja edelleen kasveihin, jotka nekin sentään elävät ja niin edelleen.»⁴¹

Kun kirjoittaja käyttää tällaisia dialektisia temppejuja, hän paljastaa tietävänsä hiljaa tykönään, että on väärässä. Hän yleistää arvostelijan sanat – »niiden koko keho tuntee valon ja on siten hermostonkaltainen» – tarkoittamaan täysruumiillista ajattelemista.

TAITO-OTE 2

Hyödynnetään homonymiaa⁴² eli sanojen tai äänteiden samankaltaisuutta, jotta saadaan esitetty kannanotto laajentumaan joksikin, jolla on vain vähän tai ei mitään muuta yhteistä puheena olevan kanssa, paitsi yksi sama sana. Tyrmätään tuo sana, jolloin muka saadaan evätyksi esitetty kannanotto kokonaisuudessaan.

*Esimerkki (2. a)*⁴³

A: »Te ette ole vielä vihkiytynyt kantilaisen filosofian saloihin.»

B: »Ah, saloista juuri en tahdo mitään tietääkään.»

Esimerkki (2. b)

Tuomitsin periaatteen, jonka mukaan kärsitty kunnianloukkaus tekee kunnianttomaksi: joko kunnianloukkaukseen vastataan suuremmalla loukkauksella tai sitten mainetta puhdistetaan verenvuodatuksella. Perustelin tätä sanomalla, että totista kunniaa ei voinut tarvella millään, mitä jollekulle tehtiin, vaan ainoastaan jollakin, mitä itse tekee.

Vastustaja kävi suoraan perusteeni kimppuun. Hän osoitti minulle kirkkaasti, että jos kauppiasta virheellisesti syytettiin petoksesta, vilpistä tai laiminlyönnistä toimesaan, tämä merkitsi hyökkäystä hänen kunniaansa vastaan. Sitä loukattiin siis prikulleen kohteena. Kauppiaan kunnia ehenisi vain, jos hän saisi hyökkääjän rangaistuksi ja perumaan puheensa.

Näin vastustaja käytti homonymiaa: käsite »porvarillinen kunnia» tarkoittaa hyvää nimeä ja sen loukkaaminen herjaamista tai huonoon huutoon saattamista, kun taas käsite »ritarillinen kunnia» tarkoittaa *point d'honneur*ä, kunnia-asiaa, jota loukataan solvaamalla. Koska hyökkäilyt porvarikunniaa vastaan eivät voi jäädä huomiotta, vaan vaativat julkista hyvitystä, tulisi samalla oikeudella muka huomioida myös ritarikunnian vastaiset hyökkäykset ja vastata niihin kahta pahemmin loukkauksin tai kaksintaisteluin. Tässä toisin sanoen sotkettiin toisiinsa kaksi olennaisesti eri asiaa sanan »kunnia» äänteellisen samalaisuuden avulla. Matkaansaatettiin *mutatio controversiae*,

kiistakapulan muunnos, puheenaiheen vaihdos, keskustelunkulun nyrjäytys.

TAITO-OTE 3

Otetaan suhteellisesti (*κατά τι, kata ti*) esitetty kannanotto ikään kuin se olisikin ilmaistu yleisesti, sellaisenaan, rajoittamatta tai ehdottomasti (*simpliciter, ἀπλῶς, haplōs*) tai käsitetään se vähintäänkin jossakin aivan muussa suhteessa, ja kumotaan se sitten tällaisena⁴⁴.

Esimerkki (3. a)

Aristoteleen esimerkki kuuluu: »Intialainen on kokonaan musta, mutta hampailtaan valkoinen – hän siis on valkoinen ja ei ole valkoinen.»⁴⁵

Tämä on keksitty esimerkki, joka ei tosipaikassa petä ketään.

Esimerkki (3. b)

Antakaamme sitä vastoin todellisesta kokemuksesta saatu esimerkki. Eräässä filosofisessa keskustelussa myönsin, että järjestelmäni ottaa kveekarit suojelukseensa ja ylistää heitä. Pian tämän jälkeen siirryttiin puhumaan Hegelistä. Toin esiin omana kantanani, että Hegel oli kirjoittanut paljon mielettömyyksiä. Ainakin hänen kirjoituksissaan oli useita kohtia, jossa tekijä anniskelee vain sanoja ja lukijan vastuulle jää mielenanto⁴⁶.

Vastustaja ei ottanut torjuakseen tätä *ad rem*, vaan tyytyi argumentoimaan *ad hominem*. Hän esitti, että »olivatpa ylistetyt kveekaritkin kirjoittaneet kaikenlaista tolkutonta».

Myönsin tämän, mutta oikaisin vastustajaani. En suinkaan suitsuttanut kveekareita filosofeina ja kirjailijoina, enkä niin muodoin heitä heidän teoreettisista saavutuksistaan. Kehuin heitä ainoastaan ihmisinä, tekojensa perusteella, pelkästään käytännöllisessä katsannossa, kun taas Hegelin kohdalla puhuin teoreettisesta suorituskyvystä.

Siihen kilpistyi hyökkäys.

*

Kolme ensimmäistä taito-otetta on tullut tutuksi. Niille on yhteistä se, että vastustaja puhuu jostain muusta kuin siitä, mitä toinen on esittänyt. Temppujen käyteaineena on siis *ignoratio elenchi*, tietämättömyys kumoamisesta⁴⁷.

Kaikissa esimerkeissä vastustaja sanoo totuuden. Hänen sanomisensa ei kuitenkaan asetu todelliseen, vaan ainoastaan näennäiseen ristiriitaan aiemmin esitetyn väittämän kanssa. Niinpä hänen päätelmänsä johtopäätös voidaan kieltää kiistämällä, että päätelmän totuudesta seuraisi meidän lauseemme epätotuus. Hänen kumoamisensa kumoutuu näin *negationem consequentiaen*, johtopäätöksen kieltämisen myötä.

Vastustaja ei myönnä tosia premissejä, koska aavistaa ennalta johtopäätöksen. Tätä vastaan tarjoutuu kaksi välinettä eli taktiset säännöt 4 ja 5.

*

TAITO-OTE 4

Kun tahdotaan muodostaa päätelmä, ei anneta tämän näkyä ennalta, vaan lasketaan keskustelussa huomaamatta

liikkeelle lähtöoletukset yksittäin ja hajallaan. Muuten vastustaja pääsee tekemään kaikenlaista kiusaa.

Jos on epäilyksenalaista, hyväksyykö vastustaja premissit, esitetään premissien premissejä. Turvaudutaan toisin sanoen prosyllogismeihin: päästetään epäjärjestyksessä ilmoille useita tuollaisia alkuoletusten alkuoletuksia. Näin kätketään oma peli, kunnes kaikkeen tarvittavaan on myönnytty. Kaarretaan kaukaa asiaan.

Tästä Aristoteleen meille suomasta⁴⁸ ohjeesta ei tarvita mitään esimerkkejä.

TAITO-OTE 5

Oman väittämän tueksi voi käyttää myös suoranaisesti väärää esiväitteitä, jos tietää, ettei vastustaja kuitenkaan hyväksyisi varsinaisia alkuoletuksia. Joko hän ei oivalla niiden totuutta tai sitten hän huomaa, mitä niistä loogisesti seuraisi. Tällöin valikoidaan sinänsä epätosia mutta *ad hominem* -mielessä tosia lauseita ja argumentoidaan vastustajan ajattelutavasta alkaen *ex concessis*. Totuushan voi seurata epätosista premisseistä, mutta epätotuus ei koskaan seuraa tosista premisseistä. Juuri näin voidaan torjua vastustajan väitteet toisilla epätosilla väitteillä, jotka kuitenkin käyvät todesta, sillä ne liittyvät vastustajaan ja mukailevat hänen ajattelutapaansa.⁴⁹

Esimerkki (5)

Jos hän esimerkiksi kannattaa jotakin lahkoa, jota itse emme hyväksy, voimme käyttää häntä vastaan tuon lahkon sanomisia *principiana*, periaatteina.

TAITO-OTE 6

Voi tehdä kätketyn *petitio principii* -päätelmän [eli kehäpäätelmän]⁵⁰ asettamalla

I) todistettavan asian toisella nimellä (esimerkiksi sanan »kunnia» sijasta käytetään sanaa »hyvä nimi», sanan »impeys» sijasta sanaa »hyveellisyys» ja niin edelleen; tai käytetään vaihtokäsitteitä, kuten sanaa »punaverinen eläin» sanan »selkärankainen» sijasta), tai

II) yleistyksen yksittäisestä kiistanalaisuudesta (esimerkiksi lääketieteen epävarmuudesta johdettu näkemys kaiken inhimillisen tiedon epävarmuudesta), tai

III) toisen kahdesta *vice versa* eli vastavuoroisesti todistettavasta, tai

IV) kaikki yksittäiset yleisen todistuksena (vastakohta (II):lle)⁵¹.

TAITO-OTE 7

Kiistely sujuu ankaran muodollisesti, jolloin syntyy halu havainnollistaa asioita selkeän ymmärtämisen hyväksi. Kantansa pohdittavaksi asettanut ja sitä todistelemaan joutuva pyytää tällöin vastustajaansa johtamaan käsillä olevan kannan totuuden omista lähtökohdistaan. Antiikin aikaan tätä erotemaattista eli kyselevää tai sokraattista menetelmää käytettiin runsaasti. Siihen kytkeytyy tämä tempu ja jokunen jäljempänäkin seuraava.⁵²

Kysytään kerralla paljon ja laveita, jotta saadaan kätettyä se, mihin ollaan hankkimassa suostumusta. Vastaavasti todistellaan itse ripeästi sen pohjalta, mikä tulee

myönnettyksi. Ymmärrykseltään hitaat eivät näet osaa tarkoin seurata ja huomata mahdollisia virheitä tai aukkoja todistelussa.

TAITO-OTE 8

Vastustajaa ärsytetään kiukkuun saakka. Pikaistuksissaan ja tulistuneena hän ei kykene arvostelemaan asioita oikein eikä havaitsemaan omaa etuaan. Vastapeluri saadaan pillastumaan vihasta, kun tehdään hänelle siekailematta vääryyttä, juonitellaan ja ollaan ylisummaan hävyttömiä.

TAITO-OTE 9

Ei esitetä kysymyksiä siinä järjestyksessä, jossa päätelmä ne vaatisi, vaan käytetään kaikenlaatuista siirtelyä ja muuttelua. Vastustaja ei tiedä, mihin tässä oikein pyritään eikä pysty varautumaan ennalta mihinkään. Sitä mukaa kuin häneltä saadaan vastauksia, niitä voidaan myös hyödyntää erilaisiin, vaikka vastakohtaisiinkin päätelmiin. Temppeu on sukua taito-otteelle 4, sikäli että kummassakin oma menettelytapa salataan.

TAITO-OTE 10

Jos huomataan, että kiistakumppani varta vasten epänee kysymykset, joiden myöntäminen olisi tarpeen oman väitteen tueksi, kysytään väitteen vastakohtaa ikään kuin

haluttaisiinkin myöntää se. Tai vähintäänkin esitetään väite ja sen vastakohta valittavaksi. Toinen ei huomaa, kumman niistä halutaan tulevan myönnettyksi.

TAITO-OTE II

Päätellään yksityisestä yleiseen ja huomataan tällaisen induktion aikana, että vastustaja myöntyy sen pohjaksi esitettyihin yksittäisiin tapauksiin. Tällöin ei kysytäkään häneltä, josko hän lisäksi myöntyy myös induktiiviseen yleistykseen noista yksittäistapauksista. Se vain katsotaan jälkepäin jo tehdyksi ja hyväksytyksi, mihin vastustaja saattaa itsekin uskoa suostuneensa. Kuulijoille syntyy joka tapauksessa tämä vaikutelma, sillä he muistavat monet kysymykset yksittäistapauksista, joita täytyy näin ollen tarjoilla tarkoituksenmukaisesti.

TAITO-OTE I2

Kun tulee puheeksi jokin yleinen käsite, jolla ei ole omaa nimeä, vaan jota täytyy kuvata trooppisesti vertauksen avulla, meidän tulee valita tuo vertaus niin, että se on otollinen omalta kannaltamme. Niinpä esimerkiksi Espanjassa, jossa pääpuolueita nimitetään sanoilla *serviles* [orjat] ja *liberales* [vapaamieliset]⁵³, ovat nimenantajina taatusti kunnostautuneet jälkimmäiset.

Nimityksen »protestantti» keksivät protestantit itse. Samoin on laita sanan »evangeliset». Katolilaiset sen sijaan käyttävät samasta väestä nimeä »kerettiläiset».

Nimet ovat tärkeitä silloinkin, kun ne kuvaavat varsinaisesti asioita. Muutoksen vastustaja antaa mille tahansa muutokselle nimen »uudistus», sillä tämä sana on vihattava. Sama pätee kääntäen, jos on itse aloitteentekijänä. Muutosten vastakohtaksi nimetään »vallitseva järjestys», uudistuksia vastassa on »vanha hapatus». Voidaan puhua sen suuremmitta tarkoituserittä ja puolueettomasti sanalla »kultti» tai »yleinen uskonoppi», kun taas näiden puoltaja käyttää nimitystä »hurskaus» tai »jumalisuus» ja vastustaja termiä »tekopyhyys» tai »taikausko».

Pohjimmiltaan tämä on hieno *petitio principii*. Ladataan ensin sanaan, nimitykseen, se, mikä lopulta saadaan kumpuamaan siitä pelkän analyttisen arvostelman avulla. Mikä merkitsee yhdelle »oman persoonan suojelemista», on toiselle »sulkeutumista». Usein puhuja paljastaa jo ennalta tavoitteensa asioilleen antamallaan nimillä. Yksi puhuu »hengellisyydestä», toinen »papillisuudesta».

Kaikista taito-otteista tätä käytetään vaistomaisesti useimmin. »Herkkäuskoisuus» vaihtuu sanaan »fanaattisuus». »Harha-askel» on äkkiä yhtä kuin »flirttailu», »syrjähyppy» tai »aviorikos». »Rivous» saa muodon »kaksimielisyys». »Konkurssi» korvautuu ilmaisulla »epäjärjestys». »Lahjonta ja nepotismi» muuntuvat sanapariksi »vaikuttaminen ja suhteet». »Reilu maksu» kääntyy puheenparreksi »aito kiitollisuus».

TAITO-OTE 13

Jotta vastustaja hyväksyisi väittämämme, meidän täytyy lisäksi tarjota valinnanvaraa eli väitteemme vastakohta.

Tämän ilmaisemme perin räikeästi, niin että hän epäuskottavuuden välttääkseen yhtyy väittämäämme, jonka täytyy jo näyttää hyvinkin todennäköiseltä.

Esimerkki (13. a)

Jos vastustajan olisi myönnettävä, että jonkun tulee tehdä kaikki niin kuin isänsä sanoo, kysymme: »Pitääkö vanhempia kaikissa asioissa totella vai olla tottelematta?»

Esimerkki (13. b)

Otetaan mikä tahansa asia, johon liitetään määre »usein». Kysymme, tarkoitetaanko sanalla harvoja tapauksia vai monia tapauksia. Vastustaja vastaa, kun ei muuta voi: »Monia.» Samaan tapaan käy, kun harmaa asetetaan mustan rinnalle. Se käy valkoisesta. Mutta jos se pannaan valkean viereen, sitä voi sanoa mustaksi.

TAITO-OTE 14

Häpeämättömän kiistelijän tuntee tästä. Vastattuaan useisiin kysymyksiin lausumilla, jotka eivät ole lainkaan tukeneet hänen päätelmänsä, hän siitä huolimatta katsoo, että johtopäätös on tullut esitetyksi, ja marssii pois paikalta. Jos vastustaja on säikky tai tyhmä ja jos itsellä riittää hävyttömyyttä ja hyvää ääntä, tämä voi vallan hyvin onnistua. Tempussa toteutuu *fallacia non causae ut causae* eli virhepäätelmä, jossa ei-syy on syyinä.

TAITO-OTE 15

Esitämme epäuskottavan väitteen, jota emme osaa todistaa. Silloin lisäämme jonkin oikean, vaan ei sentään aivan kouriintuntuvasti oikean väitteen vastustajalle hyväksyttäväksi tai hylättäväksi, aivan kuin tahtoisimme muodostaa siitä tarvittavan todistuksen aiemmalle väittelemme. Jos hän epäluuloisena hylkää lisäväitteen, johdamme sen *ad absurdum*, mahdottomuuksiin, ja korjaamme voiton. Jos hän hyväksyy sen, silloin olemme sanoneet aiemmalla väitteellämme jotain järkevää ja voimme edetä sen kautta. Tai sitten vain lisäämme taito-otteen 14 ja katsomme, että paradoksimme on täten todistettu.

Tämä temppu osoittaa äärimmäistä röyhkeyttä. Mutta kokemus todistaa, että sitä on liikkeellä. Ja että on ihmisiä, jotka harjoittavat kaikkea tätä aivan vaistonvaraisesti.

TAITO-OTE 16

Päätellään asian sijasta päin sen ajajan muita ajamisia eli muodostetaan argumentti *ad hominem* tai *ex concessis*. Kun vastustaja ottaa jonkin kannan, meidän täytyy etsiä kohtaa, jossa se jotenkin edes näennäisesti on ristiriidassa jonkin hänen aiemmin sanomansa tai hyväksymänsä kanssa. Täytyy ehkä hakea siitä jotakin, joka ei käy yksiin hänen kannattamansa ja kehumansa koulukunnan tai lahkon kanssa. Tai näiden jäsenten tekemisten kanssa. Tai edes niiden vale- tai lumejäsenten tekojen kanssa. Tai hänen omien toimiensa tai toimettomuksiensa kanssa.

Esimerkki (16. a)

Jos joku puolustaa itsemurhaa, huudetaan oitis: »Mikset hirttäydy?»

Esimerkki (16. b)

Jos joku Berliinissä pitää Berliiniä epämiellyttävänä paikkana, kiljaistaan: »Posti lähtee – nousset kieseihin!»

TAITO-OTE 17

Kun vastustaja ahdistaa meitä vastatodisteillaan, voimme usein pelastautua jollakin aiemmin ajatuksistamme uupu-neella hienonhienolla eronteolla, mikäli vain asia sallii edes jonkinlaisen kaksoismerkityksen, kaksinaisuuden tai kahtalaistuksen.

TAITO-OTE 18

Jos huomaamme, että vastustaja on saanut hyppysiinsä päätelmäketjun, jolla hän pystyy lyömään meidät, emme saa laskea häntä sen loppuun. Meidän täytyy kiistan kuluessa keskeyttää hänet, katkaista hänen juoksunsa ja kammata hänet radaltaan. Hänet on suistettava toisiin väitteisiin. Tulee lyhyesti sanottuna hoidella päättelyn tielle *mutatio controversiae*.⁵⁴

TAITO-OTE 19

Vastustaja vaatii meitä varta vasten vastaamaan johonkin täsmälliseen kohtaan hänen kannanotossaan, mutta meillä ei ole tuotavanamme esiin mitään kelvollista. Silloin meidän täytyy pyöräyttää asia kertahetillä yleisluontoisemmaksi ja puhua sitä vastaan tällaisena.

Esimerkki (19)

Jos meidän pitäisi sanoa, miksi johonkin määrättyyn fysikaaliseen hypoteesiin ei ole luottamista, alamme puhua inhimillisen tiedon pettävyydestä ja erittelemme aihepiiriä kaikessa laajuudessaan.

TAITO-OTE 20

Kysymme vastustajan premissejä ja saamme ne. Meidän täytyy silloin johtopäätöksen kysymisen sijasta päätellä se omin neuvoin vastaanottamistamme alkuoletuksista. Vaikka niistä puuttuisi yksi tai toinen, oletamme sen esitetyksi ja johtelemme niistä kaikista. Tässä sovelletaan *fallacia non causae ut causaeta*, ei-syytä syynä.

TAITO-OTE 21

Jos näemme vastustajan esittämän paljaan näennäisen tai sofistisen argumentin läpi, voimme toki purkaa sen käymällä kiinni sen kierouteen ja hämäävyyteen. Parempi on kuitenkin vastata yhtä näennäisellä ja sofistisella vasta-

argumentilla ja voittaa hänet tällä tavalla. Eihän kilpailla totuudesta, vaan voitosta. Jos hän esittää argumentin *ad hominem*, riittää viedä hänen voimansa vasta-argumentilla *ad hominem (ex concessis)*. Ylipäättään näin käy joutuisammin. Ei tarvitse antautua pitkään välienselvittelyyn asian oikean laidan kanssa, vaan voi käyttää *argumentum ad hominemia*, jähka sellaiseen tarjoutuu tilaisuus.

TAITO-OTE 22

Jos vastustaja vaatii, että hyväksymme jotakin, josta kiistelty ongelma välittömästi seuraa, kieltäydymme tästä. Pidämme sitä *petitio principiinä*. Näin teemme siksi, että vastustaja ja kuulija kokevat ongelmalle läheisen väitteen helposti ongelman kanssa identtiseksi. Tällä tavoin viemme vastustajalta hänen parhaan argumenttinsa.

TAITO-OTE 23

Ristiriita ja kiista antavat ärsykkeen näkökannan liioittelemiseen. Voimme siksi härnätä vastustajaa epäsopua kärjistämällä, jolloin hän korottaa sinänsä, tai asiaankuuluvasti rajoitettuna, kaikin puolin paikkansa pitävän kantansa yli äyräiden. Kun sitten saamme tämän liioittelun kumotuksi, näyttää siltä, että olisimme kumonnet hänen alkuperäisen väitteensä.

Meidän on vastaavasti varottava, ettei yhteenotto aja meitä liioittelemaan tai laventamaan väitteitämme. Vastustaja useinkin yrittää viivyttelämättä ulottaa kantaamme

laajemmalle kuin olemme esittäneet. Se meidän täytyy oikopäätä estää. On rajattava kantansa sanomalla: »Tämän väitin, en enempää.»

TAITO-OTE 24

Vastustajan väittämästä pakotetaan väärillä päätelmillä ja käsitteiden kieputtelulla esiin jotakin absurdia tai vaarallista, mitä siihen ei sisälly tai mitä ei lainkaan lukeudu esittäjänsä mielipiteisiin. Näyttäköön vain siltä, että hänen väitteestään seuraa jotain tuollaista, joka on ristiriidassa joko itsessään tai tunnustettujen totuuksien kanssa. Tämä käy epäsuoraksi kumoamiseksi apagogian tapaan. Samalla se soveltaa *fallacia non causae ut causaeta*.

TAITO-OTE 25

Vastustaja vastaa apagogiaan instanssilla eli *exemplum in contrarium*illa. Suurta tapausten määrää edellyttävä *inductio* (ἐπαγωγή [*epagoge*]) on hankala saada esitetyksi yleiseksi väitteeksi. Sen sijaan [apagogia] (ἀπαγωγή [*apagoge*]) vaatii vain yhden ainoan tapauksen, johon väite ei sovi, ja se kellahtaa nurin. Tällainen tapaus on nimeltään instanssi eli *exemplum in contrarium*, vastaesimerkki tai *instantia*.⁵⁵ Esimerkiksi väite »kaikilla märehijöillä on sarvet» törmää yhden ainoan kamelin ilmaantumiseen eli instanssiin.

Instanssissa sovelletaan yleistä totuutta, alistetaan tai ujutetaan jotakin pääkäsitteen alaisuuteen. Kun tästä yhdestä uudesta pujautetusta tai subsumoidusta ei pädekään tuo

yleinen totuus, yleistotuus kaatuu kokonaan. Erehdyksiä tai petoksia sattuu. Vastustajan esittämistä instansseista on siksi huomattava seuraavaa: I) onko esimerkki myös todella tosi, sillä onhan ongelmia, joiden ainoa oikea ratkaisu on se, että tapaus ei ole tosi: esimerkiksi ihmeet, näkyjennäkeminen ja niin edelleen; II) kuuluuko se todella esitetyn totuuden käsitteeseen: tämä on usein vain näennäistä ja ratkaistavissa terävällä erottelulla; III) onko se todella ristiriidassa esitetyn totuuden kanssa: yhteensopimattomuuskin on usein vain näennäistä.

TAITO-OTE 26

Briljantti veto on *retorsio argumenti*, kääntöväitöntä tai päätelmän kieräytys nurinpäin. Todistelua, jota vastustaja tahtoo käyttää edukseen, voidaankin hyödyntää paremmin häntä vastaan.

Esimerkki (26)

Vastustaja sanoo: »Lapsihan tuo vielä on, luettakoon se hänen hyväkseen.»

Retorsio kuuluu: »Juuri lasta pitää kouliman, ettei hän piinny huonoihin tapoihinsa.»

TAITO-OTE 27

Jos vastustaja tulee jostakin kiistanaiheesta odottamattoman pahalle päälle, asia täytyy kiirehtiä ratkaisuunsa entistäkin entävämmiin. Ärtyminen sinällään on jo hyvästä, mutta

lisäksi voidaan olettaa, että hänen heikko kohtansa on paljastunut. Siitä on saatavissa irti häntä vastaan enemmän kuin ennalta nähtiinkään.

TAITO-OTE 28

Tämä temppu sopii pääasiassa kiistoihin, joita oppineet käyvät oppimattomien seuratessa. Jollei ole esittää mitään argumenttia *ad rem* eikä liioin yhtään *ad hominem*, tekaistaan *argumentum ad auditores* eli yleisöönmenevä todistelu. Tämä tarkoittaa epäpätevää vastaväitettä, jonka pätemättömyyden huomaavat kuitenkin vain asiantuntijat. Vastustaja siis äkkää sen, mutta kamppailua seuraavat eivät. Kuulijain korvissa ja katsojain silmissä vastustaja näyttää lyödyltä, vallankin jos vastaväite asettaa hänen kantansa naurettavaan valoon.

Ihmiset nauravat mielikseen ja naurajat on syytä saada puolelleen. Vastustajan olisi nyt osoitettava vastaväitteen mitättömyys ja palattava takaisin tieteen periaatteisiin tai sen sellaisiin. Niille hänen on hankala löytää kuulijoita.

Esimerkki (28)

Vastustaja sanoo: »Kun alkuvuori syntyi, aine, josta graniitti ja muut kivet kiteytyivät, oli kuumuuttaan juoksevaa eli sulaa. Lämpötilan täytyi olla noin 200 astetta Réaumurin asteikolla. Aine kristalloitui sen peittäneen merenpinnan alla.»

Me turvaudumme auditorioargumenttiin: »Tuossa lämpötilassa, kun itse asiassa jo 80 asteessakin, meri olisi keittyä porissut jo aikaa sitten ja haihtunut höyryksi ilmaan.»

Yleisö röhähtää nauruun.

Lyödäkseen meidät vastustajan tulisi osoittaa, ettei kiehumispiste riipu vain lämpötilasta, vaan myös ilmanpaineesta. Kun noin puolet merivedestä olisi haihtunut, paine kasvaisi niin korkeaksi, ettei edes kaksisataa astetta riittäisi sitä kiehuttamaan.

Tähän asti ei vastustaja kuitenkaan pääse, sillä maalikoiden perehdyttämiseksi tarvittaisiin paneutunut esitys asiasta.⁵⁶

TAITO-OTE 29

Jos huomaa⁵⁷ tulevansa lyödyksi, voi tehdä valeliikkeen ja vaihtaa suuntaa. Ryhdytään kertaheitolla johonkin aivan muuhun ikään kuin se kuuluisi asiaan ja olisi argumentti vastustajaa vastaan. Tällainen kurssinkäyntö tai diversio tehdään vaatimattomasti (a), jos se edes jotenkuten liittyy *thema quaestionisiin*, eripuraa aiheeseen. Se pannaan toimeen julkeasti (b), jos se liittyy vain vastustajaan eikä ollenkaan asiaan.

Esimerkki (29. a)

Tulin kehuneeksi, että Kiinassa ei ole syntyperäistä aatelista, vaan virkoihin nimitetään siellä yksinomaan tutkintojen ja pääsykokeitten perusteella.

Vastustajani omaksui kannan, jonka mukaan oppineisuus valmistaa virkaan yhtä vähän kuin synnynnäiset erioikeudet (joita hän itse arvosti kovin).

Hänelle oli käydä köpelösti. Niinpä hän ripustautui diversioon, jonka mukaan Kiinassa rangaistaan kaikkia säätyjä jalkapohjien pieksennällä. Tämän hän yhdisti

edelleen liikaan teenjuomiseen. Molemmista hän moitti kiinalaisia.

Jos olisi mennyt mukaan ja sotkeentunut tällaisiin seikkoihin, jo varmistunut voitto olisi livennyt käsistä.

Esimerkki (29. b)

»Niin, ja kuitenkin väititte äskettäin», voidaan usein kuulla halpamaisen valeliikkeen tekijän suusta, kun hän erkanee täysin aiheesta. Tämä kuuluu tietyllä tavalla henkilökohtaiseksi herkeämisen ilmiöön, josta tulee puhe jäljempänä. Se on tarkkaan ottaen väliaste matkalla *argumentum ad hominem*ista *argumentum ad personam*iin.

Temppu on suorastaan myötäsyttyinen, minkä osoittavat tällaiset riitelyt tavallisen kansan keskuudessa. Kun nimittäin joku ojentaa toista henkilökohtaisin haukuin, tämä ei vastaa niitä kumoamalla, vaan esittämällä soimajastaan henkilöön käyviä nuhteita. Toimitaan niin kuin Scipio, joka ei käynyt karthagolaisten kimppuun Italiassa vaan Afrikassa⁵⁸.

Sodassa diversio onkin tuttua strategiaa. Riidassa se ei ole hyvästä, koska vaihdetut rienaukset jäävät voimaan ja kummastakin osapuolesta kuullaan kaikkea konnamaista. Keino on väitellessä käyttökelpoinen *faute de mieux*, paremman puutteessa.

TAITO-OTE 30

Voidaan esittää häpeästä kumpuava ja kunnioitusta herättävä todistelu eli *argumentum ad verecundiam*. Siinä tarvitaan perusteiden sijasta arvovaltaisia henkilöitä

kannan tueksi ja takeeksi aina sen mukaan, miten paljon vastustaja sattuu asioista ja ihmisistä tietämään.

Seneca sanoo, että *unusquisque mavult credere quam judicare*, »itse kukin uskoo mieluummin kuin arvioi»⁵⁹. Kaikki käy leikiten, kun saa puolelleen vastustajan kunnioittaman auktoriteetin. Mitä rajoitetummat ovat hänen tietonsa ja taitonsa, sitä enemmän hänelle kunnianarvoiset takuutahot merkitsevät. Jos taas hän tietää ja taitaa asiat ensiluokkaisesti, hänelle tärkeitä auktoriteetteja on harvoja jos ketään. Mutta sellaisiksi saattavat hyvin käydä hänelle vähemmän tunnettujen tai tuiki tuntemattomien tieteen-, taiteen- tai toimenalojen ammatti-ihmiset, jos kohta heihinkin hän suhtautuu epäluuloisesti.⁶⁰

Tavalliset ihmiset puolestaan kunnioittavat syvästi keitä tahansa ammattilaisia. He eivät tiedä, että jostakin asiasta ammattinsa valitseva ei rakasta tuota asiaa, vaan sillä hankkimiaan ansioita. Eivätkä he tiedä sitäkään, että jotakin asiaa opettavat harvoin tuntevat asiaansa perusteellisesti, sillä perinpohjin sitä tutkivilta harvoin jää aikaa opettamiseen. Mutta jopa *vulgus*, rahvas, on kranttu auktoriteetteja kelpuuttamaan ja kunnioittamaan.

Jollei yksikään tunnu täysin sopivalta, napataan näennäisen sovelias. Esitetään, mitä joku on jossakin toisessa mielessä tai muussa yhteydessä sanonut. Useimmiten eniten tehoa irtoaa auktoriteeteista, joita vastustaja ei lainkaan ymmärrä. Oppimattomat arvostavat omalaatuisen paljon kreikkalaisia tai latalalaisia korulauseita⁶¹.

Tarpeen vaatiessa auktoriteetteja voi vääntelyn lisäksi suorastaan väärentää. Voi keksiä omasta päästään jotain heidän väittämäkseen. Ei vastustajalla useinkaan ole heidän kirjojaan kätensä ulottuvilla.

Kauneimman esimerkin tästä tarjoaa muuan ranskalainen kirkkoherra, joka ei halunnut muiden kaupunkilaisten tapaan päällystää kadunpätkää talonsa edustalla. Hän sanoi raamatullisesti *paveant illi, ego non pavebo* eli ikään kuin: »Kivettykööt, minä en!»⁶²

Tämä vakuutti kunnanisät.

Yleisiä ennakkoluuloja voidaan myös käyttää auktoriteetteina. Valtaosa ihmisistä ajattelee näet Aristoteleen tapaan, että ἂ μὲν πολλοῖς δοκεῖ ταῦτα γε εἶναι φάμεν [*ha men pollois dokei tauta ge einai famen*] eli hyvää on kaikkien hyväksi näkemä⁶³. Eihän ole olemassakaan niin mieletöntä näkemystä, etteivätkö ihmiset omaksuisi sitä helposti, heti kun heidät on saatu vakuutetuksi siitä, että se on yleisesti otaksuttua ja omaksuttua.

Esimerkki vaikuttaa heidän ajatteluunsa ja toimintaansa. Ihmiset ovat lampaita, jotka seuraavat kellokaulaista pässä, minne se vain keksii puskea. Helpompaa on heille kuolla kuin ajatella. Sopii hämmästellä, kuinka paljon painoa jonkin näkemyksen yleisyydellä on ihmisille. Huomaisivathan he itsestäänkin, miten mielipiteitä omaksutaan täysin niitä arvioimatta ja pelkästä esimerkin voimasta. Tätä he eivät kuitenkaan näe, koska heiltä puuttuu kaikki itsetuntemus. Vain valitut sanovat Platonin tapaan τοῖς πολλοῖς πολλὰ δοκεῖ [*tois pollois polla dokei*]⁶⁴ eli *vulgus* saa päähänsä kaikenlaisia kuvitelmia, joiden oikomisessa riittäisi kyllä töitä.

Jonkin mielipiteen yleisyys ei vakavasti puhuen ole mikään todiste eikä edes todennäköisyysperuste sen oikeellisuudelle. Näin luulottelevat joutuvat väittämään, 1) että loitontuminen ajassa ryövää yleisyydeltä todistusvoiman: muutoinhan heidän pitäisi vedota kaikkiin vanhoihin erheisiin, jotka joskus ovat totuudesta käyneet, esimerkiksi

Ptolemaioksen järjestelmään, tai palauttaa katolisuus kaikkiin protestanttisiin maihin; 11) että loitontuminen tilassa johtaa samaan: muuten he kävisivät neuvottomiksi buddhalaisuuden, kristinuskon ja islamin vuorollaan edustaman yleisen näkemyksen äärellä.⁶⁵

Kun »yleinen mielipide» tuodaan päivänvaloon, huomataan, että se on kahden tai kolmen ihmisen mielipide. Tästä vakuutumme, kun tarkastelemme jonkin yleispätevän näkemyksen syntytapaa. Havaitsemme, että aluksi kaksi tai kolme ihmistä olettaa tai esittää tai kannattaa jotakin tällaista mielipidettä. Heidän luotetaan koetelleen sitä oikein juurta jaksan. Jotkut muut otaksuvat samaa sen ennakoarvostelman pohjalta, että nämä ihmiset olivat riittävät kyvykkäitä koetteluissaan. Väki sankkenee ja mukaan tulevien vetelyys paljastaa heidän kernaammin uskovan oitis kuin ryhtyvän työläännäyttäviin kokeisiin. Päivä päivältä kasvaa laiskojen ja herkkäuskoisten kannattajien joukko. Mielipide saa näin taakseen runsaan äänisaaliin. Seuraavat käännynnäiset selittävät näkemyksen suosiota sillä, että kiistämättömät perusteet olivat purreet kovakalloisimpiinkin. Jäljelle jääneet joutuvat nyt hyväksymään päteväksi sen, mikä pätee yleisesti. Muuten he joutuisivat tukemaan päästään levottomia, jotka nousevat yleispäteviä mielipiteitä vastaan, tai näsäviisaita nulkkeja, jotka tahtovat olla kaikkia muita viisaampia. Näillä kohdin myötäilystä tulee velvollisuus ja harvojen arvostelukykyisten on vastedes vaiettava.

Puheoikeus on niillä, jotka ovat täysin kyvyttömiä omiin näkemyksiin ja arvostelmiin. He ovat pelkkänä kaikuna muitten mielipiteille, joita ovat sitäkin hanakampia ja suvaitsemattomampia puolustamaan. He eivät nimittäin vihaa toisinajattelevissa niinkään itse tunnustamastaan

poikkeavaa näkemystä, vaan turskia tahtoa arvostella omin päin. Tähän he eivät itse ryhdy kuuna kullan valkeana, minkä he tietävät hiljaa mielessään.

Lyhykäisesti sanottuna hyvin harvat pystyvät ajattelemaan. Mutta kaikki haluavat nimiinsä näkemystä.⁶⁶ Useimmille jää vain yksi keino: sen sijaan että itse muodostaisivat mielipiteitä, he omaksuvat ne ilmaisuvalmiina toisilta.

Mitä siis painaa sadankaan miljoonan ihmisen ääni? Saman verran kuin historiallinen tosiasia, jonka sadat historiankirjoittajat kertovat, kunnes osoitetaan, että he ovat kaikki seuranneet edeltäjiänsä. Mainittu fakta palautuu jonkun yksilön väitteeksi.⁶⁷

»Dico ego, tu dicis, sed denique dixit et ille:

Dictaque post toties, nil nisi dicta vides.»

»Minä puhun, sinä puhut, lopulta puhuu hän:

monen puheen perään pelkkää tyhjää puhetta.»⁶⁸

Niinpä voidaan tavallisten ihmisten kanssa kiistellessä käyttää yleistä mielipidettä auktoriteettina.

Ylimalkaan havaitaan, että kun kaksi pääkoppaa iskee yhteen, aseina ovat useimmiten auktoriteetit. Niillä karataan toisen kurkkuun. Jos parempipäinen joutuu tekemisiin tällaisen torailijan kanssa, neuvokkainta on sopeutua samaan aseistukseen ja käyttää sitä sen mukaan, missä vastustajan suojaus pahiten vuotaa. Perustelujen aseita vastaan tavanomainen kallo tai nuppi on – *ex hypothesi*, oletaman mukaan – kuin Siegfried Sarvipää⁶⁹, jota huuhtoo ajattelu- ja arvostelukyvyyttömyyden tulvavesi.

Lain edessä kiistellään oikeastaan yksinomaan auktoriteeteilla, vahvistettujen lakien arvovallalla. Arvostelukyvyn tehtävänä on löytää oikea laki, auktoriteetti, joka soveltuu annettuun tapaukseen. Dialektiikalle jää kuitenkin kylliksi liikkumavaraa. Tarpeen tullen tapausta ja lakia, jotka eivät ota istuakseen toinen toisiinsa, väännetään ja sorvataan, kunnes ne näyttävät keskenään yhteensopivilta.

TAITO-OTE 31

Ellei jossain kohdin osata tehdä tenää vastustajan perusteluille, tunnustaudutaan hienostuneen ironisesti epäpäteväksi. Siten vihjataan kuulijoille, joiden kunnioitusta itse nauttii, että heidän äsken kuulemansa perustelu oli mieletön.

Tällä tavalla kiirehtivät tunnustamaan omalta kohdaltaan monet professorit silloin, kun Kantin *Kritik der reinen Vernunft* ilmestyi tai kun se alkoi saada arvostusta. »Emme ymmärrä sitä», totesivat vanhan koulun eklektikot. Näin he uskoivat kuittaavansa koko jutun. Mutta kun eräät uuden koulun kannattajat osoittivat heille, että he olivat kuin olivatkin oikeassa ymmärtämättömyydessään, he kävivät kovin huonotuulisiksi.

Tätä tempua on syytä käyttää vain siinä tapauksessa, että varmasti nauttii vastustajaansa suurempaa arvostusta kuulijoiden joukossa. Esimerkiksi professorin on turvallista hyödyntää sitä opiskelijaa vastaan. Oikeastaan tämä taito-ote kuuluu edelliseen, koska siinä perusteiden esittämisen sijasta saatetaan päteväksi oma auktoriteetti erityisen pahankurisesti.

Esimerkki (31)

»Juuri sanomanne ylittää heiveröisen käsityskyyni. Se voi olla aivan oikein. Minä vain en saata ymmärtää sitä. Pidättyädyn siis arvostelusta.»

Vastavetona voidaan sanoa: »Sallikaahan sentään, kyllä teidän kyvyllänne tunkeutua asioihin ymmärtää käsillä olevan kysymyksen helposti, joten vikaa voi olla vain minun tavassani esitellä ja asetella sitä.»

Tämän jälkeen velli syötetään vastustajalle niin jaksavasti lipellen, että hänen täytyy ymmärtää se *nolens volens*, tahtoipa tai ei⁷⁰.

Käy selväksi, ettei hän todella ollut ymmärtänyt kuulemaansa. Näin on terä käännetty takaisin iskijää kohti.

Hän yritti vihjata meille: »Tuo tuossa on todellakin tajutonta!»

Mutta me todistimme: »Tuo tuossa ei todellakaan tajua.»

Yhtä hyvin hän kuin mekin niin suloisen höveleinä.

TAITO-OTE 32

Törmäämme vastustajan meille vastakkaiseen kantaan. Voimme torjua sen tai vähintään tehdä siitä inhottavan sujauttamalla sen jonkin parjatun luokkakäsitteen piiriin. Riittää, että siinä on samaa näköä tai jokin löyhä kytkös.

Otaksumme näin tehdessämme kaksi asiaa: 1) olemme, että ilmaistu kanta on todella identtinen esiin reväisemämme kategorian kanssa tai ainakin kuuluu keksimäämme luokitukseen, joten huudahdamme »Tuohan jo tiedettiin!»; 11) oletamme lisäksi, että luokka on tyystin vääräksi osoitettu eikä sisällä mitään totuutta.

Esimerkki (32. a)

»Tuo on manikealaisuutta.»

Esimerkki (32. b)

»Tuo on arjalaisuutta.»

Esimerkki (32. c)

»Tuo on pelagianismia.»

Esimerkki (32. d)

»Tuo on idealismia.»

Esimerkki (32. e)

»Tuo on spinozalaisuutta.»

Esimerkki (32. f)

»Tuo on panteismia.»

Esimerkki (32. g)

»Tuo on brownilaisuutta.»

Esimerkki (32. h)

»Tuo on naturalismia.»

Esimerkki (32. i)

»Tuo on spiritualismia.»

Esimerkki (32. j)

»Tuo on mystiikkaa.»

TAITO-OTE 33

»Tuo voi olla teoriassa oikein, vaan käytännössä se ei päde.»⁷¹
Tällä sofismilla hyväksytään perusteet, mutta kielletään niistä seuraavaksi väitetyt johtopäätökset. Se käy vasten sääntöä *a ratiōne ad ratiōnatum valet consequentia*, jonka mukaan on pääteltävä alkuperusteista johtopäätökseen⁷².

Kannanottoon sisältyy mahdoton asettamus. Teoriassa oikean täytyy nimittäin sopia myös käytäntöön. Jos se ei sovi, teoriassa on vikaa. Jotakin on sivuutettu ja jätetty huomiotta. Niinpä teoria kaipaa korjausta.

TAITO-OTE 34

Vastustaja ei anna mitään suoraa vastausta johonkin kysymykseen tai väitteeseen, vaan esittää vastakysymyksen tai epäsuoran vastauksen tai välttelee koko asiaa. Tämä on meille varma merkki siitä, että olemme osuneet arkaan kohtaan. Vastustaja käy suhteellisen vaitonaiseksi. Liikauttamaamme on siis pidettävä liikkeessä, herättämäämme seikkaa on udeltava lisää. Vastustajaa ei saa laskea satimesta, vaikei meillä olisikaan vielä tarkempaa selkoa hänessä yhyttämämme heikon puolen koostuksesta.

TAITO-OTE 35

Jos vain tämä temppu on tehtävissä, kaikki muut ovat joutavia.

Sen sijaan että vaikutettaisiin älyyn, vaikutetaankin tahdonvaikuttimiin. Vastustaja ja hänen kanssaan etuja jakava yleisö myöntyvät meidän mielipiteeseemme, vaikka se olisi hourulasta nyhtäisty. Sillä luoti tahtoa painaa enemmän kuin sentneri oivalluskykyä ja vakaumusta⁷³.

Temppu onnistuu vain tietyissä olosuhteissa. Vastustaja pannaan tuntemaan, että hänen näkemyksensä olisi rajusti hänen oman etunsa vastainen, jos se olisi tosi. Hän päästää sen silloin käsistään äkisti kuin kuuman raudan, johon on varomatta tarttunut.

Näissä tilanteissa kaikkien tuntemus on säännönmukaisesti seuraava: *quam temere in nosmet legem sancimus iniquam* eli »mimmoisessa summamutikassa säädämmekään itsellemme epäsuotuisan lain»⁷⁴.

Mahdollisuus avautuu varsinkin silloin, kun kuulijat kuuluvat meidän kanssamme johonkin samaan lahkoon, kiltaan, collegioon, klubiin tai tämän tällaiseen, johon vastustajamme taas ei kuulu. Olkoon hänen väitteensä kuinka tosi hyvänsä, riittää kun vihjaamme, että se on vastoin kulloisenkin kerhon tai kuppikunnan yhteistä etua. Silloin kaikki kuulijat pitävät vastustajan todisteluja, olkoot ne miten sattuvia tahansa, heikkoina ja surkuteltavina.

Meidän päättelymme sen sijaan, vaikka ne olisivat ilmasta riuhtaistuja, tuntuvat kaikista oikeilta ja osuvilta. Saamme taaksemme kovaäänisen kuoron ja vastustaja peräänntyy taistelukentältä häväistynä.

Kuulijat luulevat useimmiten muodostavansa kannan johonkin asiaan puhtaan vakaumuksen pohjalta. Sillä meille epäedullinen vaikuttaa tavallisimmin älyllemme mielettömältä. *Intellectus luminis sicci non est [recipit infusionem a*

voluntate et affectibus], järki ei ole kuivaa valoa [vaan siihen tihkuu tahtoa ja mielialaa]⁷⁵.

Temppua voisi sen tähden kutsua juuriinkäynniksi⁷⁶. Tavallisesti sitä nimitetään *argumentum ab utiliksi*, hyödylliseksi tai edulliseksi käyttötodisteluksi.

Esimerkki (35. a)

Uskovainen puolustaa jotakin filosofista opinkappaletta.

Annetaan ymmärtää, että tuo dogmi on välillisesti ristiriidassa jonkin hänen kirkkonsa perustavan uskonkappaleen kanssa.

Hän luopuu siitä.

Esimerkki (35. b)

Kartanonherra pitää kaikin puolin oivallisena englantilaista teollisuuslaitosta, jossa yksi höyrykone tekee monen ihmisen työt.

Hänelle vihjaistaan, että pian vaunutkin alkavat kulkea höyryvetoisina, jolloin hänen monilukuisten siittoloittensa hevoset halpenevat silmissä.

Äkimmin nähdään, kuinka hänen kannalleen käy.

TAITO-OTE 36

Vastustaja lyödään niin ällikällä kuin *håpnad*illakin päättämällä valloilleen tolkuton sanatulva. Temppu perustuu tähän tietämykseen:

»Tavallisesti ihminen uskoo, kunhan vain kuulee sanat. Niistä voi ajatella mitä tahansa.»⁷⁷

Vastustaja on kyllä kaikessa hiljaisuudessa perillä omista heikkouksistaan. Hän on tottunut kuulemaan monenlaista, mitä ei ymmärrä, ja silti tekeytymään ymmärtäväksi. Häneen voidaan sen vuoksi tehdä vaikutus seuraavasti. Suolletaan hänelle vakavin naamoin hänen oman väittämänsä muka kiistattomiksi todisteiksi oppineen tai syvämietteisen kuuloisia älyttömyyksiä, jotka saavat hänet menettämään kuulonsa, näkönsä ja ajattelunsa.

Tunnetusti ovat eräät filosofit käyttäneet tätä tempua säkenöivällä menestyksellä koko saksalaisen yleisön päänmenoksi. Mutta koska nämä esimerkit (*exempla*) ovat kiusallisia (*odiosa*)⁷⁸, viitatkaamme loitommaksi.

Esimerkki (36)

Oliver Goldsmithin romaanissa *The Vicar of Wakefield* (1766) käydään seuraava vuoropuhelu:

- »– »No no, Frank», sanoi tilanherra veitikkamaiseen sävyynsä, »oletetaanpa että toisella puolen olisi Kirkko, nykyinen valtijattaresi, kaikessa piispallisessa bastistihihakomeudessaan, ja toisella puolen neiti Sophia ilman batisteja, ja saisit valita, – sanohan rehellisesti kumman ottaisit?»
- »Molemmat tietysti», huudahti kotipappi.
- »Oikein Frank», huudahti tilanherra, »vieköön tämä lasillinen minulta hengen ellei sievä tyttö ole koko luomakunnan pappismetkujen arvoinen. Sillä mitä ovat kymmenykset ja muut konstit muuta kuin petosta, kirottua petosta kaikki, ja sen voin todistaa.»
- »Senpä tahtoisin kuulla», huudahti poikani Moses, »luulenpa että kykenisin vastaamaan teille.»
- »Hyvä, hyvä», huudahti tilanherra heti oivaltaen minkälaisen vastustajan kanssa oli tekemisissä; hän vihjaisi silmäniskulla

- muulle seurueelle, että nyt pidettäisiin hauskaa, ja jatkoi:
 ›Jos mielenne tekee väitellä aiheesta kylmän asiallisesti, olen valmis ottamaan haasteen vastaan. Alustavasti tiedustelen, haluatteko käsitellä kysymystä analogisesti vai dialogisesti?›
- ›Tahdon käsitellä sitä rationaalisesti›, huudahti Moses kerrassaan onnellisena siitä että pääsi väittelemään.
- ›Aina parempi›, huudahti tilanherra, ›alamme perusteista. Toivon teidän myöntävän että kaikki mikä on, on. Jos sen kiellätte, en voi jatkaa.›
- ›Totta kai›, vastasi Moses, ›sen luulen voivani myöntää ja käyttää sitä vielä hyväksenikin.›
- ›Edelleen toivon›, vastasi toinen, ›teidän myöntävän että osa on kokonaista pienempi.›
- ›Senkin myönnän›, huudahti Moses, ›sehän on oikeus ja kohtuus.›
- ›Toivon›, huudahti tilanherra, ›ettette kiellä että kolmion kahden kulman summa on kaksi suoraa kulmaa.›
- ›Selvä kuin päivä›, vastasi toinen ja katseli ympärilleen tärkeän näköisenä kuten aina.
- ›Mainiota›, huudahti tilanherra ja jatkoi puhuen hyvin sukelaan: ›koska olemme näin päässeet yksimielisyyteen premisseistä, jatkan väittämällä, että itseyksien ketju, joka etenee resiprookkisissa kahdentumissuhteissa, luonnollisesti vie ongelmalliseen dialogismiin, mikä jossain määrin todistaa sielullisuuden kuuluvan olemukseltaan toisen predikaabelin piiriin.›
- ›Seis, seis›, huudahti toinen, ›sitä en myönnä; luuletteko että noin vain kesyesti hyväksyn moisia harhaoppeja?›
- ›Mitä?› vastasi tilanherra, ›ette hyväksy! Vastatkaa yhteen yksinkertaiseen kysymykseen: katsotteko, että Aristoteles on oikeassa kun hän sanoo että suhteen jäsenten kesken vallitsee relaatio?›

- »Epäilemättä», vastasi toinen.
- »No sitten», huudahti tilanherra, »vastatkaa heti seuraavaan: pidättekö entymeemini ensi osan analyyttistä selvittelyä puutteellisena *secundum quoad* vain *quoad minus*, ja esittääkö perustelunne, pyydän, viipymättä.»
- »Minun täytyy sanoa», huudahti Moses, »etten oikein käsitä todistelunne varsinaista merkitystä; mutta jos supistatte sen yhteen yksinkertaiseen väitelauseeseen, kuvittelen voivani vastata.»
- »Ohoh, hyvä herra», tilanherra huudahti, »nöyryn palvelijanne havaitsee että tahdotte hänen toimittavan teille sekä argumentit että järkeä niiden käyttämiseen. Ei, hyvä herra, minun on myönnettävä että siinä joudun liian lujille.»

Tämä nostatti – kuten tarkoitus olikin – naurun Moses-parkaa vastaan; hilpeiden kasvojen ympäröimänä hän oli yksin surkeudessaan eikä sanonut enää sanaakaan koko seurapidon aikana.»⁷⁹

TAITO-OTE 37

Tämä tempun pitäisi oikeastaan olla ensimmäisten joukossa.

Vastustaja on asiassa oikeassa, mutta valitsee onneksemme sen tueksi kehnon todisteen. Meidän on silloin helppo tuupata tuo todistelu kumoon, minkä sitten esitämme koko asian raukeamiseksi. Tempu palautuu *argumentum ad hominem* käyttämiseen mukamas *argumentum ad rem*inä. Jos vastustajalla tai kellään paikallaolijoista ei satu olemaan oikeaa todistetta, voitto on meidän.

Esimerkki (37. a)

Jos joku esimerkiksi tarjoaa Jumalan olemassaololle ontologista todistusta, tämän voi torjua vaivattomasti.

Esimerkki (37. b)

Surkea asianajaja voi hävitä vahvan juttunsa. Jollei sopivaa lakia juolahda mieleen, on turha yrittää oikeutta lakia, joka ei sovi tapaukseen.

PERIMMÄINEN TAITO-OTE

Huomataan, että vastustaja on ylivoimainen. Hänen kanssaan kahakoidessa joutuu olemaan väärässä. Tällöin ryhdytään tungettelevaksi, loukkaavaksi, karkeaksi. Henkilöön käydään kärhämässä, jossa peli on pelattu: erkaannutaan kiistelyn kohteesta ja karataan päälle.

Tätä voisi kutsua argumentiksi *ad personam* erotuksena *argumentum ad hominem*ista. Ihmiseen käyvä väittelijä poikkeaa puhtaan objektiivisesta kohteesta päästäkseen iskeytymään siihen, mitä vastustaja on siitä sanonut tai hyväksynyt. Henkilöön käyvä väittelijä sen sijaan sysää kohteen tykkänään syrjään ja suuntaa hyökkäyksensä vastustajan persoonaa vastaan. Rupeaa toisin sanoen ilkeäksi, sättiväksi, tölviväksi, kolhoksi.

Näin hengenvoimat kutsuvat hätiin ruumiin tai eläimellisyyden voimia. Temppu on kovin pidetty ja tiuhaan käytetty, sillä kaikki kykenevät siihen. Kysymys kuuluu, mihin vastavetoon toinen osapuoli voi turvautua. Jos hän vastaa samalla mitalla, seuraa nujakka, kaksintaistelu tai kunnianloukkaus oikeudenkäynti.

Olisi erehdys luulla, että riittää, kunhan itse pidättyy henkilökohtaisuuksista. Kun toiselle näyttää aivan tyynesti, että hän on väärässä, että hän ajattelee ja arvostelee virheellisesti – näin käy kaikissa dialektisissa voitoissa – hän katkeroituu kahta pahemmin kuin jostain rumasta, haavoittavasta sanasta. Miksi? Siksi että *omnis animi voluptas, omnisque alacritas in eo sita est, quod quis habeat, quibuscum conferens se, possit magnifice sentire de seipso*⁸⁰. »[...] kaikki hengen nautinto ja hilpeys on vertaamista muihin niin, että voi tuntea itsensä suurenmoisemmaksi [...]».

Ihmiselle ylittämätöntä on hänen turhamaisuutensa tyydyttäminen. Mikään vamma ei koske häneen niin kuin turhamaisuutensa kokema kolaus. Tästä juontuvat sanonnat elämää suuremmasta kunniaista.

Turhamaisuus tyydytetään pääsääntöisesti vertaamalla itseä muihin joka suhteessa, mutta aivan erityisesti hengenvoimien väkevyydessä. Tämä toteutuu itse teossa ja perin voimallisena kiistelyissä. Näin selittyy hävinneen katkeroituminen, vaikkei voittaja olekaan väärässä. Ja näin selittyy voitetun tarttuminen viimeiseen temppuun, johon ei voi vastata pelkällä kohteliaisuudella.

Asiassa auttaa kuitenkin korkea-asteinen kylmäverisyys. Heti kun vastustaja heittäytyy henkilökohtaisuuksiin, vastataan rauhallisesti, ettei hänen sanomansa kuulu asiaan, johon itse iskeydytään saman tien ja osoitetaan uudelleen vastustajan väärä kanta asiaan. Ei siis oteta kuuleviin korviin hänen halveerauksiaan, vaan muistetaan sen sijaan Themistokleen sanat Eurybiadeelle: *πάταξον μὲν, ἄκουσον δέ* [*patakson men, akouson de*] [»Lyö, jos tahdot, mutta kuule sentään»]⁸¹. Kaikiltahan tämä ei tokikaan käy.

Ainoan varman vastatoimen neuvoi jo Aristoteles aikoinaan⁸². Ei pidä kinata kenen hyvänsä vastaan tulijan kanssa. Tulee torailla vain niiden kera, jotka tuntee ja joista tietää, että heillä riittää ymmärrystä olla ajautumatta mielettömyyksiin ja häpeällisyyksiin. Kuuluu riidellä ainoastaan niiden kesken, jotka väittelevät perusteilla eivätkä mahtikäskyillä ja jotka kuuntelevat perusteita ja pohjaavat omat sanomisensa niihin. Täytyy haastaa yksinomaan ne, jotka arvostavat totuutta, kelpuuttavat mielellään hyviä perusteluja vastustajankin suusta ja sietävät kohtuullisuuttaan senkin, että ovat väärässä.

Sataan sopii tuskin yhtäkään, joka olisi kiistakumppanuuden väärä. Puhukoot muut, mitä tahtovat, sillä *desipere est juris gentium*, hölmöily kuuluu kansainvälisiin ihmisoikeuksiin. Kelpaa tuumia Voltairen lausumaa: »Aina rauha totuuden voittoa.»⁸³ Arabialainen sananparsi puolestaan kuuluu: »Vaikenemisen puussa kasvavat rauhan hedelmät»⁸⁴.

Kiistelemineen otsanahkain hiertymisenä vastatusten teroittaa usein edullisesti kumpaakin osapuolta. Se oikaisee omat ajatukset ja synnyttää uusia oivalluksia. Pukarien pitää vain seistä oppineisuudeltaan ja hengeltään kutakuinkin samalla viivalla. Jos toiselta puuttuu oppia, hän ei ymmärrä kaikkea eikä pysy *au niveau*, toisen kyydissä tilanteiden tasalla. Jos toiselta puuttuu henkeä, kitkeröityminen johtaa vilppiin ja juoniin tai törkeyksiin.

Mitään olennaista eroa ei ole sillä, kiistelläänkö *in colloquio privato / familia*, yksityisesti perhepiirissä vai *disputatio sollemnis publica / pro gradu*, virallisesti, julkisesti ja juhlallisesti mahdollisia oppiarvoja varten. Vain se erottaa nämä toisistaan, että oppineissa väittäjäi-

sissä respondentin, väittelijän, pitää aina pysyä oikeassa opponenttiaan, vastaväittäjäänsä, vastaan, missä preeses, esimies, häntä avittaa. Tai ehkä myös se, että tällöin todistellaan muodollisemmin ja sommitellaan mieluusti argumentit tiukoiksi päättelyketjuiksi.

Viitteet

[Suomentajan huomautukset hakasuluissa]

1. [Hübscherin mukaan – tässä ja vastedes: hänen toimittajan huomautuksensa tekstieditiossa Arthur Schopenhauer, *Der handschriftliche Nachlaß*. Kramer, Frankfurt/M. 1978, 736–43 – alun (suomennoksen neljä ensimmäistä kappaletta) esitys pohjautuu Petrus Ramuksen dialektiikka-teoksen ensimmäisen kirjan ensimmäiseen lukuun. Ks. alla viite 8.]
2. [Muodoissa] διαλεκτική [*dialektikē*, dialektiikka, dialektinen oppi], διαλεκτική πραγματεία [*dialektikē pragmateia*, dialektinen toiminta], διαλεκτικός άνήρ [*dialektikos aner*, dialektikko].
3. [Itse asiassa Diogenes toteaa Platonin keksineen dialogimuodon. Ks. Diogenes Laertios, III, 48 (s. 118): »Minun mielestäni Platon, joka kehitti tämän lajin [eli dialogin] huippuunsa, ansaitsee ensipalkinnon paitsi tyylinsä kauneudesta myös dialogimuodon keksimisestä.» Heti perään Diogenes määrittelee dialogin »kysymyksistä ja vastauksista muodostuvaksi esitykseksi, joka käsittelee jotakin filosofista tai valtiollista aihetta». Vasta tämän jälkeen hän lisää, että »dialektiikka» tarkoittaa »argumentaatiotaitoa, jonka avulla kumoamme tai vahvistamme jonkin vastapuolen väitteen kysymysten ja vastausten kanssa». Kuten Marke Ahonen suomentajan huomautuksissaan (s. 479) toteaa, tämä »määritelmä ei vastaa

- Platonin käsitystä dialektiikasta», joka hänellä tiivistyi pyrkimykseksi totuuteen, vaan ilmaisee pikemminkin »sovinnaisen» tulkinnan dialektiikasta. Huomautus on ehdottomasti paikallaan, mutta ehkä on aiheellista todeta, että kuvaus tarjoaa mahdollisuuden tarkastella sokraattista dialektiikkaa ja Platonin dialogeja yleisen väittelytaidon näkökulmasta: vaikka Sokrates tekee pesäeroa muihin aikansa keskustelumenetelmiä käyttäneisiin viisauden opettajiin, hän myös hyödyntää itse heidän tekniikoitaan ja asettuu omine neuvoinen yleisen argumentointitaitteen kontekstiin; ks. Suomentajan jälkisanana. Schopenhauerin esityksen kannalta tärkeä on se Ahosenkin mainitsema seikka, että avaintermit »dialektiikka» ja »dialogi» ovat kreikassa samakantaisia. Tarkemmin sanoen ne kumpikin juontuvat jonkin puhki puhumisesta tai läpi järkeilemisestä. Dialogi on puhetta (*logos*) ja dialektiikka taitoa (*tekhne*).
4. [Ks. erit. Platon, *Valtio* 531e–533e: Sokrates määrittelee dialektiikan »tutkimustavaksi», joka tähtää »järkiperustein» ja »järjestelmällisesti tavoittamaan kunkin olevaisen olemusta». Suom. Marja Itkonen-Kaila. Vrt. *Faidros* 265d–266c, jossa Sokrates esittelee dialektiikan kokoamisen (*synagoge*) ja osittamisen (*dihairesis*) vuorotteluna. Suom. Pentti Saarikoski.]
 5. τὰ διαλεκτικά [*ta dialektika*] [Ks. erit. Aristoteles, *Topiikka* 1, 2, 101b, jossa dialektiikkaa luonnehditaan »arvioivaksi toiminnaksi», joka »suuntautuu kaikkien tieteiden lähtökohtiin». Suom. Juha Sihvola.]
 6. Aristoteleella tavataan esimerkiksi termit λογική [*logikē*, logiikka] λογικὰς δυσχερείας eli *argutias* [*logikas dyskhereias*, loogiset vaikeudet tai saivartelut], πρότασιν λογικὴν [*protasin logikēn*, loogiset premissit tai alkuoletukset] ἀπορίαν λογικὴν [*aporian logikēn*, loogiset aporiat tai ongelmakohdat].
 7. [Lorenzo della Valle (1406–57) luetaan dialektiikan historiassa silanrakentajaksi skolastiikasta humanismiin. Hübscherin mukaan viittaus kohdistuu Vallan/Vallentiuksen/della Vallen teokseen *Dialectica* III, 1. Ks. editio *Opera omnia*. Toim. Eugenio Garin. Bottega d’Erasmus, Torino 1962.]
 8. *Petri Rami dialectica, Audomari Talaei praelectionibus illustrata*, 1569. [Pierre de la Raméen (1515–572) *Dialectique* on vuodelta 1555. Sitä pidetään ensimmäisenä ranskankielisenä filosofisena teoksena. Ramus/de la Ramée oli retoriikkakriittinen, mutta käytännön

ajattelukykyä painottanut loogikko. Ks. uudet editiot *Dialectique*. Toim. Nelly Bruyère. Vrin, Paris 1996 ja *Gramere, Grammaire, Dialectique*. Slatkine, Genève 1972.]

9. *Dialecticam inventam esse, veri et falsi quasi disceptatricem*. [»Dialektiikka on keksitty ratkaisijaksi toden ja epätoden välille.» Tämä on Hübscherin mukaan epätarkka lainaus Ciceron (106–43 eaa.) vuonna 45 aloitetusta ja keskeneräiseksi jääneestä teoksesta *Academica* 1, 2 (Lucullus), 28, 91.] – *Stoici enim iudicandi vias diligenter persecuti sunt, ea scientia, quam Dialecticem appellant*. Cicero, *Topica* 2. [»Stoalaiset näet seurasivat sääntillisesti arvostelemisen teitä apunaan tiede, jota he kutsuivat nimellä dialektiikka.» Teos on vuodelta 44. Ks. uudehko editio *Topica. Die Kunst richtig zu argumentieren*. Toim./saks. Karl Bayer. Artemis & Winkler, München 1993. Schopenhauerin sitaatti on, kuten Hübscher huomauttaa, epätarkka.]
10. *Itaque haec pars dialecticae, sive illam disputatricem dicere malimus*. Quint. [*De inst. oratoria*] lib. XII, 2. Näin siis *disputatio* näyttäisi siis olevan Quintilianukselle kreikkalaisen dialektiikan latinankielinen vastine. [»Siitä johtuen tämä osa dialektiikkaa tai, kuten kernaasti sanoisimme, väittelytaitoa.» Hübscher kääntää huolimattomasti »ratkaisutaito» [*Entscheidungskunst*], vaikka Quintilianus puhuu *disceptation* sijaan nimenomaan *disputatiosta*. (Volpilla on korrekti vastine *Disputierkunst*.) Ks. Quintilianuksen klassikkoteoksesta editio *The Orator's Education / Institutiones oratoriae*. Engl. Donald Russell. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 2001.]
11. [Ks. *Kritik der reinen Vernunft* (1781/1787), I, 2. Teil, Einleitung III, dialektiikasta »näennäisyyden logiikkana». Vrt. Kantista Suomen-tajan jälkisanana.]
12. Antiikin aikaan logiikka ja dialektiikka tarkoittivat enimmäkseen samaa. Samoin on laita nykyään. Minä sen sijaan [lause katkeaa].
13. Eristiikka olisi vain kovempi sana samalle asialle.

Diogenes Laertioksen mukaan (v, 28) Aristoteles samasti yhtäältä retoriikan ja dialektiikan, joiden päämääränä on uskottavuus, τὸ πιθανόν [*to pithanon*], toisaalta analytiikan ja filosofian, joiden päämääränä on totuus. Diogenes Laertios (III, 48) Platonin elämästä: Διαλεκτικὴ δὲ ἐστὶ τέχνη λόγως, δι' ἧς ἀνασκευάζομεν τι ἢ κατασκευάζομεν, ἐξ ἐρωτήσεως καὶ ἀποκρίσεως τῶν προσδιαλεγομένων. [»Dialektiikka on

puhumisen [tai järkeilemisen] taito, jonka avulla kumoamme tai vahvistamme jonkin vastapuolen väitteen kysymysten ja vastausten kautta.» Vrt. viite 3.]

Aristoteles erottaa toisistaan 1) logiikan tai analytiikan teorian tai opastuksena totena pätevistä, apodiktisista päätelmistä, ja 11) dialektiikan opastuksena totena pätevistä, todesta käyvästä päätelmästä – ἐνδοξα [endoksa; »uskottavat käsitykset«], *probabilia* (*Topiikka* 1, 1 & 12) [suom. Juha Sihvola] – joitten epätotuudesta tai totuudesta ei saa selvää; joissa totuudesta ei ole väliksi.

Mitä muuta dialektiikka tällöin on, jollei taitoa tai taidetta olla ja pysyä oikeassa huolimatta siitä, ollaanko pohjimmiltaan oikeassa vai ei? Siis taitoa hankkiutua totuuden näennäisyyteen asiassa kuin asiassa. Näinhän alussa todettiin.

Aristoteles jakaa oikeastaan päätelmät loogisiin, dialektisiin ja, kuten todettua, 111) eristisiin (eristiikka), joissa päättely on muodollisesti oikeellista, mutta itse lauseet, aines, ei ole totta, vaan ainoastaan näyttää todelta, ja lopulta 1v) sofistisiin (sofistiikka), joissa päättely on muodollisesti epätotta, mutta näyttää oikeelliselta.

Kaikki kolme viimeisintä lajia (11, 111 ja 1v) kuuluvat oikeastaan eristiseen dialektiikkaan, sillä ne kaikki tavoittelevat objektiivisen totuuden sijasta sen näennäisyyttä piittaamatta totuudesta itsestään. Ne tähtäävät siis oikeassa olemiseen ja pysymiseen.

Aristoteleen kirja sofistisista päätelmistä on myös laadittu muiden jälkeen: se oli dialektiikan päätösteos.

14. Ks. Buhlen latinankieliset johdannot Aristoteleen *Topiikkaan* ja *Elenchiin*. [Theophilus Buhle, *Aristotelis opera omnia graecae, annotationem criticam, librorum argumenta, et novam versionem latinam adiecit*. Ex typographia societatis, Biponti 1792.]
15. Machiavelli neuvoo ruhtinasta käyttämään kaiken aikaa naapurinsa heikkoutta tämän kimppuun käydäkseen, koska muuten naapuri on kerran käyttävä vastaavaa tilaisuutta omaan hyökkäykseensä. [Niccolò Machiavelli, *Rubtinias (Il principe, 1513)*. Suom. Aarre Huhtala. 3. tark. p. WSOY, Helsinki 1998, esim. 15, valtioiden valtaamisesta »suosiollisia olosuhteita tai omia kykyjä hyväksi käyttäen«.] Jos uskollisuus ja rehellisyys vallitsivat, asiat olisivat toisin. Koska niiden varaan ei kuitenkaan ole laskeminen, niitä ei myöskään pidä harjoittaa, sillä palkkio jää kurjaksi. Näin on varsinkin kiistelemisessä. Jos annan

periksi vastustajalle heti, kun hän näyttää olevan oikeassa, hän tuskin tekee samoin käänteisessä tilanteessa. Hän päinvastoin toimii pikemminkin *per nefas*, viurua vääryyttään. Niin on minunkin toimittava. Helppoa on mennä sanomaan, että pitää tavoitella ainoastaan totuutta huolimatta omasta esimieltymyksestään omaan väittämäänsä. Ei ole kuitenkaan oletettavissa ennakolta, että toinen olisi yhtä totuudellinen. Siispä ei tarvitse olla itsekään. Jos tahtoisin luopua omasta ennalta pahki poikki pohtimastani kannasta, heti kun olen näkevinäni toisen olevan oikeassa, saattaakin sattua, että hetken vaikutelma johtaa minut luopumaan totuudesta ja olettamaan epätotuuden.

16. *Doctrina sed vim promovet insitam*. [Horatius, *Carmina*. iv, 33. »Oppi tuo vain esiin sisäisen voiman.» Ks. uusi kaksikielinen editio: Quintus Horatius Flaccus, *Odes and Epodes*. Engl. Niall Rudd. Harvard University Press, Cambridge, Mass. 2004.]
17. [Ks. Aristoteleen dialektiikasta yleisesitys: Andreas Beriger, *Die aristotelische Dialektik. Ihre Darstellung in der Topik und in den Sophistischen Widerlegungen und ihre Anwendung in der Metaphysik*. Winter, Heidelberg 1989. Vrt. Suomentajan jälkisanana.]
18. *Topiikka* 1, 2. [»tutkimustamme [...] voidaan soveltaa väittelyharjoituksiin, keskusteluihin ja filosofisen tiedon edistämiseen.»]
19. *Topiikka* 1, 12. [Oik. 1, 14: »Filosofiaa varten näitä asioita on tarkasteltava suhteessa totuuteen mutta dialektisesti suhteessa käsityksiin.»]
20. Toisaalla, kirjassaan *De Elenchis Sophisticis*, Aristoteles yrittää jälleen erottaa dialektiikan sofistiiikasta ja eristiikasta [Aristoteles, *Sofistiset kumoamiset* 11; suom. Marke Ahonen]: ero asettuisi siihen, että dialektiset päätelmät ovat sisällöltään ja muodoltaan tosia, eristiset tai sofistiset epätosia. (Eristiikka ja sofistiiikka taas eroavat toisistaan vain tavoitteissaan: eristiikka tähtää oikeassa olemiseen sinänsä, sofistiiikka puolestaan oikeassaolon tuottamaan arvostukseen ja arvostuksen poikimaan vaurauteen.) On kuitenkin aivan liian epävarmaa, ovatko lauseet sisällöltään tosia, joten siitä ei käy johtaminen eroperustetta. Kaikkein vähiten voi kiistelijä itse olla tästä vakuuttunut: kiistan tuloskin antaa asiasta vain epävarman ratkaisun. Meidän täytyy siis käsittää Aristoteleen dialektiikka niin, että siihen sisältyvät sofistiiikka, eristiikka ja peirastiikka [koettelutaito], ja määritellä se taidoksi pysyttellä kiistassa oikeassa. Suurin apuneuvo tässä on taatusti ennen muuta se, että on kuin onkin asiassa oikeassa. Yksinomaan tämä ei

kuitenkaan ihmisen mielenlaadulle riitä eikä se edes ole ymmärrykseltään heiveröiselle välttämätöntä. Tarvitaan taito-otteita, joita kaikessa objektiivisesta totuudesta riippumattomuudessaan voidaan käyttää, kun ollaan objektiivisesti väärässä. Eikä koskaan tiedä aivan varmasti, onko asia tällä tavoin vai ei.

21. (Yhden oppialan kohde täytyy aina erottaa siististi toisen alan kohteesta.)
22. Käsitteitä voi toki luokitella eri tavoin: suvun (*genus*) ja lajin (*species*) mukaan, syyn ja vaikutuksen mukaan, ominaisuuden ja vastakohtan mukaan, omistamisen ja puuttumisen mukaan ja niin edelleen. Monille näistä luokista pätee eräitä yleisiä sääntöjä eli *loci* tai τόποι [*topoi*]. – Esimerkiksi syyn ja vaikutuksen *locus* kuuluu: »syyn syy on vaikutuksen syy». [Hübscherin mukaan tässä sovelletaan esim. Christian Wolffin teoksessa *Ontologia* (§ 928) esitettyä sääntöä *causa causae est etiam causa causati* eli »syiden syy on myös aiheutetun syy».] Kääntäen: »onneni syy on rikkauteni: siis rikkauteni syy on myös onneni syy». Vastakohtien *loci* ovat: I) ne sulkevat toisensa pois: esimerkiksi suora sulkee väärän ja väärä suoran pois; II) ne ovat samassa subjektissa: esimerkiksi jos rakkauden istuin on tahdossa (ἐπιθυμητικόν, *epithymētikon*) [»halunkaltaista» tarkoittava sana on Platonin termi viettielämälle], sinne asettuu myös viha. – Jos taas rakkaus piilee tunteessa (θυμοειδές, *thymoeides*) [»mielentilankaltaista» tarkoittava sana on sekä Platonin termejä], siellä on rakkauskin. [Ks. Platon, *Valtio*, erit. 439d–441a, erottelu sielun »järkiosaan», »himoitsevaan osaan» ja »kiihkeyteen».] – Ellei sielu voi olla valkoinen, se ei voi olla mustakaan. – III) Mikäli alempi aste puuttuu, puuttuu korkeampikin: ellei ihminen ole oikeudenmukainen, hän ei ole myöskään hyväntahtoinen. – Tästä käy ilmi, että *loci* ovat tiettyjä yleisiä totuuksia, jotka koskevat kokonaisia käsitteiden luokkia, joihin voidaan yksittäistapauksista aina palata rakentamaan näille argumentteja tai joihin voidaan vedota asioita yleisesti valaisemaan. Useimmat niistä ovat kuitenkin hyvin pettäviä ja alttiita monille poikkeuksille. Yksi *locus* esimerkiksi kuuluu näin: »vastakkaisilla olioilla on vastakkaiset suhteet». Esimerkiksi hyve on kaunista ja himo rumaa; ystävyys on hyväntahtoista, vihamielisuus pahan-tahtoista. Mutta kuitenkin: tuhlaus on pahe, saituus siis hyve;

narrit puhuvat totta, viisaat siis valehtelevat. Tämä ei käy laatuun. Kuolema on häviämistä, elämä syntymistä. Ei päde.

Yksi esimerkki tällaisesta petollisuudesta: Scotus Eriugena mielii kumota *De Praedestinatione*nsa kolmannessa kappaleessa kerettiläiset, jotka olettavat Jumalassa kaksi *praedestinationes* [ennakkomäärittystä] (yhden, joka on valittuutta pyhyyteen; toisen, joka on valittuutta kiroukseen). [Irlantilainen John Scotus Eriugena eli 810–77. Ks. viitatus teoksesta kaksikielinen editio, *Treatise on Divine Predestination*. Engl. Mary Brennan. University of Notre Dame Press, Notre Dame 1998.] Hän käyttää tähän tarkoitukseen (luoja ties mistä nappaamaansa) *toposta*: *Omnium, quae sunt inter se contraria, necesse est eorum causas inter se esse contrarias; unam enim eandemque causam diversa, inter se contraria efficere ratio prohibet*. [»Kaikkien toisiaan vastaan olevien syyt täytyy olla vastakkaisia toinen toisilleen; sillä järki kieltää sen, että yksi ja sama syy aiheuttaisi erilaista ja keskenään vastakkaista.»] Kas näin! Mutta *experientia docet* [kokemus opettaa], että lämpö saa saven kovaksi ja vahan pehmeäksi, ja sata muutakin asiaa. Silti *topos* kuulostaa todennäköiseltä. Scotus rakentaa näyttönsä rauhallisesti *topos*-pohjaiseksi, eikä se meitä enempää kiinnosta.

Baco de Verulam laati kokonaisen *loci*-kokoelman kumoamisineen *Colores boni et mali*nsa. [Francis Baconin (1561–1626) teos ilmestyi postuumisti 1630-luvulla. Ks. editio *Sermones fideles, ethici, politici, oeconomici. Sive interiora rerum. Accedunt faber fortunae colores boni et mali, &c.* Leiden 1644. Teksti *Colores boni et mali* sisältyi muokattuna Baconin teokseen *De augmentis scientiarum librorum*, vi, 3. Vrt. Baconista Suomentajan jälkisana.] Niitä käytetään tässä esimerkkeinä. Bacon kutsui niitä sanalla *sophismata*.

Eräänlainen *locus* on myös argumentti, jonka Sokrates esittää *Symposiumissa* Agathonille. Tämän väitettyä, että rakkaus sisältää kaikki edulliset ominaisuudet kauneudesta hyvyteen ja niin pois päin, Sokrates sanoo: »Siispä kun ihminen haluaa jotakin, hän haluaa nimenomaan sellaista, mitä hänellä ei todella ole, ja juuri se, mitä hänellä ei ole, ja millainen hän ei ole ja mitä häneltä puuttuu, on hänen halunsa ja rakkautensa kohde» (*Pidot* 200e) [suom. Marianna Tyni].

Jotakin näennäistä on siinä, että olisi olemassa tiettyjä yleispäteviä totuuksia, jotka soveltuisivat kaikkeen ja joiden kautta voitaisiin ratkaista kaikki esiin tulevat yksittäiset, niin kovin erilaiset tapaukset menemättä lähemmin niiden erityisyyksiin. (Kompensaation laki on aivan mainio *locus*.) Tämä ei vetele jo yksistään siitä syystä, että käsitteet ovat syntyneet erojen abstrahoisesta ja siten käsittävät itseään edelleen esiin tuovan erilaisen. Käsitteiden välityksellä yksittäiset mitä erilaisimmat oliot tuodaan yhteen ja erotetaan vain ylempien käsitteiden mukaan. Ihmiselle on vieläpä luonnollista, että joutuessaan kiistassa ahdinkoon hän pelastautuu jonkin yleisen topoksen taakse. *Locus* on myös *lex parsimoniae naturae* [luonnon säästäväisyyden laki; Hübscherin mukaan toistuu wolffilaisilla]. Onhan niin, että *natura nihil facit frustra* [luonto ei tee mitään turhaan].

Oikeastaan kaikki sananparret ovat käytäntöön suuntauneita *loci*.

23. [Ks. Aristoteles, *Ensimmäinen analytiikka* I.27, 43a 1–10. Suom. Simo Knuutila.]
24. [Ks. Suomentajan jälkisana, viite 125.]
25. [Ks. Aristoteles, *Retoriikka* 1409b35. Suom. Paavo Hohti.]
26. [Ks. Aristoteles, *Topiikka* II.4, 110a32–b12. Suom. Juha Sihvola.]
27. [Sama v.5, 131b37–132a9. Suom. Marke Ahonen.]
28. [Kreikan *pragma* tarkoittaa tekoa, *pragmatikos* tekijää. *Pragmateia* esiintyy Platonilla esimerkiksi puhuttaessa yleisesti ihmisten toimista (*Valtio* 500c) tai erityisesti filosofin virtaviivaisesta (*Theaitetos* 161e) ja tulkin tai välimiehen monenkirjavasta (*Kratylos* 408a) toimenkuvasta. Sitä käytetään myös älyllisen ponnistelun (*Parmenides* 137b) ja tieteellisen tutkimisen (*Valtio* 528c) merkityksissä. *Pragma* voi viitata Sokrateen tuomittuihin »puuhiin» (*Apologia* 20c) tai tutkittaviin »asioihin» (*Kratylos* 391b & 436a).

Vrt. Paavali: »Ei kukaan sotilaana palveleva sekaannu jokapäiväisen elämän toimiin, jos haluaa, että päällikkö on häneen tyytyväinen» (2. Tim. 2:4). Tuo »jokapäiväisen elämän toimet» on alkutekstissä *pragmateia*. Verbi *pragmateuomai* puolestaan esiintyy Luukkaan evankeliumissa (19:13), kun Jeesus kertoo ylhäisestä

miehestä, joka matkalle lähtiessään kokosi luoksensa palvelijansa ja antoi heille kullekin kultarahan: »Käyttäkää näitä parhaanne mukaan, kunnes minä palaan.»

Pragmateia yhdistyikin sittemmin etenkin taloudelliseen toimelaisuuteen, mutta se esiintyi myös esimerkiksi erilaisten uskonnollisten ja lääketieteellisten oppaiden nimissä uudelle ajalle asti.]

29. [Näin siis Kant. Ks. edellä viite II.]
30. Kaksi ihmistä saattaa riidellä ankarasti keskenään. Sitten molemmat menevät kotiinsa toisen mielipide mukanaan. He ovat vaihtaneet ajatuksia.
31. ἐν βυθῷ ἢ ἀλήθεια [*en bythō hē alētheia*]. Diogenes Laertios IX, 72: »totuus on kätkeytyttyä syvyyksiin». [Hübscherin mukaan myös Ciceron *Academicassa* (pr. II, 10, 32) viitataan näihin Demokritoksen sanoihin. Schopenhauerin antama latinankielinen vastine on virheellinen: »syvyydessä» ei ole *in puteo*, vaan *in profundo*. Toivo Viljamaan suullisen tiedon mukaan sanonta *veritas in puteo est* esiintyy kuitenkin esimerkiksi Porthanin disputaatioissa.]
32. Diogenes Laertioksen mukaan [V, 2, 42] Theofrastoksen useiden kokonaisuudessaan tuhoutuneiden retoriikkaa käsittelevien kirjoitusten joukossa oli yksi nimeltä eli Ἀγωνιστικὸν τῆς περὶ ἐριστικοῦς λόγους θεωρίας *Opas eristisen argumentaation tutkimiseen*. Juuri se on meidän asiamme nyt. [Nimen suomennos Ahosen. Sopii huomata avainsanat *agonistikon*, *logous* ja *teorias*. Alkuteksti ei puhu suoranaisesti argumenteista, vaan kilvoittelusta eristisessä logiikassa. Ahosen korrekti käännös seuraa *logoin* perinteistä tulkintaa argumentiksi, mutta tässä erityisyhteydessä on syytä huomata myös Theofrastoksen teosotsikon kirjaimellisempi merkitys. Voisi kääntää esimerkiksi: *Kamppailukirjanen kiistapubeiden teoriasta*. Volpi 1998b, viite 109, huomauttaa kreikkalaisen nimen, etenkin *agonistikon*-sanan ongelmista ja esittää käännösvaihtoehdot: *Taistelukirjanen kiistapubeopista* tai *Kirja kilpapubeista eli oppi eristisistä pubeista*.]
33. [Hübscherin mukaan latinankieliset termit juontuvat Christian Wolffin teoksesta *Logica* (1732), § 1108, 784.]
34. [Hübscher antaa lähdeviitteen Wolff, *Logica* § 1112, 785: *respondens consequentiam negare debet* eli »puolustajan on kiellettävä johtopäätös».]
35. [Ks. Aristoteles, *Ensimmäinen analytiikka* II, 25; vrt. Knuutilan selitys s. 285.]

36. Jos johtopäätös on ristiriidassa jonkin täysin epäilyksettömän totuuden kanssa, olemme saattaneet vastustajan *ad absurdum*, mahdottomiin.
37. Vrt. Platon, *Hippias* (laajempi dialogi).
38. [Ks. Aristoteles, *Ensimmäinen analytiikka* II, 26; vrt. Knuutilan selitys s. 285.]
39. *Contra negantem principia non est disputandum*. [»Periaatteiden kieltäjiä vastaan ei voi väitellä.» Hübscher viittaa tässä jälleen Wolffin *Logicaan*, § 1094, 776: *opponens contra ignorantem vel negantem principia disputare non debet* eli »vastaväittäjä ei saa kiistellä sen kanssa, joka ei tunne alkulauseita tai joka kieltää ne».]
40. *Topiikka* VIII, 12, 11. [Suom. Marke Ahonen. Kuten Hübscherkin huomauttaa, nykyeditioissa oikeampi viite olisi *Topiikka* VIII, 14, mutta hän sotkee itse 163a:n kohtaan 164a2–6: »On painettava mieleen argumentteja universaalisisä muodossa, vaikka asiasta olisi puhuttu partikulaarisissa tapauksissa, sillä niin voi muuntaa yhden argumentin moneksi. Sama koskee myös enthymemoja retoriikassa. On kuitenkin mahdollisimman paljon vältettävä johdattamasta päätelmiä universaalisisiksi.»]
41. [Ranskalainen biologi ja kehitysteoreetikko Jean-Baptiste de Monet de Lamarck (1744–1829)] *Philosophie zoologique I* [Dentu, Paris 1809], 203[–4.]
42. Synonyymeja ovat kaksi eri sanaa yhtä ja samaa käsitettä varten. Homonyymeja ovat kaksi eri käsitettä yhtä ja samaa sanaa varten. Ks. Aristoteles, *Topiikka* I, 13 [»sanan monikäyttöisyydestä» & 15 »monimerkityksisyydestä» ja »yksimerkityksisyydestä:»] »Esimerkiksi äänistä puhuttaessa terävän kontraarista vastakohtaa ilmaisee »matala» mutta kappaleista puhuttaessa »tylsä».» Synonyymeja ovat »rehellinen» ja »vilpiton».

Tätä tempua voi pitää *ex homonymia* -sofismina. Sen ilmeisen sofistisuus ei kuitenkaan oikeasti harhauta.

Jos

Omne lumen potest extingui [kaikki valo voi sammua]

ja jos

intellectus est lumen [järki on valoa]

niin

intellectus potest extingui [järki voi sammua].

[Esimerkki mainitaan Hübscherin mukaan esimerkiksi Wolffin *Logicassa* § 638, 464.]

Tästä päätelmästä huomataan heti, että *lumen* [järki] esiintyy sekä varsinaisessa että kuvaannollisessa käytössään. Hämäys syntyy vaikeammassa tapauksissa silloin, kun käsitteet, joita kuvataan samalla ilmaisulla, sekoittuvat toisiinsa.

[Ks. homonymiasta myös Aristoteles, *Sofistiset kumoamiset* 4, 165b30–166a23.]

43. Varta vasten keksityt tapaukset eivät ole kyllin hienoja hämätäksään. Ne on koottava omasta todellisesta kokemuksesta. Olisi oikein hyvä, jos osaisi antaa kullekin taito-otteelle lyhyen ja sopivan nimen, jonka voisi tapauksen ilmetessä saman tien heittää esiin ja suojautua sen turvin tuolta tai tältä taito-otteelta.
44. *Sophisma a dicto secundum quid ad dictum simpliciter* eli »jonkin mukaisesti ja sellaisenaan» -sofismi on Aristoteleen määrittelyissä toinen sofistinen *elenchus*. Ks. *Sofistiset kumoamiset* 5 [166b22 & 166b38–167a1].
45. [*Sofistiset kumoamiset* 5, 167a. Saksalaisessa käännöksessä *Mohr* eli »mauri» tai »murjaani».]
46. [Hübscherin mukaan tässä tavataan »eräänlainen *Pickenick*», jonka lähteeksi hän esittää Georg Christian Lichtenbergin teosta *Vermischte Schriften*, Göttingen 1800, Bd. 1, 360–.]
47. [Vrt. Aristoteles, *Sofistiset kumoamiset* 6, 168a18, »kumoamista koskeva epätietoisuus». Mill 1843, 542, kertoo Whatelyn antaneen *ignoratio elenchille* osuvan nimen: irrelevantin tai »epäasianmukaisen johtopäätöksen virhepäätelmä».]
48. *Topiikka* VIII, 1 [»Päätelmän perustana olevia välttämättömiä premissejä ei pidä esittää heti, vaan niihin on pidettävä mahdollisimman suurta etäisyyttä.»]
49. *Topiikka* VIII, 9. [Aristoteles-viittaus kohdistuu oikeammin kohtaan VIII, 11, 161a21–37: »Siksi on joskus välttämätöntä hyökätä puhujaa eikä teesiä vastaan, kun vastaaja on loukkaava ja odottaa voivansa esittää kysyjälle päinvastaista kuin oletetaan. Tällaiset tekevät riitaisuudellaan keskusteluista kilpailullisia [eristisiä] eikä dialektisia. Edelleen, koska tällaisia argumentteja esitetään harjoituksen ja koettelemisen eikä opettamisen takia, on selvää, että ei ole argumentoitava vain tosien vaan myös epätosien johtopäätösten

- puolesta ja että ei ole käytettävä vain tosia vaan joskus myös epätosia premissejä. Kun on esitetty tosia väitteitä, keskustelijan on usein pyrittävä kumoamaan ne esittämällä epätosia premissejä. Joskus taas kun on esitetty epätosia väitteitä, ne on kumottava epätosien avulla, sillä mikään ei estä sitä, että joistakin vaikuttavat tosia väitteitä enemmän paikkansa pitäviltä väitteet, jotka eivät ole tosia. Mutta kun argumentti muodostetaan sen perusteella, miltä asiat hänestä vaikuttavat, hän on enemmän vakuuttunut kuin hyötynyt.»]
50. [Kuuluisaa päättelyrikettä *petitio principii* on erittäin vaikea suomentaa tyydyttävällä tavalla. Sillä tarkoitetaan todistamistaan odottavan seikan vaatimista tai olettamista jo ennen todistamista. Klassinen muotoilu sisältyy Aristoteleen *Topiikkaan* VIII, 13, 162b34–5: »osoitettavaksi asetettu pyydetään hyväksymään». Mill 1843, 542, mainitsee *petitio principii*n muodostuvan silloin, kun »unohdetaan, mitä premissit ovat».]
51. *Topiikka* VIII, 9. Aristoteles antaa dialektiikan harjoittelemisesta hyvät säännöt *Topiikkansa* päätösluvussa.
52. Ks. Aristoteleen vapaa kehittäely aiheesta, *Sofistiset kumoamiset* 15.
53. [Monarkistis-vanhoilliset *serviles* ja uudistusmieliset *liberales* kamppailivat Espanjassa vallasta Cádizin *cortesin* aikaan 1820-luvulla. Ks. esim. *El Siglo XIX en España. Doce estudios*. Toim. José M. Jover Zamora. Planeta, Barcelona 1974; Federico Suárez, *Las Cortes de Cádiz*. Rialp, Madrid 1982.]
54. Vrt. taito-ote 29.
- 55 [Vrt. Aristoteles, *Topiikka* I, 12.]
56. Mitscherlich, *Abhandlungen der Berlinschen Akademie*, 1822. [Hübscherin mukaan on kysymys Eilard Mitscherlichin tutkielmasta *Über das Verhältniß der Krystallform zu den chemischen Proportionen*, joka ilmestyi sarjassa *Abhandlungen der Preußischen Akademie zu Berlin*, 38–.]
57. Vrt. taito-ote 18.
58. [Scipio oli toisen puunilaissodan sankareita, joka johti roomalaiset Afrikkaan 204 ennen ajanlaskun alkua.]
59. *De vita beata* I, 4. [Tarkemmin *dum unusquisque mavult credere quam iudicare, numquam de vita iudicatur, semper creditur* eli »niin kauan kuin kaikki uskovat mieluummin kuin arvostelevat, ei elämästäkään saada selvää arviolmaa, vaan aina vain uskomuksia». Ks. Johann Kilbin toimittama editio Aschendorff, Münster 1973.]

60. [Vastaava auktoriteettiin vetoamisen kritiikki Seneca-lainauksineen sisältyy myös Schopenhauerin esseeseen *Selbstdenken* § 265. P&P 11/2, 544–5.]
61. [Schopenhauerin esseessä *Ueber Gelebrsamkeit und Gelehrte*, erit. § 255, valitetaan latinan suistumista asemastaan »yleisen eurooppalaisen oppineiston» kielenä. Kansalliskielten rajat estivät yhtä hyvin Kantin filosofiaa irtautumasta »saksalaisen arvostelukyvyn sumpusta» kuin myös Goethen väriteoriaa pääsemästä oikeuksiinsa. Ja samasta syystä »olen minä jäänyt huomiotta». P&P 11/2, 532.]
62. [Latinankielinen lausahdus on Vanhasta Testamentista (Jer. 17:18). Nykyinen *Raamattu* muotoilee sen näin: »Anna heidän joutua kauhun valtaan, älä minun!» Pappismiehen sanaleikki perustuu ranskan kiveämistä tarkoittavan teonsanan *paver* sekoittamiseen latinan kauhistumista tarkoittavaan verbiin *pavere*. Kiveämisen oikea etymologinen alkuperä on latinan teonsanassa *pavire*, joka puolestaan tarkoittaa tallomista. Niinpä *pavimentum* on kivilattia, ja siitä juontuu esimerkiksi englannin *pavement* eli jalkakäytävä. Hübscher esittää Schopenhauerin lähteeksi valistusfilosofi Helvétiuksen teoksen *De l'esprit*, Disc. 11, cap. XIX. Tarina liikkui kuitenkin laajasti 1800-luvun alkupuolen lehdistössä.]
63. Luultavasti Nikomakhoksen etiikassa. [Ks. Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka* x, 2, 1172b36–1173a2: »Se, mikä on jokaiselle hyvää ja kaikkien tavoittelemaa, olisi siis varsinainen hyvä. [...] sanomme nimittäin hyväksi sellaista, mikä kaikista näyttää olevan sitä.» Suom. Simo Knuuttila. Schopenhauerin lainaus on epätarkka. Katkelma kuuluu: ἡ γὰρ πᾶσι δοκεῖ ταῦτ' εἶναι φαιμεν (ἀγαθόν) [*ha gar pasi dokei taut' einai famen (agathon)*].
64. [Kuten Hübscher huomauttaa, lainaus on Platonin teoksesta *Valtio*, 576c. Itkonen-Kaila kääntää: »Ihmiset ovat tästä hyvinkin eri mieltä.» Schopenhauerin elitismistä myötäilevä käännös voisi kuulua: »Monilla on monet mielipiteet.»]
65. Ks. [Jeremy] Bentham, *Tactique des assemblées législatives*. Vol. 2, 76. [*Tactique des assemblées législatives, suivie d'un traité des sophismes politiques; ouvrage extrait des manuscrits de M. Jérémie Bentham Paschoud*, Genève 1816. Tästä Étienne Dumontin toimitteesta ilmestyi korjattu painos 1822, joka käännettiin nopeasti espanjaksi ja portugaliksi. Ks. Benthamista Suomentajan jälkisana.]

66. [Hübscherin mukaan tässä seurataan George Berkeleyyn teosta *Three Dialogues Between Hylas and Philonous*, jossa sanotaan (*Works*, London 1784, Vol. 1, 160): *Few men think; yet all will have opinions* eli »harvat ajattelevat, mutta kaikki halajavat mielipiteitä». Toisissa Berkeleyy-editioissa tavataan sanamuoto *all have opinions* eli »kaikilla on mielipiteitä».]
67. Bayle, *Pensées sur les Comètes*. Vol 1., p. 10. [Kuten Hübscherkin huomauttaa, Schopenhauerin teksti seuraa tässä hyvän aikaa (alkaen sanoista »Kun yleiseksi mielipiteeksi») Pierre Baylen teosta *Pensées diverses. Écrites à un Docteur de Sorbonne, à l'occasion de la Comète qui parut au mois de Decembre 1680*. 4. p. 1704, jota puolestaan käytettiin Benthamin teoksessa *Tactique*.]
68. [Säkeet ovat, kuten Hübscher toteaa, Goethen *Farbenlehrestä* (editio 1810, Bd. 1, 353).]
69. [Sarvipäinen Siegfried on teutonimytologian sankari *Nibelungenlied*inä tunnetussa eepoksessa. Ks. *Nibelungeinlaulu. Saksalaisten kansalliseepos*. Suom. Toivo Lyy. (*Der Nibelunge Not*. Toim. Eduard Sivers, 1921.) Gummerus, Jyväskylä 1936. *Gehörnter Siegfried*istä tuli myös suuren saksalaisen traagikon, Friedrich Hebbelin *Nibelungen*-aiheisen trilogian avauskappale (1860). Sanapari muodostaa lentävän lausahduksen, joka tavataan useilla saksalaisilla kirjoittajilla Engelsistä Hitleriin. Vrt. myös Schopenhauerin *Selbstdenken* § 266, P&P 11/2, 545)]
70. [Hübscher huomauttaa *nolens volens*in klassisista käytöistä. »Tahdoimpa taikka en»: Cicerolla (*De natura deorum* 1, 7, 17) *velim nolim* ja Martialiksella (*Epigrammata* VIII, 44, 16) *velis nolis*. Senecalla (*Epistulae morales ad Lucilium* 107, 11) esiintyy muotoilu *ducunt volemtem fata, nolentem trahunt* eli »kohtalo johtaa tahtovaa, repii tahtomatonta».]
71. [Tuiki tavanomaiselle sanonnalle voidaan esittää filosofinen taustateksti eli Immanuel Kantin *Über den Gemeinspruch »Das mag in der Theorie richtig sein, stimmt aber nicht für die Praxis»* (1793).]
72. [Perusteista seuraamuksiin on johtopäätös pätevä tai pakottava.]
73. [Vanhoja painomittoja: luoti 13,3 grammaa, sentneri 50 000 grammaa.]
74. [Ks. Horatius, *Sermones* 1, 3, 67.]

75. [Ks. Francis Bacon, *Novum organum* 1, 49. Vertaus perustuu öljylampun toimintaperiaatteeseen: järjen valo vaatii ei-järjen polttonestettä.]
76. [Alkutekstissä lainausmerkeissä oleva sanonta »*Baum bei der Wurzel anfassen*» (starttumiseksi puun juureen») allusoi taiteilijan ja taidekirjoittajan Lavaterin julkaisemaan Goethen kommenttiin Brutuksen kasvopiiirteistä: »Salatun teon mies! Hitaasti kypsyyvä, tuhansista vaikutelmista yhteen pisteeseen todellistuva, yhteen kohtaan pakkautuva teko! Tässä otsassa ei mikään ole muistoa, ei mikään arvostelmaa, se on yhtä ikuisesti tämänhetkistä, ikuisesti vaikuttavaa, iäti lepäämätöntä elämää, vetoa ja värkkäystä. Mikä täyteys kaikkien osien kaarteissa! Kuinka jännitetty kokonaisuus! Tämä silmä käy puuhun kiinni juurta myöten.» Ks. Johann Kaspar Lavater, *Physiognomische Fragmente. Zur Beförderung der Menschenkenntnis und Menschenliebe. Eine Auswahl* (1775). Reclam, Stuttgart 1992; vrt. Johannes Saltzwedel, *Das Gesicht der Welt. Physiognomisches Denken in der Goethezeit*. Fink, München 1993.]
77. [Ks. Goethe, *Faust* 1, 127–8: [Mefistofeles:] »Yleensä ihminen, kun sanoja hän kuulee; / myös ajatuksen niihin kätkeytyvän luulee.» Suom. Valter Juva (1916). Otava, Helsinki 1981, 128. Vrt. editio *Goethes Werke in sechs Bänden*. Toim. Erich Schmidt. Insel, Leipzig 1909, I, 303. Mefistofeles kommentoi tässä kohdassa noidan kirjaa, joka sisältää vain »täydellisen ristiriidan». Noidan toiminta on vanha taito tai »taide levittää totuuden sijasta epätotuutta».]
78. [Kuten Hübscher huomauttaa, *exempla odiosa* mukailee Ciceron (*Pro Roscio* 16, 47) lausumaa: *homines notos sumere odiosum est* eli »tunnettuihin ihmisiin kajoaminen on vihattavaa».]
79. [Schopenhauer mainitsee vain viitteessä alkuteoksen ja luvun, mutta ei esitä lainausta. Ks. Oliver Goldsmith, *Wakefeldin kirkkoberra*. Suom. Tuomas Anhava. Tammi, Helsinki 1953, 41–3. Teos on aiemmin käännetty nimillä *Wakefeldin kappalainen* (suom. Samuli S. 1905) ja *Wakefeldin pastori* (suom. Valfrid Hedman 1932).]
80. [Thomas] Hobbes, *De Cive* 1, 5. [Näillä kohdin Hobbesin (1588–1679) 1642 ilmestyneessä teoksessa puhutaan »ällien taistelusta» ja todetaan, että kiivaimmat kiistat tapaavat puhjeta saman lahkon

- jäsenten välille. Ks. *De Cive. The Latin Version. A Critical Edition.* Toim. Howard Warrender. Clarendon, Oxford 1983.]
81. [Themistokles (n. 527–459 eaa.) oli ateenalainen sotapäällikkö ja poliitikko. Hänen elämäkertansa ei sisälly käännösvalikoimaan: Plutarkhos, *Kuuluisien miesten elämäkertoja*. Suom. Edwin Linkomies (1955). 2. p. WSOY, Helsinki 1989. Ks. editiot, joihin lainattu repliikki sisältyy: *Lives*. 11 nidettä. Engl. Bernadotte Perrin. Loeb, Cambridge, Mass. 1948–59. *Lebensbeschreibungen*. 6 nidettä. Toim. Hanns Floerke. Müller, München 1913. *Vies*. 16 nidettä. Toim. Robert Flacelière, Emile Chambry & Marcel Juneaux. Les Belles Lettres, Paris 1964–1983.]
82. *Topiikka* VIII, 14.
83. [Lainaus on epätarkka. Voltairen runoelman *Poème sur la loi naturelle* (1752) neljännen osan päätössäkeet kuuluvat: »Rauhaa haetaan ja rauhaa rakastetaan, / Rauhaa yhtä kallista kuin totuus konsanaan.» *Œuvres complètes*. Toim. L. Moland. Garnier, Paris 1877, vol. IX, 460.]
84. [Hübscherin mukaan sanonnan alkuteksti on Sepher Mibchar Happheninim. (Toisin sanoen Andalusiassa eläneen juutalais-arialaisen Ibn Gabirolin (1021/2–58) kirja *Mibbar hap nimin*, josta ilmestyi erikielisiä editioita 1400-luvulta alkaen. A. Dessaun ja H. Löwinsohnin heprealais-saksalainen laitos *Mivhar ha-peninim* julkaistiin Berliinissä 1842. Ks. David Gonzalo Maeson toimitama toisinto: *Selección de perlas. Máximas morales, sentencias e historietas*. Ameller, Barcelona 1977.) Schopenhauerin lähteeksi Hübscher esittää sveitsiläisen teologian ja kirkkohistorian professorin Johannes Konrad Orellin koonnosta *Opuscula Graecorum veterum sententiosa et moralia* II, Leipzig 1821, 494, (»Arab. vet. sent. 159»): *arbor silentii fructus pacis*.]

JARKKO S. TUUSVUORI
Suomentajan jälkisana
– Schopenhauer, eristiikka, filosofia

»Emme ajattele vain jollakin itsemme osalla.»

L. Susan Stebbing (1939)¹

ALUKSI

Taito olla ja pysyä oikeassa on keskentekoinen käsikirjoitus. Kun Julius Frauenstädt toimitti sen julkisuuteen 1864, hän pahoitteli tekstin jäämistä luonnosasteelle: »Sääli, ettei Schopenhauer viimeistellyt eristiikkaansa ja työstänyt sitä painettavaksi, sillä silloin siitä olisi taatusti tullut täyte-läisempi teos.» Frauenstädt kaipasi tekijän muista töistä tuttua muotopuhtautta. Nyt toistoa oli liikaa ja esimerkit vajavaisia. Esityksellä oli silti arvonsa. Frauenstädtin mielestä se sopi puutteineenkin asianajajien ja kansanedustajien opaskirjaksi.²

Epätasaisuuksia on sittemmin siloteltu. Julkaisijat tai kääntäjät ovat sepittäneet taktisille tempuille nimiä ja keksineet omia havainnollistuksiaan. Tekstiä on karsittu ja osien järjestystä peukaloitu.³

Työ avautuu kuitenkin runsaimpana juuri keskeneräisyydessään. Koska se ei onnistu olemaan väittelijän aukoton apuneuvo, se vapautuu muunlaisen tulkitsemisen esineeksi. Sopii tutkia tapoja, joilla se kiinnittyy paitsi muihin väit-

telyoppaisiin, myös kokonaiseen filosofiseen ajatusrakennelmaan ja avainkäsitteittensä historiaan.

Kirjoitelmaa on kuvattu »tiiviksi katsaukseksi väitelytaidon poleemisiin perussääntöihin ja tärkeimpiin eristisiin taito-otteisiin»⁴. *Taito olla ja pysyä oikeassa* valaisee yhtä hyvin dialektiikan, retoriikan ja logiikan historioita kuin myös Schopenhauerin filosofiaa. Puolivalmiina rauennut tutkielma on yksi luku vielä pitkälti kirjoittamattomasta kiistelytaidon historiasta. Se muodostaa osan Schopenhauerin hanketta, joka keskittyi paljastamaan länsimaisen järjellisyuden puutteita, rajoituksia ja erheitä.

Seuraavassa pyritään luomaan tekstin tulkintaedellytyksiä käsittelemällä sen suhdetta Schopenhauerin tunnetumpiin teoksiin, sen paikkaa eristiikan historiassa ja sen luonnetta osana argumentaatiotutkimusta ja taito-oppaitten *genrea*. Lopuksi luodaan silmäys Schopenhauerin asemaan nykyfilosofiaassa. Näitä ennen on paikallaan kuvata hänen uransa pääpiirteet.

ELÄMÄ JA TEOKSET

Arthur Schopenhauer syntyi Danzigin (nyk. Gdańsk) vapaa-kaupungissa 22. helmikuuta 1788. Hänen äitinsä Johanna tuli tunnetuksi 1810-luvulla julkaistuilla matkamuiistelmlaan sekä suurromaanillaan *Gabriele* (1819–26). Hollantilaista sukua ollut isä Heinrich oli liberaali liikemies, joka siirsi afäärinensä Hampuriin 1793, kun Danzig joutui Preussin haltuun. Pojasta kasvatettiin kosmopoliittia kieliopinnoilla ja oleskelulla Ranskassa, Britanniassa, Sveitsissä ja Itävalta-Unkarissa.

Isä kuoli 1805. Gothan kymnaasista erotettu Schopenhauer matkusti äitinsä luokse Weimariin 1807, jossa hän pääsi mukaan arvovaltaisiin kulttuuripiireihin. Goethe kannusti nuorta lupausta säkeillään: »Jos tahdot iloita omasta arvostasi / ethän arvoa riistä maailmastasi.»

Schopenhauer aloitti 1809 lääketieteen opinnot Göttingenin yliopistossa. Hän luki luonnontieteitä ja historiaa sekä filosofiaa Kantin arvostajiin ja arvostelijoihin kuuluneen G. E. Schultzen johdolla. Berliiniin Schopenhauer siirtyi 1811 kuullakseen Fichten ja Schleiermacherin luentoja. Nämä osoittautuivat pettymykseksi.

Schopenhauer vetäytyi Rudolstatin pikkukaupunkiin ja kirjoitti 1813 tiiviin tutkielman *Ueber die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde*. Esitys »perusteenlaista» oli samalla tekijänsä väitöskirja. Se sovelsi ja muokkasi kantilaisuutta tarjoten säännöt, jotka Kantin kategorioita asianmukaisemmin ehdollistaisivat kaikkea todellisuuden mieltämistä.⁵ Schopenhauer palasi Weimariin, keskusteli Goethen kanssa väriopista ja julkaisi tutkielman *Ueber das Sehnen und die Farben* (1816). Vuodet 1814–1818 viettyivät Dresdenissä. Siellä syntyi pääteos *Die Welt als Wille und Vorstellung* (1819), »Maailma tahtona ja mielteenä».

Schopenhauer sai dosentuurin Berliinistä, luennoi, muttei onnistunut hankkimaan töilleen ymmärrystä. Hän viipyi vuoden Italiassa, palasi Saksaan 1823, sairasteli, ajautui pahoinpitelysyytteeseen, kirjoitti eristiikasta ja pakeni koleraepidemiaa Frankfurtiin 1831. Hän käänsi Baltasar Graciánia ja laati suurteoksensa jatkoksi tutkielman *Der Wille in der Natur* (1836), »Tahto luonnossa». Esipuheessa otettiin kitkerästi kantaa maineensa huipulla kuollutta Hegeliä ja hegeliläisyyttä vastaan.

Pian tämän jälkeen julkaistiin Schopenhauerin puheenvuoro tahdonvapauden mahdollisuudesta. Se ilmestyi toisen moraalifilosofisen tutkielman kanssa niteessä *Die beiden Grundprobleme der Ethik* (1840). Laajennettu painos *Wille und Vorstellung*ista saatiin 1844. Katkeransuloisessa uudessa esipuheessa syydettiin jälleen herjauksia hegelisille. Schopenhauerin väitöskirjasta ilmestyi uusi painos 1847.

Kaksiosainen esseekokoelma *Parerga und paralipomena* (1851), »Sivutöitä ja syrjään sysättyä», osoittautui suosituksi. Väriteoria- ja luontokirjoista otettiin uudet painokset 1854. *Wille und Vorstellung*in kolmas painos ehti vielä ilmestyä 1859 ja toinen painos etiikkakirjasta seuraavana vuonna.

Rintakivuista kärsinyt Schopenhauer kuoli keuhkotautiin ja sydänkohtaukseen 21. syyskuuta 1860. Filosofin, joka oli suunnitellut koottujen teostensa otsikoksi *Non multa* (»Vähänlaisesti»), oli toivonut niukkaa epitafia. Niinpä hautakiveen hakattiin vain sanat »Arthur Schopenhauer». ⁶

Schopenhaueria on luonnehdittu »valtaisan oppineeksi ja älyllisesti oivaltavaksi», mutta »häijyksi ja happamaksi mieheksi» ⁷. Hänet on nähty perifilosofiseksi ajattelijaksi, joka syventyi mietteisiinsä ajastaan tai ympäristöstään välittämättä. Schopenhauerin asennoituminen aikakautensa on määritelty »päättäväisen marginaaliseksi» ⁸. Hän oli hyvissä ajoin tarvellyt välinsä myös 1838 kuolleeseen äitiinsä ja 1849 menehtyneeseen pikkusiskoonsa Adeleen.

Eristyneisyydestä huolimatta Schopenhauerin elämää määrittä pervarillisuus: ikääntyvä tietoniekka kulki kuin parodiana päivittäisen Frankfurt-promenadinsa puudeleineen ⁹. Hän yhdisti elitistisen massakammon (puhuen rahvaasta »luonnon tehdastavarana») ja varovaismukavan

kaupunkilaisvauraan elämänmuodon. Pienpääomanomistajan pettämättömyydellä hän kavahti kansannousuja ja katunujakoita 1848. Schopenhauerin tiedetään voltairelaisen sivistysaristokraatin tapaan kannattaneen valistuneeseen itsevaltiaaseen nojaavaa hallintomallia. Konservatiivinen kansan- ja tasavallan epäilijä ei tosin suvainnut tyranneja, liehitellyt despootteja tai uhkunut eurooppalaisen maailmanmahdin oikeutusta. Hän halveksi katolista kirkkoa, iloitsi orjien vapautuksesta ja taisi populaarin ilmaisu.¹⁰

Schopenhaueria on ylistetty loistavasta saksasta: hän kirjoittaa kirkasta asiaproosaa niin esseissään kuin laajemmissa tutkielmissaankin¹¹. Toisinaan valitellaan, ettei hän saanut sanomisiaan rajatuksi, vaan seurasi ajatuskulkujaan sinne, missä kokonaisuudet hämärtyvät¹².

VARHEMMASTA VASTAANOTOSTA

Herbartin oppilaisiin kuulunut professori Gustav Hartenstein arvosteli tuoreeltaan Schopenhauerin *Wille in der Naturin*. Hän leimasi sen vaatimattomaksi yritykseksi soveltaa Schellingiä (tahdon periolevaisuus) ja Fichteä (minän keskeisyys).¹³ Sitä vastoin juristi Friedrich Dorguthin *Die falsche Wurzel des Idealrealismus* (1843) kohotti Schopenhauerin huonosti huomatuksi helmeksi¹⁴. Enimmäkseen hänen töistään vaiettiin. Kehnoa asemaa oppineessa maailmassa ei parantanut yliopistofilosofiaa vastaan suunnattu kritiikki *Parergassa*. Kokoelma herätti kuitenkin laajemman lukijakunnan huomion.

Goethen englannintaja John Oxenford julkaisi 1854 *Westminster Review*ssä artikkelin »Iconoclasm in German

Philosophy», jossa Schopenhauer esitettiin filosofian virvoittajaksi. Saksaksi, ranskaksi ja italiaksi käännetty teksti tasoitti hänen tietään huomatuksi eurooppalaiseksi. Leipzigin yliopisto julisti 1856 kirjoituskilpailun schopenhauerismista. On sanottu, että kuohuvuoden 1848 jälkeinen pettymys yhteiskunnan uudistamiseen ja yleisen mielenkiinnon käänne pois politiikasta jouduttivat Schopenhauerin suosituksi tulemista. Arkikokemusta dramatisoivat sujuvat pohdinnat sopivat yksilölliseksi ylösrakennukseksi.¹⁵

Rudolf Eucken muistelee opiskeluvuosiensa Göttingenissä 1860-luvulla: »Eniten ystäviä kaikista ajatteliijoista oli Schopenhauerilla». Tämä johtui Euckenin mukaan spekulatiivisen filosofian vastaisesta virtauksesta, jolta säästyivät vain Kant ja hänen omapäinen seuraajansa.¹⁶

Toisaalta spekulatiivisuuden vihollisista etenkin marxilaiset pitivät välimatkaa Schopenhaueriin. K. F. Köppen kirjoitti jo 1841 Marxille Hegeliä parjaavasta »hullusta tri Schopenhauerista». Engels puolestaan kirjelmöi 1874 samalle vastaanottajalle, että Britanniassa oli suotuisasti palattu »todella ajattelevaiseen luontokäsitykseen» ja ryhtytty jälleen harrastamaan Humea ja Kantia, siinä missä saksalaisia viekoitti houreinen »yritys hakea pelastusta Schopenhauerista ja Hartmannista»¹⁷. Sosialistijohtaja Franz Mehring kuittasi Schopenhauerin »poroporvarillisenä koroilaeläjä».¹⁸

Ensimmäisiä Schopenhauer-intoilijoita oli berliiniläinen filosofianopiskelija Julius Frauenstädt, joka 1873–1874 toimitti mestarinsa kootut teokset. Muu opetuslapsisto oli kirjavaa joukkoa uusmystikko Mainländeristä maailmanmatkaaja Petersiin ja lääketieteilijä Bilhartziin. Merkittävin akateeminen seuraaja Schopenhauerilla oli Paul

Deussenissa. Tämä indologiaan erikoistunut Friedrich Nietzschen nuoruudenystävä julkaisi 1870-luvulla teoksen, jossa pyrittiin yhdistämään schopenhauerismi, idän viisaudet ja kristinusko metafyyysis-eettiseksi järjestelmäksi. Deussenkin toimitti Schopenhauerin kootut.¹⁹

Nietzsche ja modernin psykologian pioneeri Théodule Ribot julkaisivat kumpikin tahollaan kirjan Schopenhauerista 1874. Vaikutuspiirissä työskentelivät Eduard von Hartmann, Hans Vaihinger, Wilhelm Wundt, Sigmund Freud, Wilhelm Windelband, Heinrich Rickert ja Max Scheler. Kirjailijoista huomattavimmat Schopenhauerinsa lukeneet olivat Raabe, Busch, Hauptmann, von Hofmannsthal, Kraus, Sturm, Dehmel, Wedekind, Jünger, Bernhard sekä Kafka, Zola, de Maupassant, Laforgue, Proust, Gide, Beckett, Conrad, Hardy, Tolstoi, Turgenev, Strindberg, Svevo ja Borges.

Suomessa Schopenhauer tunnettiin viimeistään 1860-luvulla. J.J. F. Perander liitti hänet torjuvasti vulgaarimateriaalistien johtamaan deterministien leiriin. Vuosisadan lopulla Schopenhauerin nimi esiintyi kahden kulttuuri-ilmiön innoittajana: yhtäällä oli nuorison uhaksi koettu pessimismimuoti, toisaalla eläinsuojelun uusi yhteiskunnallinen harrastus. 1900-luvun alkupuolella Schopenhaueria lukivat musiikkitieteilijät Lauri Ikosen johdolla. Filosofeista tuntija ylitse muiden oli J. E. Salomaa, joka väitteli Schopenhauerin ja von Hartmannin suhteista. Myös Eino Kaila, Erik Ahlman ja K. S. Laurila pysyivät jyvällä. Kaikkia heitä elähdytti elitistisesti sävyttynyt ajatus elämästä kuolematietoisuuden läpätuntemana traagisena schopenhauerilaisena kamppailuna.²⁰

Teoreettisemmin Schopenhauerin filosofia nähtiin Friedrich Paulsenin 1892 ilmaisemaan tapaan »parallelis-

tiseksi monismiksi idealistisin etumerkein». Opissa kohtasivat »keskenään niinkin vihamieliset ajattelijat kuin Hegel, Schopenhauer ja Beneke». Paulsenin mukaan saksalainen idealismi oli sarja tapoja tulla toimeen Berkeleyyn 1700-lukulaisen eleen kanssa, jossa ulkoiset kappaleet palautettiin havainnon sisällöiksi. Syntyi tietoteorian etusija filosofiassa.²¹

Schopenhaueria piti Paulsenin sanoin pihdeissään ajatus havainnossa mielletystä maailmasta perimmältään sielunkaltaisena. Siksi hän yritti laajentaa tahtometafysiikkaansa luonnon selittämiseen. Elävä tahtoo elämää ehdottomasti eikä siksi, että ymmärtää sen arvon. Ymmärrys työkaluna erottelee edut ja haitat, mutta tahto asettaa tavoitteet. Puhdas tietämisen intressi ei selitä toimijuutta. Tahto suo suunnan mielteille, säätää tarkkaavaisuuden, ohjaa havaintoja, kaitsee muistia ja vaikuttaa arvosteluun. Oivallus järjen toissijaisuudesta vahvistui Paulsenin mukaan nykypsykologiassa. Tahtoprinsiipin järjettömyyden hän palautti rousseaulaiseen romantiikkaan.²²

SCHOPENHAUERIN ERISTIIKKA JA PÄÄTYÖT

Taito olla ja pysyä oikeassa ilmestyi siis vasta tekijän kuoleman jälkeen 1864. Käsikirjoitus lienee syntynyt 1830–1831. Schopenhauer työsti sitä samaan aikaan viimeisten Berliinin luentojensa kanssa. Muistiinpanot »filosofian kokonaisuutta» ja »filosofian perusteita eli kaiken tiedon teoriaa (dianoologiaa [ajattelu-, järki- tai mielleoppia])» käsitelleistä luentosarjoista on yhdistetty tutkielman laadintaan.²³

Tekstille ei ole muodostunut luentaperinteitä, vaikka pokkaripainoksiakin on ollut jo liikkeellä parin vuosikymmenen ajan. Keskustelua Schopenhauerista hallitsevat toiset kysymykset, kuten tahtokäsitys ja suhde Kantiin. Käytännössä ainoa tulkinta sisältyy Franco Volpin uuteen editioon. Kahdessa kirjoituksessaan Volpi vie työn taitavasti dialektiikan filosofianhistorialliseen yhteyteen.²⁴

Saavutus on kuitenkin ongelmallinen ja riittämätön. Volpi keskittyy filosofisten dialektiikkakäsitysten seuraantoon antiikista Schopenhaueriin vain sivuten kysymystä logiikan ja retoriikan suhteista. Jää ruotimatta eristiikan erikoisluonne. Hän katsoo, että Schopenhauer yksinkertaisesti käsittää dialektiikan eristiikaksi. Tätä tynkäkäsitystä Volpi vertaa aiempiin dialektiikkakonseptioihin. Filosofisen position määrittymistä ei pohdita, kun ei pureta kysymystä tekstin käsikirjoitusstatuksesta, lajityypistä tai tyyllilajista. Eikä Volpi edes yritä yhdistää eristiikkatyötä tekijänsä muuhun tuotantoon. Näillä rajauksilla turvataan tiivis johdatus filosofianhistoriallisesti kiireellisimpään puoleen Schopenhauerin tekstissä.

Kannattaa silti valmistella sen tulkintaa muinkin tavoin. *Taito olla ja pysyä oikeassa* syntyi hyvän aikaa *Wille und Vorstellungin* ilmestymisen jälkeen ja reilusti ennen *Parergan* julkaisemista. Se on viisasta asettaa näiden merkiteosten väliseen tulkintatilaan: kaksi tunnettua kirjaa tarjoavat ohittamattoman viitekehyyksen tuntemattomalle eristiikkatekstillemme.

Schopenhauerin pääteosta on verrattu taideteokseen²⁵. Kirjan rakenne ja ydinajatuksukset voidaan esittää varsin mutkattomasti, mutta itse teos on monisyinen ja yksityiskohdissaan rikas. *Wille und Vorstellung* sisältää puoli-

itsenäisiä tutkielmia esimerkiksi huumorin luonteesta, kuolemasta, käsitetyypeistä, musiikista ja eläinten tietoisuudesta. Se ei ehdy »yhteen ainoaan ajatukseen», jota se lupaa kehitellä²⁶. Maailmaa tarkastellaan kirjassa sekä tahtona että mielteenä, jos kohta päinvastaisessa järjestyksessä. Kiehtovinta on tarkasteleva minä itse, koska tarkastelija pystyy tavoittamaan sen kaksinaisuuden.

Ensimmäisessä osassa maailma esitetään »minun mielteenäni». Elävä olento kohtaa kaiken kohtaamansa niin, että mieltää sen samalla kykynsä mukaan. Maailma on havaittua, joka mukautuu havaittaessa havaitsijan havaintotapaan. Sikäli kuin ihminen tietää jotain, hän tietää sen oman rakenteensa suodattamana ja tietokykynsä ehdollistamana. Maailman mielleluonne tarkoittaa sen riippuvuutta objektina subjektista.

Toisessa osassa maailmaa tarkastellaan kuin se olisi mieltämisistä riippumaton »olio sinänsä» eli »tahto». Tämän pitäisi olla ensimmäisen osan perusteella suorastaan mahdotonta. Enää ei kuitenkaan rajoituta »puhtaasti tietävän subjektin» näkökulmaan, vaan haluavan, pyrkivän ja toimivan ruumiillisen olennon tulokulmaan. Todetaan, ettei ruumiin liikkeitä käy erottaminen minän tahdosta liikuttaa niitä. Tahto ja ruumis ovat yhtä: »Tahto on ruumiin tietoa *a priori* ja ruumis tahdon tietoa *a posteriori*.»

Kolmas osa etenee esteettiseen kokemukseen, joka korjaa tyypistävän tietämisen ja hillittömän tahtomisen vikoja. Kauneuselämyksessä ei mielletä yksittäisiä olioita, vaan niiden takaisia platonisia ideoita, joita oliot heijastelevat epätäydellisesti. Tullaan tietoisiksi tahdottomasta subjektiudesta. Taide auttaa lakkauttamaan tietokykyä välineenään käyttelevän tahtomisen. Se vapauttaa tarpeen, pyrkimisen ja

kärsimisen kierteestä. Lohtu on hetkellinen, sillä kyltymätön tahto ei tyydyty taiteestakaan ikihyviksi.

Neljäs osa tarvitaan, koska elämä ei voi olla ainaista taidenautintoa. Tahtomisen väliaikainen huumaus kau-neudella johtaa ajattelemaan pysyvämpää ratkaisua. Vain omaa toteutumistaan himoitsevan tahdon kouluminen ja kieltäminen ankaralla askeesilla voi vapauttaa vaistojen val-lasta. Etiikan johtolankana on myötäkärsimys, jossa säälivä mukanaolo toisten kohtaloissa vähitellen sammuttaa oman olemuksen perustana pahojaan tekevän elämäntahdon. Se kääntyy itseään vastaan, kieltyy kohteineen kaikkineen. Jäl-jelle jää nirvanainen ei-mikään.

Wille und Vorstellungin avausosaan lukeutuvassa tar-kastelussa²⁷ logiikan katsotaan tulleen perustetuksi »käy-tännölliseen tarpeeseen». Syntysyyksi mainitaan halu välittää väittelyjä ja jäsentää kiistanaiheita. Menetelmäksi kehkeytyi »tieteellinen dialektiikka». Se tutki perustason yksimielisyyttä, repeäviä näkemyseroja sekä yrityksiä puolustaa vastakkaisiin suuntiin vieviä käsityskantoja. Tut-kimus johti lainomaisuuksien havaitsemiseen: paljastui inhimillisen tarkastelutavan itsensä tietty formaalisuus – »kaiken kiistämisen muodollisuus» – tai »järjen itsensä alati lainmukainen käyttäytyminen».

Aristoteles oikoi ja täydellisti dialektisen tutkimuksen annin. Vähä vähältä elävä kiinnostus ehtyi ja jäljelle jäivät formalismit ja formaliteetit. »Surullisella keskiajalla» väit-tely irtosi yhteyksistään »reaalitietoon» ja surkastui skolas-tiseksi sanaharkoiksi. Vasta Kant siirsi painopisteen järjen olemuksen kriittiseen tutkimukseen. *Wille und Vorstellungin* sanoin »[a]jinoa käytännön toimi, johon logiikka voidaan laittaa, on se, että kiistellessä osoitetaan vastustajan tarkoi-

tukselliset hämäyspäätelmät [*Trugschlüsse*], ei niinkään hänen todellisia virhepäätelmiään [*Fehlschlüsse*].»

Niinpä otetaan askel logiikasta kohti retoriikkaa ja päädytään dialektiikkaan. Se keskittyy suostuttelutaitoon tai »ylipuhumisen taiteeseen». Tekstin mukaan »kaikki vakuuttelutaidot, kaikki hienosyisemmät sofismit varaavat» samaan »taito-otteeseen», jolla »käsitteiden alojen välisiä suhteita tarkastellaan vain pinnallisesti» ja määritellään niitä omiin tarkoituksiin. Käsitekenttien ositus ja taktinen raja-
rajaus vaativat erityistaitoa, kun taas logiikan tutkimat erhepäätelmät ovat »todelliseen käyttöön aivan liian karkeita». Kirjan esimerkissä »matka» esitetään käsitteeksi, joka sivuaa tukkua muita käsitteitä. Tämä tarjoaa »pelitilan mielivallalle».

Taito olla ja pysyä oikeassa on suoraa jatkoa tälle pääteoksen sivupolulle²⁸. Siinä erotetaan totuushakuinen logiikka ja oikeassaolon itseisarvoa korostava dialektiikka. Intämishalua on tarkasteltava kokemusperäisen tutkimuksen keinoin. On nähtävä todellisuudentajuisesti, kuinka se kumpuaa inhimillisistä heikkouksista. Jo *Wille und Vorstellung*issa logiikka ja dialektiikka kuvataan jälkikäteisiksi hillitseviksi toimiksi jonkin sellaisen kurissa pitämiseksi, joka väkisin pyrkii esiin ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Näkökulma terävöityy eristiikassa.

Tutkielmaa ei sisällytetty *Parergaan*, mutta mukaan päätyi essee *Zur Logik und Dialektik*. Siihen sopi yhdeksän sivun tarkastelu kutakuinkin samasta aihepiiristä²⁹.

Alkajaisiksi todetaan, että teoreettisista seikoista kiistelemisen (*Kontroverse, Disputiren*) on ajatuksia synnyttävä »kahden pään törmäys [*Kollision*]» tai »kahnaus [*Reibung*].» Kitka antaa kipinää, mutta toiselle käy koitoksessa usein

huonosti. Elleivät torailijat ole tasaväkisiä, heikompa houkuttaa turvautua »metkuihin ja kiusantekoon» tai »juoniin ja koukkuihin» (*Winkelzügen, Schikanen, Schliche, Kniffe*). Tartutaan kikkoihin, joilla pysytellä oikeassa. Äly väistyy, tahto ensisijaistuu. Se rinnastuu ihmisessä pesivään »radikaalisuuteen» (*das Radikale*), joka vain etsii läpipääsyään. Siirrytään epärehellisten keinojen kautta karkeuksiin tai käsirysyyn. Selitykseksi annetaan halu »hyvittää omakoh- taisesti koettua alemmuutta».

Tämän jälkeen viitataan julkaisemattomaan eristiik- katyöhön: »sain ajatuksen eriyttää juonien ja koukkujen aineistosta puhtaasti erilleen niiden silkan muodollisen puolen ja tarkastella sitä anatomisen preparaatin tapaan.» Taito-otteet, joista »kasvoi formaali eristinen dialek- tiikka», ovat logiikan syllogismeja ja retoriikan lauseku- vioita vastaavia »eristis-dialektisia figureja». Yhdessä logiikka, dialektiikka ja retoriikka muodostavat »järjen tekniikan».

Todetaan, ettei vastaavaa liene yritetty: »en ole hyö- dyntänyt esitöitä». Aristoteleen *Topiikkaan* ja Platonin *Valtioon* viitataan silti kumoamistaidon (»antilogiikkatekni- kan») perusteksteinä. Lisäksi nimetään Hallen professorin Friedemann Schneiderin *Tractatus logicus singularis, in quo processus disputandi, seu officia, aequae ac vitia disputantium exhibitur* (1718) (»Ainutlaatuinen looginen tutkielma, jossa esitetään väittelyn kulku, sen lait ja väittelijäin viat»). Siihen sisältyy luku eristisistä epärehellisyyksistä, mutta »haalea ja ohkainen» opus rajoittuu »erityisen kurjalla latinalla» kuvattuihin akateemisiin kaavoihin. Joachim Langen tutkimus *Methodus disputandi* (1719) arvioidaan »ratkaisevasti paremmaksi», mutta hyödyttömäksi.

Parergan esseessä esitellään eristiikan perusmuodot epä/suorine keinoineen, mutta vain jokunen taito-ote-esimerkki: »Perinpohjainen ja yksityiskohtainen tarkastelu harhautuskeinoista ja koukuista, joihin yleinen ihmisluonto turvautuu kätkeäkseen puutteitaan, ei enää vastaa mielenvirettäni, joten jätän sen syrjään.» Kun taito-otteita valotetaan, niiden »teoreettisia sofismejakin kosolti inhempi» luonne yhdistetään tahdon mahtiin. Eristisissä tempuissa »tahto omaksuu ymmärryksen naamion esittääkseen itse ymmärrystä». Joko ymmärrys on heiveröinen tai »tahdon herruuden alistama».

Parergan valossa *Taito olla ja pysyä oikeassa* näyttäytyy yrityksenä formalisoida ja systematisoida väittelytaktiikat. Sellaisena se vaikuttaa entistä keskeneräisemmältä. Mutta ratkaisevaa on logiikankin kohtelu arkitekniikkana: kontakti Aristoteleeseen kielii »käytännöllisestä tiedonintressistä»³⁰.

Tähdellisintä on nähdä, että *Taito olla ja pysyä oikeassa* asettuu *Die Welt als Wille und Vorstellung* ja *Parerga und paralipomenan* muodostamaan jännitekenttään. Se on monografian ja esseekokoelman väliin jäävä traktaatin ja manuaalin yhdistelmä. Teksti sijoittuu tahtoteorian ja esimerkiksi kirjoittamista, lukemista ja kieltä käsittelevien esseiden välimaille³¹. Tutkielma eristiikasta silloittaa Schopenhauerin ajattelussa yhdenntyn mielle- ja tahtoesityksen ja sen esseististen sivupolkujen välistä kuilua. Silta muodostuu yrityksestä tehdä oikeutta kokemukselle toiminnallisen järjen järjellisydestä ja järjettömydestä.

ERISTIIKAN KÄSITE

Eristiikka määritellään tavallisesti väittelytaidoksi tai kiistelemisen taiteeksi³². Se juontuu kreikan riitelijää tarkoittavasta sanasta *eristikos*. Antiikin Kreikan mytologiassa eripurana (*eris*) jumalatar Eris oli Kaaoksen tyttärentytär, yönjumalatar Nyxin tytär, kostonjumalatar Nemesiksen ja kuolemanjumalatar Thanatoksen sisko. Eris itse synnytti katraan kaikenlaisia vitsauksia. Jäätyään kutsutta Peleuksen ja Thetiksen vihkiäisiin hän kylvi riidan heittämällä jumalaisten häävieraiden joukkoon kultaisen omenan, jossa luki omistus »Kauneimmalle». Hedelmästä syntyi käsikähmä ja kahakasta Troijan sota.³³

Parhaan yleisesityksen sanoin »eristiikka» on lähinnä »epäasiallisia väittelytaidon [tai kiistelytaiteen] muotoja varten» varattu »halventava kokoomakäsite»³⁴. Se juontuu Kreikasta 400–300-luvulta ennen ajanlaskun alkua. Sofisteiksi kutsuttujen opettajien ja virkamiesten koulutukseen kuului harjaantuminen ankaratempoiseen väittelyyn aiheesta kuin aiheesta. Harjoitteet valmistivat etenkin oikeudellisten erimielisyyksien selvittelyyn, mutta rivakasta riitelystä kehittyi myös itsetarkoituksellinen urheilulaji, josta kisattiin *agoneiksi* kutsutuissa koitoksissa. Vastaväite eli »antilogiikka»-harjoitusten ydinmuoto oli »elenktiikka»: vastustaja ajettiin ristikuulustellen näkökannalle, joka kumoaisi hänen aiemmin esittämänsä kannan.³⁵

Eristiset menetelmät periytyivät Elean koulukunnasta, jonka piirissä Zenon kehitti tunnetut paradoksinsa. Sofistit, kuten Gorgias ja Protagoras, seurasivat esimerkkiä. Heidän kultakautensa mentyä »eristikko» vakiintui Eukleides Megaralaisen johtamien filosofien nimitykseksi.³⁶ Thomas

Stanleyn 1600-luvun filosofianhistoriassa eristiikka yhdistettiin sofistihin³⁷ ja Denis Diderot puolestaan vahvasti ensyklopedia-artikkelissaan 1765 megarikkojen tunnusmerkiksi erismin³⁸.

Sanalla »eristiikka» ei ole sijaa modernissa ihmistieteiden oppisanastossa³⁹. Usein se uupuu kattavistakin tietosanakirjoista⁴⁰, siinä missä sivuavat termit – dialektiikka, sofistiiikka, logiikka, retoriikka ja topiikka – ovat pysyneet keskustelussa. Tuiki harvinaisen nykymäärittely-yrityksen mukaan eristiikka muodostaa »ei-kenenkään-maan argumentaatio-teorian, logiikan filosofian, taloustieteellisen neuvotteluopin, retoriikan ja muiden vastaavien alojen välimaastossa»⁴¹.

Eristiikka ei liene koskaan eikä missään kuulunut keskustelun vakioviitepisteisiin. *Oxford English Dictionary* mainitsee vänkäämistä tarkoittavalle sanalle puoli tusinaa hajamietteistä käyttökertaa 1600-luvulta alkaen. Suurista saksalaisista 1800-luvun sanakirjoista Campe, Grimm ja Paul onnistuvat kaikki sivuuttamaan sen ja Hensiuskin ilmoittaa vain *Eris*-nimisen jumaluuden. Uudemmat saksalaislähteet suosivat yllättävän myönteistä määritelmää »(tieteellisen) kiistakeskustelun taito ja tekniikka». Ranskan akatemian sanakirja vie eristisyuden totunnaisemmin »juonittelevan ja sofistisen luonteenlaadun» yhteyteen.⁴²

»Eristiikka» on elänyt lähinnä filologisena terminä Platon- ja Aristoteles-kommentaareissa sekä sofistitutkimuksissa⁴³. Sopivan eriskummalliseksi poikkeukseksi tarjoutuu kiistakirjoitus 19. vuosisadan puolimaista. Upsalassa painettu pamfletti sai nimen *Eristiska blad* (1852). Sen laati tuore teoreettisen filosofian professori Sigurd Ribbing, joka oli väitellyt Sokrateesta ja toimitti johtavan ruotsalaisfilosofin C. J. Boströmin teokset.

Ribbingin kirja sisälsi vastineen J. J. Boreliuksen broshyyriin *I hvad afseende är Hegel Pantheist?* sekä puheenvuoron »positiivisesta uskonopista». *Eristiska blad*issa verrataan »hegeliläisten deduktioita» suoraan »s sofistien kompakysymyksiin». Sofistit olivat avanneet »subjektiivis-idealisticen» näkökulman. Sen täydellisti Hegel, jonka myötä ei-aistillisen subjektin toiminta siirtyi jumaluudestaan kamppailevan Jumalan toiminnaksi. Ateismia kavahtaneesta Hegelistä tuli Ribbingin sanoin modernin ateismin nokkamies, joka teki Jumalasta »abstraktin ja epätodellisen käsitteen».⁴⁴

Eristiikkatermi esiintyy vain kirjan otsikossa. Jää herkullisen avoimeksi, onko »eristisiksi lehdiksi» tulkittava pelkästään Ribbingin ärhäkkä vastalause vai olisivatko hänen sivunsa kenties hyvää kiistataidetta hegeliläisten harjoittamaa huonoa väitöstaitoa vastaan?⁴⁵ Toisen Hegelkriitikon, Schopenhauerin tutkielma eristiikasta asettaa samantyyppisen pulman. *Taito olla ja pysyä oikeassa* ei anna ongelmatonta vastausta siihen, onko se itse eristiikan puolesta vai vastaan⁴⁶. Se kehottaa tutkimaan eristisiteetin ilmiöpiiriä: ajatustapojen yhteenottoja ja keskustelijain kahakoita.

PLATON, ARISTOTELES JA SOFISTIT

Problematiikan pohjatekstiksi käy eristikkoja pilkkaava Platonin dialogi *Euthydemos*. Siinä irrotetaan Sokrateen väitetysti aitofilosofinen dialektiikka yhtäältä puhetaidon ammattilaisista, toisaalta väittelymestareista. Molemmat ovat sokraattisesta näkökulmasta persompia teholle kuin

totuudelle. Sokrates kuvailee eristikkoja urheilusankareina, joiden leipälajina on »sanataistelu» tai taito »hyökätä aina kaikkea vastaan, mitä muut esittävät, oli se sitten totta tai ei». He kerskuvat kyvyllään opettaa taitonsa ripeästi kaikille opinhaluisille.⁴⁷

Platonin kuvauksessa eristiikka on sananvaihtokomppanin saattamista satimeen, julkista häpäisemistä, pilaa ja ilveilyä, leikkiä ja temppuilua, peliä ja tanssia, pallottelua ja pompotusta, menoa ja rituaalia. Se on todelliselle tiedolle herkistymätöntä viisastelua ja rehentelyä. Eristiikka on osa sofistien viehätystä viihdyttämiseen ja yleisön auliutta hakeutua huvituksiin⁴⁸. Sokrateen mukaan on häpeällisempää harjoittaa eristiikkaa kuin joutua sen nolausuhriksi. Hän linjaa:

»Väärää on se, ettei tee eroa väittelyn ja filosofisen keskustelun välillä. Edellisessä tapauksessa saa pilailia ja virittää ansoja parhaansa mukaan, mutta keskustelussa on oltava tosissaan, keskustelukumppania on tuettava ja hänelle on osoitettava vain ne erehdykset, jotka ovat hänen omaa tai hänen opettajiensa syytä.»⁴⁹

Platonin *Valtiossa* Sokrates saa letkauttaa: »Kyllä eristiikan mahti on merkillinen!» Se alistaa vaikutusalttiit sielut:

»Monet näköjään lankeavat tahtomattaan sen valtaan ja luulevat käyvänsä keskustelua, vaikka itse asiassa vain kinastelevat. He eivät kykene tarkastelemaan aihetta erittelemällä sitä eri lajeihin vaan tarttuvat pelkkään sanamuotoon, kun yrittävät kumota vastapuolen väitteitä.»⁵⁰

Sokraattisuus määrittyy puheenaiheiden luokitteluksi merkitysten perusteella sanoihin takertumatta. Dialektiikka on tiedot ja taidot kokoavaa yleistä näkemyksellisyyttä, eristiikka suorituskeskeistä, pahanlaatuiseksi vääntyvää kiistämistä. Mutta kiistelykärkkäys esitetään aiheutuneeksi dialektiikasta, joka antaa kyvyn väittää ja voittaa. Osa taitajista ajautuu huomionkipeiksi kinaajiksi, jotka eivät usko enää mihinkään: »Laittomuus on vallannut [dialektiikan] harjoittajat.» Koska filosofian maine on vaarassa ja kunnioitus katoamassa yhteiskunnasta, Sokrates esittää, että dialektiikkaa olisi poliittisena riskinä opetettava vain »tasaisille ja lujille luonteille». Nämä eivät käyttäisi taitoa väärin, vaan omistautuisivat valmiuksineen valtiotaidolle.⁵¹ Viisas ei ihastu eikä vihastu todistelemiseen, vaan etsiytyy päätelmien perustoihin ja tekniikan taustoihin⁵².

G. B. Kerferdiä seuraten voi erottaa dialektiikan, eristiikan ja antilogiikan. Dialektiikka tarkoittaa Platonilla oikean päättelyn esitystä tai harjoittamista. Antilogiikka on »erityinen ja sängen täsmällinen tekniikka» argumentin asettamiseksi argumenttia vastaan. Eristiikka jää merkitsemään väittelyvoiton tai näennäisen kiistamenestyksen tavoittelua tekniikoista, tyyleistä tai totuuksista piittaamatta. Platon suitsuttaa asiallisiin erotteluihin kykenevää dialektiikkaa ja hylkää eristiikan. Niiden väliin jäävää antilogiikkaa hän epäilee, mutta sietää. Kerferdin mukaan se vastaa Platonin käsitystä havaintomaailman itsensä ristiriitaisuudesta. Antilogiikan keinoja käyttää Sokrates itsekin. Vaan se ei muuta olekaan kuin keinoa, silkkaa tekniikkaa, joka sopii hyvään ja pahaan tarkoitukseen. Vain syvempiä päämääriä tunnustava dialektiikka – tai koko Platonin filosofia ideaoppeineen – kykenee hillitsemään

antilogiikan, eristiikan ja kapeasti kyseenalaistavan dialektiikan haittavaikutuksia.⁵³

Aristoteles jatkaa torjuntaa. Täällä on dialektiikan asialisuus, tuolla eristiikan riidanhaluisuus. Mutta jos dialektiikka kehittyi Platonilla ilmiömaailmasta etäännytetyn opiksi ja synonyymiksi järjestelmälle, Aristoteles varaa dialektiikalle roolin mielipiteenmuodostuksen käytännöllisessä tutkimisessä⁵⁴.

Parodioinnin sijaan Aristoteles ottaa tehtäväkseen eritellä keskustelemisen luvalliset ja luvattomat muodot. *Topiikka* sitoo dialektisen päätelmän »uskottaviin käsityksiin». Se erotetaan eristisestä todistelusta, jossa joko päättelyaskelten uskottavuus tai eteneminen on näennäistä⁵⁵. Teoksen viimeinen kirja luotaa arveluttavia väittelytaktiikoita ja toinen teos, *Sofistiset kumoamiset*, selvittää näennäisten eli totuutta väheksyvien todistelujen strategiat.

Topiikkaan mahtuu erottelu, jonka mukaan *filosofema* on »todistava päätelmä», *epikheirema* »dialektinen päätelmä» ja *sofisma* »eristinen päätelmä»⁵⁶. Näppärää luokitusta pidetään myöhempanä lisänä alkutekstiin⁵⁷, jossa silti vahvistetaan eristisyiden tunnusmerkki: »se näyttää tuottavan johtopäätöksen mutta ei tuotakaan»⁵⁸ *Sofistiset kumoamiset* taas jäsentää päätelmät neljään tyyppiin. »Didaktiset» viittaavat alakohtaisia periaatteita noudattaviin päättelyihin. »Dialektisissa» päätellään väitteestä sen vastakohtaan yleisesti jaettuun, todennäköisten tai viisimpien kannattamien näkemysten (»uskottavat käsitykset») nojalla. »Koettelevat» päätelmät merkitsevät järkeilyä vastaajan hyväksymien näkökohtien ja eri alojen yleisedellytysten perusteella. »Eristisissä» vuorotaan »näytetään pääteltävän näennäisesti uskottavien käsitysten pohjalta». Eristisyys yhdistyy »riitaisiin» ja »kilpailullisiin»

ihmisiin, »jotka argumentoivat kilpaa toisten kanssa ja rakastavat itse väittelyä»⁵⁹.

Sofistinen pääteleminen erotetaan eristisestä. Ne molemmat erkanevat dialektiikasta, jossa tarkataan kunkin asian periaatteellista puolta, sillä ne tekevät näin ainoastaan »näennäisesti». Kumpaankin liitetään mainesanat »harhaanjohtava» ja »epäreilu», mutta keskinäinen ero on selvä. Sofistit pyrkivät kunnioitetuiksi ja »rahastamaan näennäisellä viisaudella». Eristikot sen sijaan haastavat riitaa riidan vuoksi: heitä innoittaa itseisarvoisesti vain voitto väittelyssä.⁶⁰

Heihin ei siis Aristoteleella kohdistu sellaista moraalipoliittista tuomiota kuin Platonin *Valtiossa*. Aristoteleen *Retoriikka* toteaa, että »voittaminen on nautinto, eikä vain voitonhaluisille, vaan kaikille». Tästä »paremmuuden mielikuvasta» juontuvat kaikenlaiset pelit ja kamppailut, kuten väittelykilpailut.⁶¹

Eristiikan tutkimuskirjallisuus koostuu Platon- ja Aristoteles-kommentaareista sekä sofistimonografioista⁶². Syystä sanotaan, että eristiikan varhaishistoria on huonosti tunnettu ja vastustajien värittämä⁶³. On epäselvää, missä määrin sofistit pettivät tai vain erehtyivät tai esimerkillisivät⁶⁴. Huomauttaahan sentään Aristoteleskin, että epäasiallisissa päätelmissä asiattomuus ei aina palaudu esittäjensä vimmattuuteen, vaan kielii väitteiden hyväksymisen monimutkaisuudesta käytännöllisenä kysymyksenä⁶⁵.

Mario Untersteiner liioitteli 1950-luvulla, että »kaikki oppikirjat» osasivat erottaa sofistien huonon maineen heidän alun perin kunniallisesta opettajuudestaan⁶⁶. Tämä ei edelleenkään päde muuten kuin poikkeustilanteissa, joissa sofisteista pyritään erikseen esittämään tasapainoinen arvio.

Heti kun kuvataan eurooppalaisen ajattelun kehkeytymistä yleisemmin, painopiste asettuu Sokrateen avaamaan pääuraan, josta katsoen esisokraatit, sofistit, skeptikot ynnä muut vain hapuilevat tai hairahtuvat⁶⁷.

Platonilla kilpailuasetelma on kirkas: sokraattista opetusta irrotetaan muusta sofistikaasta. Aristoteleen viittaus sofistien ahneuteen, eristikkojen rettelöintiin ja dialektikkojen ei-näennäiseen ja ei-kilpailulliseen keskustelutaitoon jatkaa erontekoa, vaikka hänellä painottuukin mielipiteit-ten joutavuuden sijasta niiden tutkimusarvo. Kilvoittelua ja ottelijoiden yhteyksiä tutkimatta länsifilosofit ovat omaksuneet Platonin–Aristoteleen-linjan ja määritelleet itsensä viisaudenrakastajina erotuksena sofistisesta viisastelusta ja vilpistä. Kuvaavasti on puhuttu vastakohtasta *dialegesthain* («käsite-erittelyn nojalla totuuteen») ja *erizeinin* («käsite-sekaannusten avulla näennäisvoittoihin») välillä: »Vasta tieteellinen logiikka, josta Platon teki hajanaisia huomioita mutta jonka varsinainen luoja oli Aristoteles, tarjosi keinot eristiikasta vapautumiseen.»⁶⁸

Tämän osatotuuden rinnalla on paras nähdä antiikin sofistika eristiikkoineen ja antilogiikkoineen avauksena, jossa tieto kiinnitettiin »tapauskohtaisia ehtoja» korostavaan argumentointiin »suostuttelutaitona tai vakuuttamistaitena ja kommunikaatiomuotona». On sattuvasti kärjistetty, että länsimaisen julkisen kielen- ja järjenkäytön malli on läpisofistinen. Ateenassa luotiin 500-luvulla eaa. pohja »kaikkien kansalaisten kouluttamiselle lukemaan ja kirjoittamaan» eli harjaantumaan »olennaisiin taitoihin demokratiassa, joka yhä vahvemmin varasi kirjoitet- tuun lakiin». Koonnettu laki merkitsi »välttämättömyyttä todistella vakuuttavasti lakitekstien merkityksestä». Tätä

kehitystä jouduttivat ratkaisevasti sofistit, jotka ulottivat koko yhteiskuntaan sofistikoivan vaikutuksensa.⁶⁹ Voidaan kysyä yhtäältä sitä, missä määrin tämä sofistikaatio-saavutus on hukattu, toisaalta sitä, onko sofismi julkeana hölynpölynä vasta pääsemässä valloilleen⁷⁰.

ERISTIIKAN HISTORIASTA SCHOPENHAUERIIN

Eristisen dialektiikan ala ei ole eristetty erittely eikä elo-kventti esitelmöinti, vaan keskusteleva järkeily ja järkeilevä keskustelu. Haukkumasanaan »eristinen» on turvauduttu, kun on pitänyt merkitä vastustaja hämääjäksi, selittelijäksi tai rähjääjäksi, kernaasti myös väärauskoiseksi. Vika- tai vilppipäättelyn käyttö neuvonpidossa on yllättävästi kiinnittänyt useammin loogikoiden kuin puhetaidon tutkijoiden huomion. Vielä yllättävämmiin näiden alat ovat pysyneet erossa toisistaan. Eristiikan vaiheet ovat kuitenkin logiikan ja retoriikan limittymisen vaiheita⁷¹. Schopenhauerin työssä ensi kertaa hahmottuva eristiikan historia on kirjoittamatta, mutta se on koostuva tapauksista, joissa sanoja ja ajatuksia vaihdetaan tavalla tai toisella asiattomasti.

Riidankäynnin perinteet juontavat antiikin Roomasta, jossa oikeudellinen kiistely (*altercatio, pugna decretoria*) puhkesi kukoistukseen. Seneca tyrmäsi stoalaisten paradoksit joutavaksi viisasteluksi ja torailuksi. Cicero jalosti puhetaidetta ja Quintilianus laati sanamittelöille sääntöjä. Kristityt hyödynsivät oikean ja väärän väittelyn erottelua omiin tarpeisiinsa: kirkkoisista Ambrosius irrotti seuralis-totuudellisen yhteisponnistelun (*collatio*) uskonyhteyttä

uhkaavasta kinastelusta (*contentio*) ja Augustinus tuomitsi »jupakkahingun» (*libido rixandi*), mutta piti dialektiikkaa siunauksellisena oppialojen oppialana.

Keskiajalle johdattaa Martianus Capellan oppikirjaksi vakiintunut esitys 400-luvulta⁷². Siinä kielen jumala Mercurius avioituu kuolevaisen, sananrakkautta olennoivan Filologia-immen kanssa. Häihin saapuvat neitohahmoisina sanataidon jumaluudet Grammatiikka, Retoriikka ja Dialektiikka. Capella kuvaa Dialektiikan kalvakaksi tuuheutukaksi, joka pidättää itsellään oikeuden päättää toden ja epätoden rajoista. Viriää epäily käsittämättömiä puhuvan hahmon noituudesta, kunnes Pallas Athene kehottaa kaikkia ottamaan Dialektiikan vakavasti. Hän kutsuu tätä »syvän tieteen lähteeksi», jonka opastuksella vältetään harhat ja tutkitaan käsitteiden, väitteiden ja päätelmien pitävyyttä.

Julkisista disputaatioista tuli keskiajan oppineen elämän ydin. Vincent Beauvais'n *De eruditione filiorum nobiliumissa* (1247) valitettiin sanailun suistumista kinailuksi, jota leimasivat paheet: ylimielisyys, kunnianhimo, röyhkeys, oman- tai yhteistunnon sekaisuus, totuuden vastustus ja näkemyksen hämärtyneisyys. Eri toimitteina levisi *Thesaurus philosophorum*, joka tarjosi vinkkejä vilpistelyyn. Kirjan tiedettiin olevan arabialais-juutalaista perua, mikä ei auttanut korjaamaan sitä vinoumaa, että suosittua oli ei-kristillisen kannan nitistys asiassa kuin asiassa keinolla millä hyvänsä⁷³. Kerettiläisten lisäksi räyhämaineen sai kuka tahansa vapaampi dialektiikan käyttelijä.

Loogikot antautuivat pettävien päätelmien aihepiiriin. Albertus Magnus ja Petrus Hispanus luetaan 1200-luvun töineen alan klassikoiksi⁷⁴ ja Jean Buridan julkaisi edelleen luetun *Sophismatansa* 1300-luvulla⁷⁵. Sofismit olivat

»ratkaisevassa asemassa keskiajan loogisessa ja kieliopillisessa teoriassa, koska ne tarjosivat virikkeitä tutkimuksiin ja oivalluksiin»⁷⁶.

Aristoteelis-skolastinen dialektiikka hävisi vähitellen retorisemmalle cicerolaiselle näkemykselle. Tämä ei merkinnyt eristiikan maineenpalautusta: päinvastoin kaikki oppinut kädenvääntö kuvattiin Erasmus Rotterdami-laisen satiireissa turhanaikaiseksi. Humanistit Lorenzo Vallasta Philipp Melanchthoniin etsivät dialektiikalle käytännöllistä merkitystä, jossa syllogistis-analyttiset arvostelmat tekivät tilaa luovalle tooppiselle arvostelukyvyllä⁷⁷. Dialektiikka tarkoitti *loci communes* eli jaettujen näkökohtien joukkoa, josta kaikkien todistelujen tuli alkaa. Petrus Ramus samasti dialektiikan ja logiikan, mutta korosti näiden käytännöllis-kekseliästä puolta: vaikutusvaltainen ramismi tiivistyi väittelykykyyn.

Yliopistoväittäjäisiin säädettiin respondentin ja opponentin välisiä parjauskieltoja. Sapet silti kiehuivat eikä kateedereilla välttytty käsikähmiltäkään. Uskonpuhdistuskamppailussa korostui kiistakuntoisuus: jesuiitat paneutuivat väittävoiman (*concertatio*) hallintaan ja protestanttisissa kymnaaseissa pysyteltiin kyydissä. Muodostui kontroverssiteologia ja saarnakilvoittelu. Kirjapainotaito moninkertaisti epäsovun markkinat. Kiista- ja häväistyskirjoitteet sikisivät nykyaikaista lehdistöä pohjustamaan. Edistyivät tavat säädellä erimielisyyksiä julkisia kanavia tukkimalla ja aukomalla.⁷⁸

Francis Bacon avasi harhapäättelyn ja hourepuheen modernin tutkailun. Hän irvi esseistiikassaan »viisaalta vaikuttamisen» naurettavuudelle⁷⁹. Baconin *The Advancement of Learning* (1605) ruoti »virhepäätelmiä» (*fallacies*)

ja nimesi monimielisyyden »kaikkien sofismien suureksi sofismiksi». Eniten painoa Bacon pani ihmisluonnosta juontuville erheille.⁸⁰

Niihin keskittyi *Novum organon* (1620). Siinä Bacon loi teorian epäjumalankaltaisista harhakuvista eli *idolumeista*, jotka väärinä käsityksinä kaikesta mahdollisesta »vallitsivat ihmismieltä» estämässä sitä »lähestymästä totuutta». Idoli-oppi merkitsi »luonnon tulkitsemisessa» samaakuin »sofististen kumoamisten oppi tavanomaisessa dialektiikassa». Korostui sanojen harhaanjohtavuus, sillä juuri ne »tekevät ymmärrykselle väkivaltaa, saattavat kaiken sekaannukseen ja ajavat ihmiset lukemattomiin tyhjiin kiistoihin ja kuvitelmiin».⁸¹

Descartes otti entistä rajummin etäisyyttä skolastiikasta ja leimasi syllogistiikan hyödyttömäksi. Nicolas Malebranchen *Recherche de la vérité* (1674) puolestaan lausui julki virhepäätelmätutkimuksen eetoksen: »Ei riitä sanoa, että henki on heikko. Se on saatava tuntemaan heikkoutensa. Ei ole kyllin todeta, että henki on altis erheisiin. Se on pakotettava paljastamaan erheittensä ainesosat.»⁸²

Uskonkiistat kiihtyivät: skottiprotestantti George Gillespie kiivaili 1637 »englantilais-paavillisia seremonioita» vastaan käyttäen sanaa *Eristicke* pahan poleemisuuden merkkinä⁸³. J. B. Schupp totesi 1656 jumaluus- ja lainoppineet, lääke- ja kielitieteilijät sekä metafysiikot ja loogikot hius-tenhalkojiksi, joiden muodolliset manööverit estivät otteen todellisista ongelmista. U. Huberin *Freyen Rede von der Pedanterey* (1678) esitti akateemiset äkäilyt pikkusielujen suunpieksännäksi ja C. Thomasiuksen *Ausübung der Vernunft-Lehre* (1691) vaati kateederieristiikan tilalle »rauhallista, ystävällistä ja vilpittöntä» puhetta.

John Locken argumentointivirheitä tyypitelleen *Essay Concerning Human Understandingin* (1689) mukaan asiat olivat vialla, jos »ihmisten lahjoja ja oppimisia arvioidaan heidän väittelytaitonsa perusteella», tekosyvällisellä supliikilla kun peiteltiin tietämättömyyttä. S. Werenfels diagnosoi *Dissertatio de Logomachiis Eruditorumissaan* (1702), että oppinut maailma poti aristoteelis-ramistisen »saivartelusotimisen» tautia. Pietistiteologi B. W. Marperger katsoi 1727, että *logomachian* torjunnassa sovellettu *theologia elenchica* johti vain rappeutuneeseen *theologia eristicaan*. Valistusfilosofi Holbach sai 1766 tilaisuuden liittää kaikkeen kristillisyyteen fanaattisen riidankylvön.

Immanuel Kant jakoi loogikkojen tavoitteen hävittää harhat, mutta näki turmiollisemmiksi teokset, joissa niitä eriteltiin. Kantin *Logik* (1800) teilasi dialektiikan joutopuheeksi ja juonitteluksi kansan päänmenoksi⁸⁴.

Kritik der reinen Vernunftissaan (1781/1787) hän määritteli dialektiikan logiikan toiseksi osaksi, joka ymmärryksen muodollista toimintaa koskevan analytiikan perään esittäytyi ajattelusisältöjen opiksi. Dialektisuus ei kuitenkaan ollut tiedettä eikä taidetta, vaan mielivaltaista »näennäisen logiikkaa», perusteellisuuden lumetta. Se ei kelvannut todennäköisyyksien punnintaan eikä asialliseen ymmärtämiseen. Se vihjasi järjen luvattomista tietovaateista ja kokemuksettoman rationalismin sudenkuopista.⁸⁵

Dialektiikka samastui Kantilla sofistiseen eristiikkaan. Murska-arvostelusta huolimatta Kant koki pelastaa sen. Hän kehui Zenonia, jonka oivallus kontraarisista vastakohtista (A ja B voivat olla epätosia) oli huonontunut suvustaan väitteiden mekaaniseksi koetteluksi niiden kontradiktorisella vastakohtalla (A tosi, B epätosi tai

päinvastoin). Kantin mukaan dialektiikalla saattoi yhä olla tehtävänsä »dialektisen näennäisyyden kritiikkinä». Toisen asteen skeptisenä menetelmänä se paljasti harhapäätelmiä ja järjen vääjäämättömiä ristiriitoja.⁸⁶

Hegel hyväksyi Kantin ajatuksen järjen välttämättömyydestä luisusta lainvastaisuuksiin, mutta ei rajannut prosessia vain subjektiivisuuden piiriin. Ristiriitojen kautta toteutuva kehitys oli asiain ytimessä kaikkeuden dialektisen rakentumisen eli hengen itsetoteutuksen elävänä periaatteena.⁸⁷

Kanaalin takana poliitikko W. G. Hamiltonin jäämistöstä julkaistiin 1808 teos *Parliamentary Logick*, valikoima vallantavoittelijain vedätyksiä. Jeremy Bentham jatkoi tästä, mutta otti etäisyyttä kepeästä konnuuskavalkadista erottaakseen kestävät perustelumallit kestävämmistä. Hän satoi ne pohdintaan julkisen keskustelun merkityksestä. Debatti oli demokratian ydin: se ruokki verbaalivilunkia, mutta paljasti lopulta pyrkyrit ja puijarit. Benthamin maali- tauluna oli viekkaitten konservatiivien muutosvastarinta. Hän ruoti strategioita, joilla vuoropuhelua vinoutettiin tekaistuilla vertailuilla ja muilla verukkeilla. Elpyi Platonilla, Baconilla ja Kantilla orastanut ideologiakritiikki kansan harhaanjohtamista kohtaan, avautui taas näköala eristiikan poliittisesti sietämättömiin seuraamuksiin.⁸⁸ Bentham siirsi aristoteelisen todistelututkimuksen tilanteisiin, joissa argumentteja »käytetään kahden vallasta kamppailevan osapuolen välisessä kiistassa»⁸⁹. Hän jäljitti yhteiskunnallisia juopia:

»Onko vastustajasi väärässä? Hän saattaa ottaa onkeensa totuuden, joka hänelle taiten esitetään. Vaan jos perätään

hänen vaikuttimiaan, hän loukkaantuu. Hän ottaa itseensä. Hänelle ei jää hiljaisuutta, jota tarvitaan tarkkaavaisen kuuntelemiseen. Hän käy vastahakoiseksi. Alkaa keskinäinen tulenvaihto. Hän liittoutuu ystäviensä kanssa. Monasti kaunat paisuvat väittelyjen tuolla puolen ja muuntuvat poliittiseksi vastustukseksi, johon kulkeutuu henkilökärhämien koko karkeus. Ei riitä, että vältetään henkilökohtaisuuksia. Tulee karkottaa kaikki väkivaltaiset ja katkerat ilmaisut.»⁹⁰

Bentham antoi myös sysäyksen virhepäätelmien loogiselle tarkastelulle kirjallaan *Book of Fallacies* (1824)⁹¹. Arkkipiispa Richard Whately väitti siinä syyllystettävän kutakuinkin kaikkiin kuvattuihin hämäyksiin, samalla kun järkeilytutkailu alistui puolue-eduille. Whately itse julkaisi teokset *Elements of Logic* (1826) ja *Elements of Rhetoric* (1828).⁹²

Samoihin aikoihin painettiin Tukholmassa anonyymi, »kaikille ruotsalaisille polemiikin ystäville» omistettu kirjanen *Konsten att tråta*. Se lupasi opettaa *Helposti tajuttavan tavan kiistellä joutumatta alakynteen*.⁹³

Tässä vaiheessa näyttämölle oli astumassa Schopenhauer. Hänen myötään vanha pejoratiivinen eristisyys olisi viimeistään muuttunut otolliseksi kansalaistaidoksi. Esitys eripuraisuudesta jäi kuitenkin ei-julkiseksi. On arveltu, että pohjana julkaisemattomuuspäätökselle ja syynä Schopenhauerin vastentahtoisuudelle aihetta kohtaan oli ajanhengen käänne. Tieteellisiksi ihanteiksi olivat kohonneet havainnointi ja induktio. Muodolliseen johteluun perustunut väittely oli kadottanut vetovoimansa.⁹⁴ Käsikirjoitus on kumminkin paremminkin aktueLLi kuin formaali. Oli miten oli, kirjaksi saattamisesta pidättäytynyt Schopenhauer ei osallistunut myöskään totuudentavoittelun tai yleisönhurmaamisen ironisointiin.

Eristiikan historia – arveluttavia päättelyeleitä, todistelusiirtoja tai vakuutteluvetoja keskustelussa käyttävän opin ja taidon historia – soveltuu Schopenhauerin tekstin tulkintayhteydeksi paremmin kuin virtaviivaistettu filosofisen dialektiikan historia. Hahmotus, jossa dialektiikka kutistuu päihittämisen peukalosäännöiksi pukareille, vaikuttaa esimerkiksi Hegelin visioon verrattuna kehnolta vitsiltä. Sellaiseksi se onkin perustellumpaa tulkita kuin yksioikoisesti tekijänsä kannattamaksi käsitykseksi dialektiikan olemuksesta.

Sofismin puolustus sopii huonosti tapaan, jolla »sofisti» eri johdoksineen esiintyy Schopenhauerilla. *Wille und Vorstellung*issa viitataan nykyrappioon, jossa »ontointa sanaromua pidetään filosofisina ajatuksina, köyhimpiä sofismeja terävyytenä ja velttoa typeryyttä dialektiikkana». Epärehellisvaarallisiksi sofisteiksi nimetään Fichte, Schelling ja Hegel seuraajineen. Lahjomattoman järkeilyn sijasta yliopistoväki mukautuu »herran pelkoon, hallituksen tahtoon, valtiokirjon määräyksiin, kustantajan toiveisiin, opiskelijain mielisuosioon, kollegoiden toveruuteen, päivänpolitiikan kulkuun, yleisön hetkellisiin suuntautumisiin ja mihin tahansa eteen tulevaan».⁹⁵

Taito olla ja pysyä oikeassa kuvaa dialektiikkaa pistelyn ja sivaltelun taiteena. Mutta kuvaus itsessään on pisteliäs. Sitä ei kannata tulkita yksin tein todisteeksi näkemyksestä, jonka mukaan keskustelu olisi vain velmua keplottelua. Suurta osaa aikansa ajatustenvaihdosta ei tosin voinut Schopenhauerin näkökulmasta paremmaksi kehua. Vaan kuten nähtiin, *Wille und Vorstellung* surkuttelee ennen kaikkea dialektiikan ja »realitiedon» hajaannusta. Inho-realistinen eristiikkatyö avautuu paremmin tältä kannalta,

sen sijaan että kiirehdittäisiin tai tyydyttäisiin pitämään sitä schopenhauerilaisen dialektiikkakäsityksen suoraviivaisena kuvauksena.

Tekstin kontekstiksi tarvitaan paljon muuta kuin Kantin tai Hegelin dialektiikkakäsitys⁹⁶. Siihen kuuluvat antiikin klassikot, keskiajan disputaatiot ja sofismatiikka sekä Bacon ja Bentham. Schopenhauerin työn ymmärtämiseksi täytyy kokoilla myös sen jälkeen kehkeytynyttä epäasianmukaisen perustelemisen ja kiistelemisen perinteistöä.

ARGUMENTAATIOSTA SCHOPENHAUERIN JÄLKEEN

John Stuart Mill kirjoitti teoksessaan *A System of Logic* (1843): »Elämisessä – ihmisten käytännöllisessä toimessa – väärät johdokset, pitämättömät kokemuksen tulkinnat, ovat ehdottoman vääjäämättömiä, jollei ajattelukyky ole järin viljelty; ja useimmat ihmiset päättelivät valitettavan tiuhaan virheellisesti korkeimmallakin kultivoitumisen tasolla.»⁹⁷ Millin jälkeen harhapäätelyä tutkivat De Morgan ja Jevons⁹⁸. Sidgwickin *Fallacies. A View of Logic from the Practical Side* (1884) ehdotti logiikkaa kaikkimensa pidettäväksi »virhepäätelmän vastaisena sotakoneena»⁹⁹.

Vakiintui tavaksi varustaa logiikan oppikirjat erillisellä virhepäätelmäluvulla¹⁰⁰. Esimerkiksi Cohenin ja Nagelin *An Introduction to Logic and Scientific Method* (1934) päättyy »logisia virhepäätelmiä», »sofistisia kumoamisia» ja »tieteellisen menetelmän väärinkäyttöä» koskeviin osuuksiin. Luku aloitetaan viittaamalla tarkastelun tavanomaisuuteen. Tarjotaan

harjoitustehtäviä, viitataan lisälukemisena Benthamiin ja De Morganiin.¹⁰¹

L. Susan Stebbing sivusi epäasiallisen päättelyn problematiikkaa omassa opuksessaan tehden siivon eron logiikan ja retoriikan välille: »Vaikka ihmistä määrittää järjellisyys, täytyy myöntää, että harvat uskomuksemme ovat järkiperaisesti pohjustettuja. Emme ainoastaan ole taipuvaisia uskomaan, vaan tämä tahto uskoa myös usein saa meidät olettamaan, että uskomamme on loogista seurausta jostakin, joka voidaan hyväksyä perusteluitta. Retoriikka on suostuttelun taidetta.» Stebbingin mukaan selväpäisyyden vähyyys väestössä pakotti oraattorit vetoamaan tunteisiin. Nykymainostajat »osaavat taivutella ajattelemattomat ostamaan tavaroita, jotka ovat joko tarpeettomia tai haitallisia. Ehkä tässä tapauksessa toimintaan ei kuulu lainkaan uskomuksia, niin ettei se oikeastaan kuulu tarkastelumme piiriin.»¹⁰²

Stebbing julkaisikin toisen teoksen »käytännöllisestä logiikasta» sekä populaarin pokkarin *Thinking to Some Purpose* (1939). Hän suomi »sanomalehtipropagandaa» eli epäluotettavaa tiedottamista levikin edistämiseksi.¹⁰³

Vasta argumentoimiseen keskittyneen »uuden retoriikan» myötä alkoivat purkautua perinteiset vastakohta-asetelmat kunniallis-asiallisen dialektiikan ja valheellis-asiattoman eristiikan väliltä. Avautui mahdollisuuksia tutkia käytännöllistä järkeilyä ja todellista keskustelua uudelta pohjalta, jossa retoriikka ja logiikka eivät sulkeneet toisiaan pois.¹⁰⁴ Chaïm Perelmanin yhdessä Lucie Olbrechts-Tytecan kanssa laatiman *La nouvelle rhétorique* (1958)¹⁰⁵ tavoitteena oli korjata kartesiolaisen »katkoksen» vahinkoja Aristoteleen topiikasta juontuvissa »järki- ja järkeilykäsitelyissä». Kirjoittajat kärjistikivät: »Loogikot

ja nykyfilosofit eivät lainkaan piittaa aiheestamme», jonka harrastus oli vireintä (mainos)propagandatutkijoiden piirissä. Perelmanin ja Obrechts-Tytecan mukaan tuli tutkia kiistateknikkoihin painottuneen dialektiikan, puhetekniikkoihin keskittyneen retoriikan ja päättelysääntöihin erikoistuneen logiikan keskinäisiä suhteita. Oli määrä »virvoittaa muuan kunniakas maallinen perinne». ¹⁰⁶

Samaan aikaan Stephen Toulminin *The Uses of Argument* (1958) pyrki eroon »analyyttisen ihanteen irrelevanssista» muuntaakseen logiikan »kokemuseräisemmäksi ja historiallisemmaksi». Tämä tarkoitti huomion kiinnittämistä paitsi uskomuksiin, myös »argumentointitapoihin ja relevanssin ja todistamisen standardeihin». ¹⁰⁷ Teos pohjusti epämuodollisen logiikan tutkimusta, jonka varhaisia yleisesityksiä oli John W. Kenellyn *Informal Logic* (1967). Samanniminen antologia oli kokoava 1978 järjestetyn alan ensimmäisen kansainvälisen konferenssin satoa ¹⁰⁸. Eiformaalinen logiikan tutkimus ¹⁰⁹ kytkeytyi lainopillisen todistelun pitkään perinteeseen ¹¹⁰ ja toisinaan myös poliittisen retoriikan vähitellen elpyneeseen tutkimustraditioon ¹¹¹.

C. L. Hamblinin *Fallacies* (1971) puolestaan rusikoi logiikan pakkopullaksi muuttunutta virhepäätelmätarkastelua ja naljaili yleistajuisten päättelyoppaitten turhuudelle. Piti koostaa aiheen historia ja hioa sen teoriaa, sillä »kukaan ei ole kovin tyytyväinen tähän logiikan kolkkaan». Millin työtä Hamblin luonnehti vähäsanaisesti »monisanaiseksi». Sidgwickin kirja »ei vastannut otsikkoaan», sillä se keskittyi päättelyvirheanalyysin sijasta puolustamaan erityistulkintaa logiikasta. Hamblinin oma käsitys *fallacy*stä keskittyi »virheelliseen argumenttiin». Päätehtäväksi tuli määritellä argumentoinnin yleiset ehdot. ¹¹²

Virhepäätelmätutkimus¹¹³ on sittemmin lomittunut informaalin logiikan retoriikkaa kaihtamattomaan tutkimukseen¹¹⁴, kuten nähdään Douglas N. Waltonin teoksesta *Informal Fallacies* (1987)¹¹⁵. Se on alaotsikkonsa *Towards a Theory of Argument Criticisms* mukaisesti kontribuutio argumentaation teoriaan¹¹⁶.

Argumentaatiotutkimuksella on puoli-itsenäinen moderni historiansa – 1900-luvun alkupuolella julkaistiin runsaasti eritasoisia argumentoimisoppaita¹¹⁷ – mutta se muotoutui nykyisenkaltaiseksi viime vuosisadan lopulla. Itse asiassa se on kasvanut teollisuudenhaaraksi, joka tuottaa tasaiseen tahtiin de- ja preskriptiivisiä selvityksiä argumentoinnista eri elämänalueilla ja oppi-aloilla¹¹⁸. Informaalin logiikan maailmankonferenssin voimahahmoin 1978 kuulunut J. Anthony Blair oli mukana kymmenen vuotta myöhemmin, kun pidettiin kansainvälinen seminaari argumentaatiosta. Sitä tutkittiin valtaosin analyyttisen filosofian omimana kvasiklassisena aiheena¹¹⁹.

Kinkereihin osallistui myös Stephen Toulmin. Hänen mukaansa analyyttinen tai loogis-teoreettinen ja ei-analyyttinen tai retorik-käytännöllinen järkeily, päättely ja todistelu erkanivat kohtalokkaalla tavalla toisistaan 1600-luvulta alkaen. Nykyfilosofia keskittyi analyyttiseen ja unohti muun. Toulminin mielestä yhä pätevät yhteydet oli syytä elvyttää. Hän jäsensi lähialasuhteet Aristoteleen teosten mukaan:

- *Ensimmäinen analytiikka* – muodollinen logiikka – »kunnioitetaan perustavan käsitettävyyden vaatimuksia»;
- *Toinen analytiikka* – luonnontieteet – »kunnioitetaan maailman luonnollista laatua»;

- *Nikomakhoksen etiikka* – moraalifilosofia – »kunnioitetaan toisten yksilöiden hankkeita»;
- *Politiikka* – laki ja yhteisöelämä – »kunnioitetaan toisten ryhmien hankkeita»;
- *Topiikka* – epämuodollinen logiikka – »kunnioitetaan käsillä olevan asian erityisluonnetta»;
- *Retoriikka* – puhetaito – »kunnioitetaan kuulijoiden tai lukijoiden näkökantaa».¹²⁰

Kaaviosta puuttuvat sofistiset kumoamiset. Niiden voi ajatella laajentavan tässäkin topiikan tutkimusaluetta. Toulminia mukaillen elenktiikka vaatisi huomioimaan kulloistenkin erityisasioiden harhaiset ja harhauttavat esitystavat. Tämä tarkoittaisi joko suppean loogista erhepäätelmien perkuuta tai uusvanhaa argumenttitutkimusta.

Jotkut korostavat edelleen, että logiikan tehtävänä on »erottaa hyvät argumentit huonoista», vastustaa päällekkäyvää suostuttelua »ystäviemme, hallitusvallan, kaikenmoisten myyntikikkojen» taholta, korvata »julistukset, valitukset, puolustelut» perusteluilla ja vaihtaa »riitely päättelyyn»¹²¹. Monet ovat kuitenkin huomauttaneet virhepäätelmäkäsityksen hankaluuksista. Päättelyvirheet saattavat muodostaa kiehtovan tutkimusalueen, mutta ilman kunnan yleiskuvausta malliesimerkkien opettelu arveluttaa¹²². Silti alan oppaissa tavataan edelleen rutiinikuvauksia *ad hominem*istä kehäpäätelmään¹²³.

Logiikan konteksti ja retoriikan konteksti on syytä erottaa toisistaan, mutta järkevä tutkimus argumentoinnista pyrkii yhdistelemään näiden anteja. Perelmanin ja Toulminin työt voi nähdä eri suunnista tulleina herätteinä arkisen ja opillisen todistelemisen nykyaikaiselle tarkastelulle.¹²⁴

Argumentaatioteorian eturiviin kuuluneet alankomaalaiset, puheaktitutkijoina aloittaneet Frans H. van Eemeren ja Rob Grootendorst ovat kirjassaan *Argumentation, Communication and Fallacies* (1992) ja useissa muissa teoksissaan hakeneet yhteistä pohjaa logiikan, dialektiikan ja retoriikan perinteille¹²⁵. Viime vuonna valmistui kokonaisteoria argumentaatiosta »pragma-dialektisen lähestymistavan» valossa. Siinä edetään Hamblinin ohi torjumaan koko ajatus virhepäätelmistä »näennäisinä» päätelminä. Huomio tuli kohdistaa väärin siirtoihin, vikatikkeihin tai »virheliikkeisiin [*deficient moves*] argumentoivassa puheessa tai tekstissä». ¹²⁶

Missä on uumoiltu päättelyvirhettä, ei ehkä ole päätelmää lainkaan tai kenties onkin nykylogiikan valossa aivan pätevä päätelmä. van Eemerenin ja Grootendorstin mielestä ei ole syytä selvittää pulmatapauksia kehittyneemmin loogisin välinein, vaan tarkastella väittelemiskäytäntöjä, kiistelemisen pragmatiikkaa. Rationaalisen argumentaation teoreetikot ovat heidän mukaansa oikealla asialla yrittäessään korvata *ad hoc* -selitykset systemaattisella analyysillä.¹²⁷ »Pragma-dialektinen» ote asiaan tarkoittaa jatkoaskelta »näkemyserojen ratkaisemisen sääntöihin». Näkökulma laajenisi keskustelemisen tutkimiseen, kun »virhepäätelmät kytketään täsmällisesti ja eksplisiittisesti» ristiriitojen ratkomiseen.¹²⁸

Kiinnostavinta tässä näkemyksessä – joka avautuu edelleen paitsi psykologisen, sosiologisen ja poliittisen konfliktinhallinnan, myös organisaatiokehittämisen ja muun *managementin* suuntiin – on sen asema alan perinteessä. van Eemerenin ja Grootendorstin *Fundamentals of Argumentation Theory* (1992) sai ranskannettuna otsikon *La nouvelle dialectique* (1996). Kaksikko ilmoitti tekevänsä kunniaa Perelmanin ja

Olbrechts-Tytecan »uudelle retoriikalle», jonka jatkoksi kirja esiteltiin. »Uutta dialektiikkaa» taustoittivat myös Toulminin työ ja informaalin logiikan perinne. Olennaista oli »rationaalisuuden *filosofinen* ihanne» ja kielitoiminnan kartoitus.¹²⁹ Logikko Walton on niin ikään liikkunut kohti laajempaa kommunikaatiotutkimusta ja kutsuu lähestymistapaansa »uudeksi dialektiikaksi», joka keskittyy selvittelemään »argumentin keskusteluyhteyksiä»¹³⁰.

Osa alan teoreetikoista pohjustaa työtään demokraattisilla ihanteilla. Charles Arthur Willard puhuu »debattia kannattelevien instituutioiden ja käytäntöjen hauraudesta». Ajatustenvaihto on jatkuvasti uhattuna, sillä »reaalipolitiikan maailmassa» se »sekoitetaan liian helposti joutavaan ylellisyyteen tai retoriseen koristeeseen».¹³¹ Näin lähestytään Jürgen Habermasin suurhanketta järkipärisen julkisen keskustelun ehtojen tutkimiseksi ja turvaamiseksi. »Kommunikatiivisen rationaalisuuden» teoriaan kuului toulminilainen ja muun argumentaatiotutkimuksen kriittinen koettelu.¹³²

SCHOPENHAUER ERISTISITEETIN TUTKIMUKSESSA

Väitteitten, päätelmien, järkeilyjen ja todistelujen muotoilu – eli argumentointi – kuuluu Schopenhauerilla logiikan alaan, mutta tarkentuu sen sisällä keskustelutilanteiden dialektiikaksi¹³³. *Taito olla ja pysyä oikeassa* muodostaa yhden luvun dialektiikan mutkittelevasta historiasta, kuten *Historisches Wörterbuch der Philosophie* todistaa ja Franco Volpi täsmentää¹³⁴.

Eristiikan erityistarkasteluna se on ainoa laatuaan. Se kiinnittyy paitsi Aristoteleen topiikka- ja elenktiikkatutkimukseen, myös Baconin ja Benthamin hankkeisiin horjahdusten ja häilyyksien kartoittamiseksi. Se asettuu logiikan ja retoriikan rajamaille nykyään uudelleen luontevaksi muuttuneella tavalla. Ja se taustoittaa esimerkiksi Adornon pohdintoja kannanmuodostamisen psyko- ja sosiopatologioista¹³⁵.

Schopenhauerin panos tuli huomatuksi jo varhain. Juristi, kielimies ja Kant-tuntija J. H. von Kirchmann julkaisi näet 1883 saksannoksen Aristoteleen teoksesta *Sofistiset kumoamiset*. Hän totesi, että »nerokas» Schopenhauer tavoitti *Parergan* dialektiikkatarkastelussaan aristoteelisen hankkeen ytimen.¹³⁶

Nykyinen käytännöllisen päättelyn kirjallisuus pysyy pääasiassa hiljaa Schopenhauerista¹³⁷. Alan historiallinen itseymmärrys rajoittuu tyypillisesti malliin, jossa (Aristoteleesta) siirrytään suoraan (Toulminin ja/tai Perelmanin kautta) nykyisiin »kriittisen ajattelun», »argumentointitaidon» tai »informaalin logiikan» esityksiin.¹³⁸

Yhtä kaikki voidaan poimia viisi kirjaa, joissa Schopenhauerin työ huomioidaan. Max Blackin *Critical Thinking* ilmestyi jo yli vuosikymmen ennen Toulminin kirjaa, jossa Schopenhauerista ei hiiskahdeta. Käsitellessään »virhepäätelmiä» (*fallacies*) eli »päättelyvirheitä» (*errors in reasoning*) Black viittailee Schopenhauer-englanninnokseen *The Art of Controversy*, jota hän suosittelee lisälukemiseksi¹³⁹. Black antaa Schopenhauerille tilaa problematiikan perusjäsentäjänä, mutta ei arvioi lähemmin tämän panosta.

Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan 50-luvun uusi retoriikka ammentaa Schopenhauerin tutkielmasta¹⁴⁰. Eristiikka

määritellään sen nojalla *Rechthabereiksi*. Dialektiikan ja logiikan erottelussa varataan Schopenhaueriin, samoin käsiteltäessä sananparsitopiikkaa¹⁴¹. Lainataan väittely-yleisön huomioimista koskevia merkintöjä¹⁴² sekä kommentoidaan hyväksyvästi useita taito-otekuvauksia¹⁴³. Perelman ja Olbrechts-Tyteca esittävät myös kritiikkiä Schopenhauerin esimerkeistä¹⁴⁴. He ottavat etäisyyttä *ad hominem/rem*-vastakohdasta, joka heidän mukaansa säilyy Schopenhauerilla sovinnaisena¹⁴⁵.

Hamblinin *Fallacies* asettaa Schopenhauerin Millin, De Morganin ja Sidgwickin ohella historialliselle paikalleen. Schopenhauerin tutkielmasta hän toteaa ensin, että se on yksinkertaisesti »liian lyhyt» käydäkseen harhatodistelukirjallisuuden moderniksi klassikoksi edes varoittavana esimerkkinä. Mietoon arvosteluun yhdistyy kehaisu: Schopenhauerin työ »on kaikista aiheen tarkasteluista vähiten historian samentama». Kuvattuaan tiiviisti sen rakenteen Hamblin toteaa, että tekstin julkaisemattomuudesta johtuen »sillä ei ole voinut olla paljon vaikutusta logiikan perinteeseen».¹⁴⁶

E. M. Barthin ja E. C. W. Krabben 1980 julkaistu argumentaatiotutkimus viittaa Schopenhaueriin vain ohimennen mutta sitäkin painokkaammin. Näiden tutkijoiden mukaan Schopenhauer oli suorastaan 1800-luvun saksalaisfilosofeista »ainoa, jota kiinnosti virhepäätely»¹⁴⁷. Ja viimein: van Eemerenin ja Grootendorstin »uudessa dialektiikassa» Schopenhauer esiintyy yhtenä viitepisteenä muiden joukossa, jos kohta hänen roolinsa jää täsmentämättä¹⁴⁸.

Nämä huomiot riittävät arveluttavina auktoriteetti-perusteinakin osoittamaan Schopenhauerin sivuprojektin arvon. Vaitonaisempaa vaikutusta vastaaviin yrityksiin on työläs arvioida, mutta *Taito olla ja pysyä oikeassa* on ole-

tettavasti antanut herätteitä useampaan päättelytutkimukseen. Schopenhauerin filosofian tutkimisen kannalta olisi tärkeää huomata hänen tuotantonsa kaikkea muuta kuin yleisesti tiedostetut yhtymäkohdat loogis-retoriseen tutkimusperinteeseen.

Hänessä voidaan tunnistaa järjenkäytön moderni klassikko¹⁴⁹. *Parergaan* sisältyvän *Paranäsen und Maximenin* luvussa »Käyttätymisestäämme toisia kohtaan» kannatetaan *leben und leben lassen* -suvaitsevaisuutta, mutta keskittyyään ihmisten yrityksiin muuttaa tai hyödyntää toisiaan. Kullakin yksilöllä on eri tilanteissa oma hetkellinen tunnelmansa, joka uhkaa seurueen yleisen ilmapiirin suotuisaa kehittymistä samanhenkistenkin kesken. Riskiä hillitään juomahuollolla, ja virinneen epäsovun korjaa viimeistään idealisoiva muistelus tapahtumista. Sarkasmista huolimatta schopenhauerilaisittain suositeltava sosiaalisuus hahmotuu oleiluksi, joka on valppaan tahdikasta (*Vorsicht*) ja vahtimattoman lempeää (*Nachsicht*), niin että oivallus (*Einsicht*) ja näkemys (*Ansicht*) peittoavat tarkoitushakuisuuden (*Absicht*).¹⁵⁰

Eristiikkatutkielma kuvaa seurallisten olentojen tragikoomista yhteistoimintaa. Se piruilee pikkumaisuudelle, mutta valottaa vakavasti ihmisyhteisöjen käyttäytymistä sekä näkökantojen, valtapyyteiden ja eturyhmien kamppailua. Samalla se korostaa keskustelumudon purevuutta filosofiassa¹⁵¹. *Taito olla ja pysyä oikeassa* siirtää painopisteen muodollisesta epämuodolliseen logiikkaan tai syllogistiikasta dialektiikkaan. Se hakee tälle tukea inhimillisestä hingusta olla oikeassa ja eläimellisestä tahdosta saada tahtonsa läpi, voimaan ja vahvistetuksi. Tunnusomaisen schopenhauerilaisittain

järjettömyydet piirretään esiin keskeltä järkipäistä keskustelua.

Tämäntyyppisestä realismista näkyy merkkejä nykyisissä päättelyteorioissa. Hupaisimmillaan argumentaatio-oppaat oikeutetaan vienolla muistutuksella ihmiselämässä yhä hämmöttävästä järjenkajosta. Schopenhauer havahdutti huomaamaan äyllisen ajatustenvaihdon älyttömyydet, järjen epäjärjen palveluksessa¹⁵². Tätä nykyä täytyy erikseen korostaa, että julkijärkeilyssä piilee muutakin kuin viehtymys voittoisaan väittelyyn:

»Tekemisemme, tapamme toimia tai käyttäytyä elämässämme itseämme tai toisia kohtaan määräytyy yhdellä tasolla tarpeistamme ja haluistamme, kun vaisto vie ja taipumus kehottaa. Mutta toisella tasolla tuohon kaikkeen vaikuttaa tai voi vaikuttaa järki tai järkipäinen harkinta, kun punnitsemme, mitä meidän pitäisi tehdä tai minkä vuoksi, tai kun ajattelemme valintojamme valintoina tai tekojamme niiden tavoitteiden tai vaikutusten valossa. Ilman tätä kykyä järkeillä ja siten johtaa tai ohjata tekojamme meillä ei olisi mitään tajua siitä, mitä toimiminen tai tarkoituksellinen tekeminen tarkoittaa. [...] meillä olisi vain tunteita ja viettymyksiä [...] olisimme kuin eläimiä tai kasveja [...]»¹⁵³

OIKEASSAOLO-OPPAAN LAJITYYPISTÄ

Yksi filosofian historian jylhimmistä hahmoista laati halpamaisen opaskirjan laajan lukijakunnan (väärin)käyttöön. Kun Schopenhauer pidättäytyi tekstinsä levittämisestä, kuva hänestä säilyi eittämättä arvokkaampana. Hänen

julkaistuissa teksteissään äidytettiin toisaalta mitä viistoim-
paan vinoiluun toisia ajattelijoita ja ajattelumalleja kohtaan.
Tätä pahetta olisi tasapainottanut yleiseen jakoon saatettu
analyysi kiistelemisen taiteesta.

Ensijulkaisija Julius Frauenstädt ei voinut väistää toi-
mitteensa riskejä. Hän selitti, että eristiikkateksti »paljas-
taa erään puolen ihmisluontoa». Sitten hän teroitti, ettei
Schopenhauer antanut neuvojaan venkoilun lietsomiseksi.
Teos oli ymmärrettävä Machiavellin *Il principen* tapaan
niin, että todellisuudentajuisilla ohjeilla valmistettiin
käytännön toimintaan kulloisenkin tilanteen vaatimalla
tavalla. Jos omaa kantaa piti joskus puolustaa henkeen
ja vereen, se oli viisasta osata tehdä kunnolla. Eristisillä
kehotuksilla oli näin Frauenstädtin sanoin tietty »ehdol-
linen pätevyytensä». ¹⁵⁴

Yli sata vuotta myöhemmin tekstin uudelleen lukijoiden
ulottuville tuoneen Franco Volpin ei enää tarvinnut puo-
lustella tekoaan. Suruttomissa alkusanoissaan hän ennakoi
taskukirjasta yleisömenestystä ¹⁵⁵. Näin hän ei myöskään
tullut kysyneeksi, missä mielessä tekstin esittelemä näke-
mys dialektiikasta on tulkittavissa Schopenhauerin omaksi
ja missä mitassa se seuraa lajityypistä ¹⁵⁶.

Genre maksaa vaivan tulla tivatuksi. *Wille und Vorstel-
lung* laajeni uusissa painoksissaan massiiviseksi mono-
grafiaksi ja *Parergastakin* paisui monenkirjava jättikooste,
kun taas muut Schopenhauerin teokset ovat tiiviitä trak-
taatteja (väreistä, luonnosta ja etiikasta). *Taito olla ja pysyä
oikeassa* on sukua suppeille tutkielmille, mutta se on ase-
maltaan apokryfisin ja pääteosyhteyksiltään jännittävin.
Instruktiivinen esitysmuoto lisää tekstin poikkeukselli-
suutta.

Nykykatsannossa *Taito olla ja pysyä oikeassa* lähenee viisauden ja menestyksen pikaoppaita. Herää kysymys, olisiko Schopenhauer voinut tai halunnut olla jonkinlainen 1800-luvun Edward de Bono¹⁵⁷. Kuten harha- ja harhautuspäätelmien problematiikka osaltaan vihjaa, tekijän tarkoituksena on vaivalloista, kyseenalaista ja lopulta turhanaikaista ounastella. Tärkeämpää kuin se, miksi Schopenhauer eristiikkansa kirjoitti, on tunnistaa sen kuuluminen taito-otteiden tarjoamisen pitkään perinteeseen.

Tekstin julkaisemisen jälkeen harhapäätelmäkäsikirjoista tuli kurantti kustannustoimituksellinen kuriositeetti¹⁵⁸. Brittipsykologi Robert H. Thoulessin 1939 laatima helppolukuinen *How to Think Straight* sisälsi »34 epärehellistä tempua, joita yleisesti käytetään keskusteluissa sekä menetelmät niiden torjumiseen». Thouless sepitti esimerkkidialogit, joissa taktiikat pantiin täytäntöön.¹⁵⁹

Omaan suuntaansa eteni yhdysvaltalainen kuluttajakaktivisti Stuart Chase kirjassaan *Guides to Straight Thinking with 13 Common Fallacies* (1956). Hänen työnsä johdattaa nykyiseen kirjamaailmaan, jonka ilmakehä on sakeanaan ajattelemisen äkkikursseista. Viime vuosien nimekkeisiin kuuluvat esimerkiksi CIA:n leivissä kannuksensa hankineen Morgan D. Jonesin *Tuumijan työkalupakki. 14 ongelmanratkaisutaitoa parempaan päätöksentekoon* ja Sherry Diestlerin *Kriittiseksi ajattelijaksi sukeutuminen. Käyttäjätystävällinen manuaali*. Suosituksi on osoittautunut Rupert Layn *Dialektiikkaa johtajille. Menestyksellisen hyökkäilyn ja puolustelun menetelmät*. Samalla mukaschopenhauerilaisella linjalla liikkuu myös neuvottelu- ja presentaatiooptimointibisneksen saksalainen kouluttajaguru Albert »Das Know How» Thiele, joka on hiljan julkaissut teokset

Taivuttelun taito. Reilua ja epäreilua dialektiikkaa sekä Paineen alla argumentoiden. Kuinka puolustautua kavaliala hyökkäyksiä vastaan?

Näistä näkymistä on katsottava toiseenkin suuntaan, esischopenhauerilaiseen manuaaliperinteeseen. Lähin vihje saadaan Schopenhauerin toisesta julkaisematta jääneestä työstä, Baltasar Graciánin elämänviisausoppaan *Oráculo manualin* (1647) saksannoksesta. Nietzschenkin ylistämän oraakkelikäsikirjan alaotsikko oli *Tolkun taide*.¹⁶⁰

Nykyoppaitten ympärillä leijuva helppouden hajahdus älköön kokonaan hälventykö, mutta otettakoon lähempään syyniin David Kelleyn kohtuullisen kunniallinen *The Art of Reasoning* (1988):

»Koska [ajattelemisen] tähtää johonkin päämäärään, ajatella voi vaihtelevalla menestyksellä. Ongelman ratkaisemisessa, suunnitelman laatimisessa, aineiston hahmottamisessa tai oman kannan oikeuttamisessa joko onnistutaan tai ei onnistuta. Tässä mielessä ajattelemisen eroaa haaveilusta, jossa onnistumisen tai epäonnistumisen käsitteillä ei ole juuri sijaa. Ajattelemisen on taito. Jokaisella on tuo taito johonkin määrään saakka, mutta taitoa voi myös kohentaa.

Filosofit ovat joskus kiistelleet siitä, onko logiikka tiede vai taide. »Tieteellä» he tarkoittavat opittavaa tiedon kokonaisuutta, kuten fysiikkaa tai historiaa. »Taiteella» he tarkoittavat taitoa tai neuvokkuutta, joka hallitaan, kuten nikkarointia tai pianonsoittoa. Me aiomme lähestyä logiikkaa ensisijaisesti taiteena. Emme tietenkään voi kokonaan erottaa taidetta tieteestä. Puusepän täytyy tietää yhtä ja toista puun ominaisuuksista, pianistin musiikin teoriasta. Samalla tavalla meidän täytyy oppia joitakin periaatteita, joista logiikka tieteenä

muodostuu. Ei kuitenkaan niitä kaikkia – vain ne, jotka ovat välttämättömät ajattelutaidon kehittymiselle. Aika ajoin huomautan joistakin teoreettisista ongelmista, jotka nousevat keskustelujen kuluessa ja joita jotkut ehkä haluavat tutkailla tarkemmin, mutta tämä ei ole kirja logiikan teoriasta.»¹⁶¹

Kelleyn teoksessa korostuvat piirteet, jotka jäisivät syrjemmälle logiikan yleisesityksissä. Perehdyttävä juonne sisältyi kuitenkin myös esimerkiksi Millin klassikkoon *A System of Logic*. Siinä logiikka määriteltiin »päättelämisen tieteeksi sekä tuolle tieteelle perustuvaksi taiteeksi». Jo Mill selvitteli loogisen tiedon ja taidon suhteita »argumentaatioteoriaan» ja »ajattelutaitoon» viitaten logiikkaan »taiteiden taiteena» ja »tieteiden tieteenä».¹⁶² Julkiselon kiistoja tyypitellyt Bentham taas määritteli poliittisen taktiikan lainsäätäjiä neuvovaksi »tieteeksi». Tähän hän lisäsi, että taktiikka on »järjestykseen laittamisen taidetta».¹⁶³

Tietämisen ja taitamisen rajankäynti palautuu vähintään Platoniin saakka. Aristoteleen esitykset topiikasta ja elenktiikasta ovat yhtäaika systemaattisia teoreettisia esityksiä ja käytännöllisten neuvojen kokoelmia. Tuon tai tämän taitoa tai taidetta on sittemmin kuvattu tuhansissa teoksissa maailman sivu. Ytimekkäästi nimetyissä täsmäpainatteissa on ohjeistettu taitoon valmistaa, tehdä, rakentaa tai olla sitä tai tätä, hoitaa jotain tai jotakuta, toimia tai käyttäytyä, tunnistaa, ennustaa, järjestää, hallita, sisustaa, maalata, muovata, laulaa, soittaa, tanssia, näytellä, pelata, kävellä, juosta, ratsastaa, ajaa, uida, purjehtia, lentää, painia, miekkailla, kalastaa, metsästää, viljellä, syödä, juoda, rakastella, imarrella, rukoilla, kasvattaa, opettaa, rikastua, ajatella, päätellä, kuunnella, kirjoittaa, lukea, keskustella, kiistellä, elää ja kuolla.

Paljoudesta pistävät Baltasarin lisäksi esiin Ovidiuksen rakastamisen taito, Llulluksen mietiskelyn taide, Machiavellin sotimisen taito, Lamyn puhumisen taide ja Lametrien nauttimisen taito. Tai Courtinin *Taito käyttää aikansa hyvin kaikissa olosuhteissa* (1693) ja Yumbert'in *Velkojien häätistämisen taide* (1824).

1500-luvun Britanniassa nuoren pappismiehen Dudley Fennerin opas kantoi nimeä *Logiikan ja retoriikan taiteet selvällä englannin kielellä helposti opittavaksi ja harjoitettavaksi sekä esimerkit saman menetelmän käyttämiseksi perheen hallitsemisessa Jumalan sanan mukaan*. Saksalaisen virkaveljen J. J. Gassnerin 1775 nidotut neuvot saivat otsikon *Tapa elää siveästi ja terveesti, kuollakin tyynesti ja autuaasti, eli hyödyllistä opetusta Perkeleen vastaiseen riidankäyntiin*. Näissä töissä yhdistettiin kirkollisten, oikeudellisten ja akateemisten kiistelyperinteitten antia katekismuksen tapaisiksi helppolukuisiksi valistus- ja voimistusvälineiksi.

Schopenhauerilaisittain kiehtovan perinteen pohjatekstiksi voisi ehdottaa esimerkiksi Philipp Kegelin Madgeburgissa 1597 julkaisemaa teosta *Geistliche Kampfschule*. Se lupasi »kultaisen taidon», jolla kristitty voi kukistaa ritarillisesti kaikki perkeleelliset moitteet tai vastukset. Toinen vaihtoehto olisi Frankfurtissa 1569 ilmestynyt anonyymi *Theatrum Diabolorum*. Sen saksankielinen alaotsikko suomentuu näin: *Hyvin hyötyisä ja ymmärrettävä kirja, josta jokainen kristitty oppii, kuinka voimme tämän maailman Ruhtinaan kanssa kamppailla ja kiistellä Perkelettä vastaan, joka hiipii päivittäin kannoillamme saadakseen meidät lankeamaan, johdattaakseen meidät kaikenlaiseen syntiin, häpeään ja himoon ja syöstäkseen lopulta ruumiimme ja sielumme helvetin syvänteeseen, ahkerasti*

tarkasteltavaksi tänä aikana, jona kaikkalainen himokkuus on päässyt hirmuiseen valtaan.

Vaikka tätä teosta olisi tahdontalettamisenkin kannalta houkuttelevaa pitää schopenhauerilaisen hankkeen taustalla, on painotettava logiikan ja retoriikan yleisesitysten käytännöllistä luonnetta. Petrus Ramuksen logiikan taide korosti kiistakykyä. Baconin tärkeän edeltäjän, Ralph Leverin *The Arte of Reason* (1578) tähdensi »älynäppäryyttä» (*witcraft*) luvaten opettaa *Täydellisen taidon argumentoida ja väitellä*. Thomas Blundevillen *The Arte of Logick* (1617) oli alaotsikkonsa mukaisesti *Aivan välttämätön kaikille opiskelijoille millä alalla tahansa minkä hyvänsä argumentin puolustamiseksi kaikkia sukkelia sofisteliijoita ja juonevia skismaatikkoja vastaan sekä heidän väärien syllogismiensa kumoamiseksi*. Zachary Coken samanniminen teos sai 1654 alaotsikon *Tapa kiistellä hyvin ja torjua kaikenlaiset virhepäätelmät*.

Siekailemattoman voimaannuttamisen lajityyppi ei siis ole uusi. Eikä uutta ole myöskään kirjojen räätälöinti myyviksi tuotteiksi laajentuvien porvarillisten seurustelukulttuuripiirien tarpeita tyydyttämään. Schopenhauerin aikoihin eurooppalaisille kirjamarkkinoille tulvi jo jos jonkinlaisia vaurastumisen, kaunistumisen, tervehtymisen ja ennustamisen pikakursseja sekä myös keskustelukahakoinnin ja -ilakoinnin oppaita. Eristiikkateksti parodioi näitä ja ottaa samalla osaa totisempiin perinteisiin. Kun *Parergassa* viitataan kahteen 1700-luvun kiistelytaitokirjaan, viittaus itse on merkittävämpi kuin kumpikaan sen kohteista: se liittyy eristiikkatyön manuaaliperinteeseen.

Schopenhauerin jälkeen on saatu Legouvén ja Faguet'n lukemisen taiteet, Cohendyn asianajotaito, Pirsigin pyörä-

huoltotaide, Boudonin itsepetoksen taito, Cixous'n viattomuuden taide, Varton filosofian taito ja Onfrayn nautiskelun taide. Nämä eivät kangistu manuaaliuteen, mutteivät myöskään irtaudu siitä kokonaan; siinä piilee niiden kiehtovuus.

Taito olla ja pysyä oikeassa työstää käytännöllistä tiedonintressiä, tutkii teoreettisten keskustelujen käytäntöjä ja muodostaa niistä teoriaa. Yhdessä Schopenhauerin pääteosten kanssa se välittää teoriaa ja käytäntöä osana mutkikasta ajatuskokonaisuutta. Oikeassaolotaiteen lausumia ei ole järkevää pitää kannanilmaisuuksina, vaan osana yritystä tutkia keskustelua. Monografian sivujuonteesta syntynyt manuaali jäi julkaisematta ja sen aines kanavoitui esseeksi: kaikki kolme *genrea* sallivat sanaharkkojen schopenhauerilaisen käsittelyn¹⁶⁴.

SCHOPENHAUER NYT

Niin tunnustettuihin klassikoihin ja peruskurssipysyvyyksiin kuin kuuluukin, Schopenhauer istuu nykyfilosofian siimeksessä¹⁶⁵. Hänen suosionsa hiipui 1900-luvun alkupuolelle¹⁶⁶, minkä jälkeen schopenhauerismi koettiin auttamattomasti vanhentuneeksi. Se edusti huuruista idealismia, noloa metafysiikkaa, tympeää epädemokratiaa ja roisia naisvihaa.

Loogisille empiristeille hän samastui epätieteellisyyttään vastenmieliseen »1800-luvun filosofiaan»¹⁶⁷, analyttiset filosofit pitivät häntä epäjohdonmukaisena¹⁶⁸, fenomenologit vaikenivat hänestä¹⁶⁹ ja marxilaiset sitoivat hänet länsimaiseen rappiokehitykseen¹⁷⁰. Ehkä riittäisi mainita, että Schopenhauer oli tiettävästi sekä Adolf Hitlerin että

Tahko Pihkalan suosikkiajattelijana, jotta ymmärtää hänet unohtamistaan odottaneeksi menneisyyden mieheksi¹⁷¹.

Saksalaisella kielialueella on toki säilynyt vakaa, joskin varsin antikvaarinen kiinnostus, mistä saa parhaan kuvan 1912 lähtien ilmestyneen *Schopenhauer-Jahrbuchin* albumeista¹⁷². Marxisin piirissä vanha viheliäisyys virittyi vaarallisuudeksi 1950-luvulla, jolloin Georg Lukács yhytti schopenhauerilaisuudessa maailmansotiin johtaneen porvarillis-irrationaalis-imperialistisen ajattelumallin syntyvän¹⁷³. Toisaalta johtava vasemmistolaisajattelijana Max Horkheimer saattoi ammentaa Schopenhauerilta kriittiseen teoriaansa¹⁷⁴.

Viime vuosikymmeninä on jälleen alkanut esiintyä vakavaa Schopenhauer-tutkimusta paitsi saksalaisella¹⁷⁵, myös englantilaisella kielialueella: Patrick Gardinerin *Schopenhauerista* (1963) G. Steven Neeleyn *Schopenhaueriin* (2004) saakka on puitu etenkin schopenhauerilaisuuden tieto-opillista antia. Asiaan ja kuvaan kuulumattomuutta ilmentää silti taannoinen kotidebatti. Martin Kusch keksi näpättyä, että Ilkka Niiniluoto lipuu »tieteellisen realismin» puolustuksissaan »schopenhauerilaiseen metafyyriseen realismiin», jossa maailma (tahtona) päättää sitä koskevien väitteiden totuudesta. Niiniluoto myönsi »rinnastuksen herkulliseksi», sillä »kenet tieteellinen realisti voisi kokea itselleen vieraammaksi kuin teoksen *Maailma tahtona ja mielteenä* kirjoittajan!»¹⁷⁶

Luettavaksi elpymistä jarruttavat tietyt piirteet Schopenhauerin kirjoituksissa. Hänen valitusvirtensä asiasta kuin asiasta – eritoten maailman kypsymättömyydestä hänen nerokkuutensa oivaltamiseen – ovat paikka paikoin sietämätöntä luettavaa. Jeremiadi kääntyy maneeriksi.

Lukácsin lohkaisu ei ole aivan osumaton: Schopenhauerin filosofia on »syvänteen partaalla seisova hyvin varustettu moderni hotelli», jonka »raffinoidun mukavista» huoneista voi turvautusti katsella mieletöntä maailmaa ja tuntea tykö-nään »pikanttia kutkutusta»¹⁷⁷.

Sillä voi kumminkin olla yhä sijansa. Ensinnäkin Schopenhauer on säilynyt tuoreena musiikin estetiikassa. Niin musiikkikokemuksen kuin säveltaiteen luonteen kuvaamisessa on yhä tavallista vedota hänen näkemyksiinsä. Nykymusikologit ja klassisen ystävät tuntevat Schopenhauerin perusajatukset suuremmalla todennäköisyydellä kuin koulutetut filosofit.¹⁷⁸

Toiseksi: varsin yleisesti tiedostetaan Schopenhauerin vaikutus kahteen häntä itseään paremmin aikaa kestäneeseen filosofiaan. Nietzschen velka Schopenhauerille on avoimesti esillä hänen teoksissaan, joten Nietzsche-tutkimuksessa ei tapaa palavaa intoa schopenhauerilaisten ajatuskulkujen tarkempaan selvittämiseen. Sitä vastoin Wittgensteinin nojaaminen Schopenhaueriin koetaan yhä sen verran kummalliseksi, että silloin harvoin kun sitä Wittgenstein-tutkimuksessa käsitellään, saadaan irti ennakkoluuloja korjaavia seikkoja¹⁷⁹.

Näitä näkökohtia ei suinkaan ole kaikkialla sisäistetty. Kirjassa nimeltä *Pseudo-Problems* (1994) viitataan Wittgensteinin varoituksen sanoihin näennäislöydöksistä. Erikoisesimerkkinä tarjotaan esteettisen viehkouden tapa vinouttaa arvostelukykyä. Kauneus kun saattaa nousta syyksi kannattaa jotakin näkemystä: »Tai rumuus – huomatkamme Schopenhauerin metafysiikan kauhugalleria. Mitä artsumpi positio, sitä todennäköisempää poseeraus.»¹⁸⁰

Tässä filosofisessa kaskussa ei ehkä ole suurta vikaa, mutta se osoittaa, kuinka näennäiskysymysten kartoittajasta voidaan tehdä niiden esimerkillistäjä, samalla kun sivuuttuu Schopenhauerin anti taidefilosofialle tai Wittgensteinille. Vastaavasti eräässä laadukkaassa monografiassa todetaan, että vaikka Schopenhauer oli pystyvä teoreettisten pulmien kehittelijä, »metafora, retoriikka ja alluusio» nujertavat hänellä »täsmällisen muotoilun, selkeän esillepanon ja perustellun päättelyn hyveet»¹⁸¹. Tämä on mahdollinen tulkinta filosofin tyylistä, mutta sovinnaisuutensa lisäksi se huutaa eristiikkatutkielman huomioimattomuutta. Jos se otettaisiin lukuun, oikenisi käsitys schopenhauerilaisen kirjoituksen aineksista, ehkä myös retoriikan ja argumentoinnin vastakohtaisuudesta.

Kolmantena keskusteluna voi mainita niin sanottua post-analyyttistä filosofiaa askarruttavan naturalismin. Kun on puhuttu Kantin ajatusten naturalisoimisesta ja filosofian yhteyksistä luonnontieteisiin, Schopenhauerin tapaus ei ole käsitelty, vaikka hän hyväksyi edeltäjänsä pääteesit ne naturalisoiden. Hän haki tukea tieteestä ja yleisnäkemyksestä, jonka mukaan ihminen oli luultua rutkasti eläimempi. Schopenhauerin epäonniset yritykset soveltaa oppejaan tieteenteoriaan ovat tuskin syynä hänen ohitukseensa näillä kohdin. Paremminkin syyksi tarjoutuu tietämättömyys Kantin jälkeisestä saksalaisesta filosofiasta. Kun Nietzsche alkaa nyt jo olla, hyvässä ja pahassa, luonteva osa jälkianalyyttistä keskustelua, saattaisi ennustaa Schopenhauerinkin saavan vähitellen huomiota englanniksi käydyissä naturalismikeskusteluissa.

Samaan tapaan käy päinsä viitata Schopenhauerin sivuutukseen fenomenologisessa perinteessä. Hänen kanti-

laisuutensa oli liian vähäistä analyytikoille, mutta aivan ylenpalttista fenomenologeille. Fenomenologeja eivät ole askarruttaneet mestariensa syyt vieroja schopenhauerilaisuutta, vaikka sitä tietä valottuisi esimerkiksi Heideggerin elämänfilosofian vastaisen kampanjan tausta. Silmiinpistävintä on tapa, jolla Merleau-Pontysta ammentava ruumiillisuuspuhe tulee toimeen ilman Schopenhaueria. Eihän Bergson hänestä puhahda esittäessään *Matière et mémoiren* schopenhauerilaiset ydinajatuksensa, eikä Merleau-Pontyn velkaa Bergsonille tunneta kovin hyvin¹⁸² »Ruumiin» klassikko Schopenhauer on nykyisille ruumiillisuudesta meuhkaajille pelkkä kalmo¹⁸³. Hänen asemansa psykoanalyysin ennakoijana on laajemmin tunnustettu mutta niukasti tutkittu¹⁸⁴.

Lopuksi on paikallaan muistuttaa siitä, että Schopenhauer toi poikkeuksellisesti esiin eurooppalaisperäisen ajattelumallin yleispiirteet vertaamalla sitä tiettyihin itämaisen ajattelun tunnusmerkkeihin orientin toiseutta arvostavasti¹⁸⁵. Intian kulttuuriperinteen »löytäminen» 1800-luvun puolivälissä oli suuri tapaus myös filosofisesti¹⁸⁶. Ernest Renanin mukaan länsitiede havahtui huomaamaan »älyllisen maailman, joka rikkaudessaan, vaihtelevuudessaan ja ihmeteltävässä syvällisyydessään» merkitsi »toista Eurooppaa»¹⁸⁷. Hippolyte Tainen sanoin vain »Ganges-virran ja Spree-joen töyräillä inhimillinen henki on päässyt käsiksi asiain perustaan ja substanssiin»¹⁸⁸. *Wille und Vorstellungin* alussa viitataan olioiden havaintoriippuvuuden tueksi paitsi Kantiin, myös Vedanta-kirjallisuuteen¹⁸⁹.

Schopenhauerin työ voi tarjota tutkittavaa, kun pyritään filosofian suurten koulukuntien välisten historiallisten ja teoreettisten yhteyksien ymmärtämiseen länsimaisen

ajattelun sisä- ja ulkoasiain piirissä¹⁹⁰. Kenties kohenisi kyky arvioida dialektis-dialogisen järjenkäytön ja loogis-retorisen argumentoinnin osuutta filosofiassa¹⁹¹ ja muualla.

LOPUKSI

Vanhan tylysyden mukaan Schopenhauer kuuluu pessimistien riveihin¹⁹². Tämä pitää paikkansa, mutta peittää alleen optimismista riisutun näkökannan varsinaisen merkityksen.

Kuten Harald Høffding aikoinaan totesi, »Schopenhauer omaksuu eurooppalaisen ajattelun historiassa aivan ainutlaatuisen paikan murtamalla perusoletuksen olemassaolon sopusoinnusta»¹⁹³. 1800-luvun edistysuskolle ominaisen harmonian, järkipärisyyden ja onnistuneen elämän idyllin sijasta Schopenhauer alleviivasi riitaa, tarkoituksettomuutta ja petosta. Emanuele Severinon sanoin hän siirsi ajattelun painopisteen tietokykykeskeisen »idealitisen *epistemen* ulkopuolelle». Koska irtiotto teoreettisesta järjentyypistä arkistui sittemmin, Severino tekee omassa filosofianhistoriikissaan Schopenhauerista modernin ajattelun avaajan. Muutoksen sisäistäneelle moderniteetille schopenhauerilaisuus on »tyypillinen asenne», sikäli kuin se merkitsee »tietoisuutta siitä, että rohtoa tulemisen tuskaan ei voi löytää sieltä, mistä *episteme* sen kuvitteli löytävänsä».¹⁹⁴

Näin tiivistä Eino Kaila: »Ihminen *ei* ole ensi sijassa »järjellinen eläin», joka niinkuin Aristoteles sanoi, »elää teoriassa ja järjellisessä ajattelussa», hän *ei* ensi sijassa ole »ajatteleva olio», *substantia cogitans*, niinkuin Descartes opetti – ensi sijassa hän on »tuhansien tarpeiden tiheytymä» (*ein Konkrement von tausend Bedürfnissen*), niinkuin Scho-

penhauer oivalsi.»¹⁹⁵ Schopenhauer ei mitätöinyt tiedollisuutta, vaan toiminnallisti sen. Hänen työnsä – vahvimmin tutkielma eristiikasta – osoittaa filosofisen tutkimuksen piirissä virinnee uuden teoreettisen vihin järjen käytännöistä ja arkikommunikaatiosta. Franco Volpin mukaan »pessimistinen vakaumus ihmiselämän häälymisestä säryn ja ikävän välillä ja maailman muuttumisesta murheenlaaksoksi» ei johtanut resignaatioon tahtofilosofiasysteemin ulkopuolella. Päinvastoin: juuri se sai Schopenhauerin »usuttamaan meitä ottamaan käyttöön luontoäidin suoman työkalun: inhimillisen neuvokkuuden ja käytännöllisen älykkyyden».¹⁹⁶

Georg Simmel arvioi 1907, että kristinusko oli jättänyt nykyihmisille perinnöksi »kaipauksen», joka saattoi olla vain »tavoittamattoman tavoitteen tyhjää vetoa». Tätä Schopenhauerin »opin keskipistettä» Simmel nimitti »modernin ihmisen sisäisen tilan filosofiseksi ilmaukseksi».¹⁹⁷

Kaupunkiteorian kehittäjä Simmel oli epätodennäköinen schopenhaueristi. Mutta elämänmenosta vetäytymissäkin piili sosiologisuutensa. »Ihmismaailmassa vallitsevat ennen muuta moraalinen kelvottomuus ja alhaisuus, älyllinen pystymättömyys ja tyhmyys», Schopenhauer kirjoitti kepeään tyyliinsä¹⁹⁸. Ja täydensi: »Onnellinen elämä on mahdotonta»¹⁹⁹.

Hänen esseessään katujen »melusta ja hälystä» astutaan jo suuremmin simmeliläiselle kentälle. Todetaan, että ajurien piiskaniskuista aiheutuneet »äkilliset, terävät, aivoja lamauttavat, pohdinnan pirstovat ja ajatuksen murhaavat» äänet korttelikaikuineen ovat mitä tukalin urbaani ilmiö. Samassa tuo ilmiö on kuitenkin tunnistettu, kuvattu ja siten ilmiöksi saatettu.²⁰⁰

Perischopenhaueriaanisisella jurnutuksella kyllästämätön *Taito olla ja pysyä oikeassa* edustaa eräänlaista katufiksiuutta. Lättömän viisauden sijaan Schopenhauerin filosofiaa leimaa sittenkin modernisti muuttuvainen skepsis: »Tämä yhdeksästoista vuosisata on filosofinen vuosisata, mikä ei tarkoita sitä, että sillä olisi filosofiaa, tai että filosofia hallitsisi sitä, vaan paremminkin sitä, että se on kypsä filosofiaan ja läpeensä filosofian tarpeessa.»²⁰¹

KÄÄNNÖKSESTÄ

Suomennoksessa on seurattu alkuteoksen tapaa vaihdella väittelemisen erittelyssä vuoroin teknistä, vuoroin yleiskielistä sanailua. Kokonaisuudesta on tavoiteltu suomenkielistä esitystä, joka olisi schopenhauerilaisittain yleistajuinen briljeerauksesta tinkimättä. Latinan ja kreikan sanonnoille on pyritty esittämään suomenkielinen parafrasi.

Kaksi erityistä käännösvastinetta on syytä perustella lyhyesti. *Recht haberei* on käännetty kirjaimellisesti oikeassa olemiseksi, vaikka se suomentuisi sujuvammin itsepintaisuudeksi tai omahyväisyydeksi. Nämä mainitaan suomennoksessa oikeassaolon laatumääreinä. Perusteeksi esitettävään tekstissä tematisoitava tavoite pysyä oikeassa, *Recht zu behalten*, joka on tapa olla ja omistaa. Kiistelijä pidättää itsellään vahvimman kannan omistus-, hallinta-, nautinta- ja tekijänoikeuden. Vähitellen itsepintainen halu osua ja asettua oikeaan saattaa piruilevan eristikon pirullisen eristiikan omaksi.

38 *Kunstgriffiä* on käännetty epätavallisella sanalla »taito-ote». Alkuteksti antaa paikoin rinnalle kreikasta

saadun sotataitosanan *Strategema*, jonka johdoksia kääntäjät ovat yleensä suosineet. Ranskaksi on käytetty myös sanaa *artifice*²⁰², joka *Kunstgriffin* tapaan viittaa taideteon tai taitokeinon lisäksi vehkeilyvehkeisiin, trikkeihin, peliliikkeisiin, teennäisyyteen ja petokseen.

Kunstgriff voisi hyvin kääntyä strategian tai taktiikan avulla tai kepeämmin sanoilla »temppu», »koukku», »kikka», »veto» tai »juoni». Näitäkin käytetään, mutta pääosaan valittu »taito-ote» saakoon kahtalaisen perustelun. Se säilyttää viittauksen taitoon, taitavuuteen ja suoranaiseen taiteellisuuteen väittelyssä. Se korostaa kiistelemisen teoreettis-käytännöllistä luonnetta: numeroidut *Kunstgriffit* ovat yhtäaikaan tutkimusotteita päättely-, puhe- ja päätöstilanteiden hahmottamiseen, käsitteellisiä (*be-griffliche*) kuvauksia kajoamisten (*Angriffe*) tai vuorovaikutuksen vaiheista sekä koettua toimintaa. Toivoa sopii, että »taito-ote» tavoittaa asiallis-asiattoman sapelinkalistelun ja peitsentaiton tuoksina muita vaihtoehtoja paremmin.

KIIITOKSET

Suurkiitos kuuluu professori Toivo Viljamaalle ystävällisestä avusta kreikan- ja latinankielisten pulmatapausten läpikäymisessä sekä muista mainioista kommenteista käännökseen ja epilogiin. Kenties epäonnistista ratkaisuisistaan ei suomentaja ikävä kyllä voi jakaa vastuutaan.

Punnittua palautetta Jälkisana-käsikirjoituksesta antoivat Mikko Lahtinen ja Petri Koikkalainen, mistä kookkaat kiitokset. Professori Franco Volpi oli valmis vaihtamaan tekstejä ja ajatuksia – *grazie mille*. Täsmäkiitos avusta

myös professori Nicholas Boylelle, professori Frans H. van
Eemerenille ja Jussi Luukalle Philosophica-kirjastoon.

FILille kiitos käännöstuesta.

Viitteet

1. Stebbing 1939, 19: »Ajattelumiseemme osallistuu koko persoonallisuutemme.» Huomattavaa tässä on suu, josta tunnustus tulee, loogikon suu.
2. Frauenstädt 1864, XI–I.
3. Esim. varhaisessa englanninnoksessa taito-otteet nimetään omin päin ja Volpin toimitteessa alkuosa – eli suomennoksen jakso [Aluksi] – on siirretty loppuliitteeksi. Vrt. editioista Kirjallisuusliite.
4. Ks. Dietz 1992.
5. Pääteosesipuheen (WWV 1/1, 9) mukaan tutkielma perusteenlaista on liikakantilaisuudessaankin edellytys pääteoksen ymmärtämiselle, sen varsinainen johdanto.
6. Ks. esim. Cresson 1946, 16 & 71.
7. Ks. Hamlyn 1989, 257.
8. Ks. Raymond 1979, 6.
9. Ks. esim. Hübscher 1973, 228.
10. Ks. Mann 1958, 290–1. Vrt. Lukács 1957, 178–81, riippumattomuuden illuusiosta. Turvattu taloudellinen asema suojasi Schopenhaueria tavalliselta oppineen kohtalolta kotiopetus-toimineen kaikkineen. Lukácsille hänen filosofiansa ei ole muuta kuin epäsuoraa kapitalismin puolustamista.

11. Ks. Mann 1958, 288 & 292, jonka mielestä parempaa saksaa ei ole sen koommin saatu. Hamlyn 1989, 256, kiittää schopenhauerilaisen tekstin »eleganssia», »kristallinkirkkautta», »selkeyttä» ja »kauneutta».
12. Ks. Janaway 1989, 14: »hänen kykynsä arvioida sitä, mikä on relevanttia, on usein kyseenalainen».
13. Ks. Hübscher 1973, 229.
14. Ks. esim. Safranski 1987, 484–5.
15. Ks. Mann 1958, 287. Vrt. Lukács 1957, 172–3, *outsiderin* noususta heijastamaan tai pohjustamaan vallankumousvuoden 1848 jälkeistä porvarillisuuden läpimurtoa.
16. Eucken 1921, 30.
17. Engels 1874/1966, 120.
18. Ks. Mann 1958, 290.
19. Ks. Vorländer 1903/1927, 86.
20. Ks. Ahlman 1925, 88, schopenhauerilaisesta maailmasta »pahana, josta täytyy luopua»; Perander: *Kirjallinen Kuukauslehti* 12/68; Schopenhauerista pessimismimuodin aiheuttajana: *Nutid* 6–7/94 & eläinsuojelun innoittajana: *Rättvisa mot Alla* 1/94; Ikonen: *Uusi Säveletär* 6–7/14–4/15. Vrt. Kirjallisuusliite.
21. Paulsen 1892, 62, jonka mukaan (s. 340) »filosofisen ajattelun perusmuoto» on ollut Platonista Hegeliin luonteeltaan »intellektualistis-idealistic»: todellisuuden toimenkuvaksi on katsottu sen tuleminen itseksensä. Vrt. Windelband 1921, 479. Ajatuksen Berkeleysta »subjektiivisen lähtökohdan» avaajana udella ajalla, »idealismien isänä», ilmaisee myös Schopenhauerin *Fragmente zur Geschichte der Philosophie* § 12, P&P 1/1, 91.
22. Paulsen 1892, 108 & 128–133. Schopenhauer kuitenkin esittää pääteoksissaan Rousseau-kritiikkiä: WWV II/2 § 46, 685 (Voltairein anti-optimismin hyväksi) ja P&P II/1, *Zur Ethik* § 117, 249 (luonnollisen hyvyyden kysymyksestä). Romantiikkaan hänet liittyy myös Høffding 1894, 210. Mutta koska Schopenhauer ei viittaa juuri lainkaan keskeisiin saksalaisiin romantikoihin, yhtymäkohdat vaativat erityistä tulkintaponnistusta; ks. Tengler 1923.
23. Ks. Mockrauer 1923, xxxiii–xxxiv. Vrt. Volpi 1995a, 11, Mockrauerin 1913 toimittamista Schopenhauerin luennoista.

24. Ks. Volpi 1995a & 1995b. Vrt. Mockrauer 1923, xxxiii–iv. Teemaa kehittää myös kielitieteilijä K. O. Erdmann, *Die Kunst, Recht zu behalten. Methoden und Kunstgriffe des Streitens und Andere Aufsätze* (1924). 7. p. Haessel, Frankfurt/M. 1969.
25. Ks. Höffding 1894, 216, teoksesta nelinäytöksisenä draamana; Mann 1950, 290, Schopenhauerin tekstistä taiteena. Sigurd Frosterus arvioi vasta ilmestyneen ruotsinnoksen *Nya Argus* -lehdessä 1916 »esteettiseksi taideteokseksi».
26. WWV Vorrede, 1/1, 7, jossa »yksi ainoa ajatus» asetetaan »ajatussystemiä» vastaan. Vrt. *Zur kantischen Philosophie* § 14, P&P 1/1, 147.
27. WWV § 9, 1/1, 80–6. Volpi 1995a huomioi *Parergan*, mutta ei kommentoi *Wille und Vorstellungia*.
28. Tai ydinjuonteelle: WWV § 8, 1/1, 69, korostaa kieltä ihmisjärjen »ensimmäisenä luomuksena ja välttämättömänä työkaluna». Järki ja puhe eivät suotta ole kreikassa (*logos*) ja italiassa (*discorso*) yksi ja sama sana. Sikäli kuin järkeä on paras tutkia siellä, missä se on toimijan apuneuvo – missä järkeillään ja käytetään kieltä – dialektiikan setviminen on pääteoksessa tuiki tärkeällä sijalla.
29. *Zur Logik und Dialektik* § 26 = P&P 1/1, 31–40.
30. Vrt. Sihvola 1994, 75: Aristoteleella »eettinen harkinta aina tapahtuu yksittäisessä konkreettisessa tilanteessa. Käytännöllinen järki (*fronesis*) koskee yksittäisiä (*ta kat' hekasto*) ja viimeisiä (*ta eskhata*) asioita, jotka eivät ole tieteellisen tiedon (*episteme*), vaan havainnon (*aisthesis*) kohde ja jotka on mahdollista oppia tuntemaan vain pitkäaikaisen kokemuksen (*empeiria*) kautta.» (Sihvola nojaa tässä lähinnä *Nikomakhoksen etiikkaan* vietyihin ajatuksiin toiminnan ensisijaisuudesta ja tiedon toissijaisuudesta.) Kuvaus sopii järjenkäytön rajoja tutkivan eristiikkatratktaatin alkusanoihin. Schopenhauerin muissakin teoksissa viitataan tämän tästä Aristoteleeseen, mutta todetaan myös aristoteelisen tutkimusmallin rajoitukset. Se oli antanut sysäyksen skolastiikassa pahaksi päässeelle syllogistiikalle, deduktiolle ja kiinnostukselle »olioihin yleensä», siinä missä Baconin esiintulo merkitsi menetelmällistä luonnontutkimusta, induktiota ja kiinnostusta »yksittäisiin olioihin». Ks. *Fragmente zur Geschichte der Philosophie* § 11, P&P 1/1 80–1.

31. Rinnakkaisteksteinä esseelle *Zur Logik und Dialektik* näyttäytyvät kaksi muuta *Parerga*-kirjoitusta: *Ueber Schriftstellerei und Stil* ja *Ueber Lesen und Bücher*. Nekin valottavat kielellisen toiminnan käytäntöjä. Niitä täydentää kielihistoriasta ja vertailevasta lingvistiikasta ammentava *Ueber Sprache und Worte*, jonka aluksi eläinten äänet yhdistetään tahtoon ja ihmisäänet tietoon.
32. Ks. *Kirchner's Wörterbuch der philosophischen Grundbegriffe*. Toim. Carl Michaelis. 5., tark. p. Dürr, Leipzig 1907: *Eristik* määritellään *Streitkunstiksi* tai *Disputierkunstiksi*.
33. Ks. Hesiodos 2002, säkeet 225–32: »Tuhoava Yö synnytti [...] kovasydämisen Riidan. / Vihattu Riita synnytti piinallisen Raadannan, / Välinpitämättömyyden, Nälänhädän ja kynelehtivän Tuskan, / Tappelut, Taistelut, Murhat ja Joukkomurhat, / Sättimiset, Valheet, Väitteet ja Vastaväitteet, / Laittomuudet ja Hunningon, toisilleen tutut, / ja Valan, josta maan päällä on ihmisille eniten harmia silloin, / kun joku tietien tahtoen vannoo väärin.» Schopenhauerin *Einige mythologische Betrachtungen* § 196, P&P 11/2, 450, viittaa Erikseen ja muinaistaruun »moraalisena allegoriana». Vrt. Jaeger 1947, 12–3, Hesiodoksen toisessa teoksessa *Töitä ja päiviä* hyväksi ja pahaksi Erikseksi halkeavan jumaluuden roolista hesiodolaisessa myyttikerronnan ja ajankohtaisongelmanratkaisun välityksessä.
34. Ks. Dietz 1992.
35. Ks. esim. Nestle 1940, 258 & 289–327.
36. Ks. Diogenes Laertios II, 5 & 10, Eukleides Megaralaisesta, sekä II, 11, Stilpon Megaralaisesta, Eukleideen seuraajien oppilaasta, joka oli »erittäin taitava eristisissä väittelyissä». Vrt. editio *Les Mégariques. Fragments et témoignages*. Toim. Robert Muller. Vrin, Paris 1985.
37. Ks. *Oxford English Dictionary* (Clarendon, Oxford 1884–1928). Stanleyn suurtyö (1655–62) oli ensimmäinen englanninkielinen filosofianhistoria.
38. Diderot'n käyttö toistuu ranskalaisissa sanakirjoissa. Ks. esim. Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique de la langue française* (Société du nouveau Littré, Paris 1963); *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle* (1789–1960) (CNRS, Paris 1980).

39. Sanan erikieliset variantit eivät esiinny säännönmukaisesti edes relevanteissa erikoisensyklopedioissa. Filosofiraamattu *Historisches Wörterbuch der Philosophien* kuvaus *Eristikista* summaa vain Platonin ja Aristoteleen.
40. Hyvinä poikkeuksina voi mainita *Enciclopedia Cattolica*n (Città del Vaticano 1950) ja *Encyclopædia Britannica*n (Chicago 1974). *Britannican* mukaan *eristic* juontuu kreikan »riitelemään persoaa» tarkoittavasta sanasta. Eristiikka on argumentointia, jossa »menestyksellinen kiistelemineen on itseisarvo eikä keino lähestyä totuutta». Se on »muodoltaan dialektista, käyttää epäsuoria kumoamisia ja tyypittää filosofian retoriseksi harjoitteeksi». Platon-viittauksen jälkeen todetaan, että »termiä käytetään usein laajemmin luonnehtimaan argumentteja, jotka nojaavat neuvokkaan tai juonekkaan ajattelun hienovaraisiin ja todentuntuisiin kehittelyihin». *Cattolicassa* eristiikka liitetään »vastustajan päihittämistä» tavoittelevaan väitelytapaan, joka on »solistiikan suvustaan huonontunut» muoto. Mainitaan, että siihen kuuluu tyypillisesti »sarja oikukkaita päätelmiä» valehtelijan paradoksista lähtien. Poikkeavan määrätelmän suo *Grande Enciclopédia Portuguesa e Brasileira* (Lisboa & Rio de Janeiro 1936–60): »loogisten ja syvällisten keskustelujen taito». Lisätään, että eristiikka viittaa sofistien erityistapaukseen ja kiistelemiseen kuuluviin »erityisiin päättelyihin».
41. Ks. Gerhard Struck, »Eristik für Juristen. Konzeptuelle Überlegungen und praktische Beispiele». Teksti on julkaistu Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften Arbeitsgruppe-verkkosivustossa Sprache des Rechts: <www.bbaw.de/srd/content/beitraege/struck.html> (25/IV/05). Siinä valitetaan aineiston vähyyttä ja nimetään Schopenhauerin tutkielma lähtökohdaksi eristiikan lainopilliselle(kin) tutkimukselle. Aihetta sivuaa konfliktitutkimus: esim. Magnus Erikssonin ja Barbara Krug-Richterin toimittama kulttuurihistoriallinen antologia 1500–1800-lukujen maaseutuyhteisön riitelytavoista: *Streitkulturen*. Böhlau, Köln 2003. Vrt. Julien Freund, *Sociologie du conflit*. PUF, Paris 1983.
42. *Oxford English Dictionary* (Clarendon, Oxford 1884–1928); *Brockhaus Wäbrig Deutsche Wörterbuch* (Brockhaus, Wiesbaden 1981); *Dictionnaire de l'Académie Française*. 8. p. (Hachette, Paris 1932).

43. Se puuttuu silti monista antiikinkin erikoishakuteoksista. Platonin ja Aristoteleen eristiikkakritiikit mainitseva *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (toim. G. Wissowa. Druckermöller, Stuttgart 1907/1958) huomauttaa, että megaralaiset mielsivät itsensä dialektikoiksi; »eristikko» oli mm. Isokrateen vaalima haukkumanimi.
44. Ribbing 1852, erit. 8 & 50–3 & 60. Vrt. A. S. Ørsted, *Et Forsøg paa Eristikkens Anvendelse i den botaniske Kritik af Dr. phil. Heiberg* (København 1868).
45. »Eristinen» oli toki arkinenkin adjektiivi oppineistolle. Samana vuonna 1852 kuollut ranskalaishistorioitsija Jules Michelet käytti laatumäärettä *éristique* päiväkirjassaan, kun hän kuvasi viimeisinä aikoinaan käymäänsä epämieluisaa keskustelua. Ks. *Trésor de la langue française* (CNRS, Paris 1980).
46. Ks. alla »Oikeassaolo-oppaan lajityypistä».
47. *Euthydemos*. Suom. Marianna Tyni. *Teokset 2*.
48. Vrt. *Sofisti* 225c–226a. Suom. Marja Itkonen-Kaila. *Teokset 5*.
49. Ks. *Theaitetos* 167d–168b, jossa Sokrates tekee peräeroa riidanhaluisuuteen. Suom. Marja Itkonen-Kaila. *Teokset 3*.
50. *Valtio* 454a. Suom. Marja Itkonen-Kaila. *Teokset 4*.
51. *Valtio* 537d–540c.
52. Platonin mainiot käsitteet filo- ja misologia viittaavat »todistelijun ihailuun» (*Theaitetos* 161a) ja »todistelunvihaan» (*Faidon* 89d–91c), kuten Itkonen-Kaila suomentaa. Ne voidaan ajatella kuvauksiksi eristiikan vaarallisuudesta: kiistelemisen ja päättelämisen taidot saattavat lumota käyttäjänsä ja kuulijansa, mutta synnyttää myös kiukkua ja kyllästymistä kaikkeen perustelemiseen.
53. Kerferd 1981, 59–67. Vrt. Andrea Capra, *Agōn logōn – il/Protagora di Platone tra eristica e commedia* (2001); Alexander Nehamas, *Virtues of Authenticity. Essays on Plato and Socrates* (1999). Yllä viitteessä 43 mainittu hakuteos väittää Platonin samastaneen antilogiikan ja eristiikan. Simo Knuuttilan & Holger Thesleffin *Faidon*-selityksissä (*Teokset 3*, 364) mainitaan, että »kiistapuheet» (*antilogikoi logoi*) kuuluivat »eristien erikoisalaan». Unto Remes & Thesleff puolestaan toteavat *Euthydemos*-esittelyssään (*Teokset 2*, 310–2), että Sokrates oli »yleisen käsityksen mukaan eräänlainen eristikko».

54. Ks. erit. Volpi 1995b, 97–107. Hän korostaa, että Platon vastusti ajatusta kaikkien mielipiteiden totuudesta pitääkseen niitä lopulta kaikkia epätosina. Sokrates käytti niiden koetteluun Zenonilta ja sofisteilta omaksumaansa dialektista metodologiaa. Platon korotti dialektiikan termiksi, tiedon korkeimmaksi tasoksi ja filosofiansa perustaksi. Aristoteles palasi idea(ali)tasolta mielipiteenmuodotukseen esitelläkseen metodin näkemysten ja päättelyjen tutkimiseksi.
55. *Topiikka* I, 1, 100a29–1001a4. Suom. Juha Sihvola. *Teokset* II.
56. Sama, VIII, 11, 162a. Suom. Juha Sihvola. *Teokset* II.
57. Ks. Kakkuri-Knuutilan ja Sihvolan selitykset *Topiikkaan* (s. 250). Dialektisuus liitetään tässä jännittävästi hyökkäämiseen (*epikheirein*). Todistaminen kuuluu Aristoteleella analytiikkaan eikä sitä tarkastella lähemmin filosofista väittelytaitoa selvittävässä topiikassa.
58. *Topiikka* VIII, 12, 162b, erottaa päätelmät, jotka tuottavat I) eitaroitettun johtopäätöksen, II) tarkoitettun johtopäätöksen epäasianmukaisesti tai III) tarkoitettun johtopäätöksen epätosista alkuoletuksista.
59. Ks. Aristoteles, *Sofistiset kumoamiset* 2–3, 165a–b. Suom. Marke Ahonen. *Teokset* II.
60. Sama, 11, 171b. Vrt. 17, 1775a33–4
61. Aristoteles, *Retoriikka* I, 10. Suom. Paavo Hohti. *Teokset* IX.
62. Ks. *Euthydemos*-dialogista Hermann Keulen, *Untersuchungen zu Platons Euthydem* (1971); Michel Narcy, *Le philosophe et son double. Un commentaire de l'Euthydème de Platon* (1984); Monique Canto-Sperber, *L'intrigue philosophique. Essai sur l'Euthydème de Platon* [sis. käännöksen] (1987). Ks. *Sofistiset kumoamiset* -käännös ja -kommentari Aristoteleelle, *Les réfutations sophistiques*. Ransk. Louis-André Dorion (1995) & *Topiikka*-kommentari Paul Slomkowski, *Aristotle's Topics* (1997).
- Sofistitutkimuksista ks. Heinrich Gomperz, *Sophistik und Rhetorik* (1912); Eugène Dupréel, *Les sophistes* (1948); W. K. C. Guthrie, *The Sophists* (1977); H. D. Rankin, *Sophists, Socratics, and Cynics* (1983); John Poulakos, *Sophistical Rhetoric in Classical Greece* (1995); Barbara Cassin, *L'effèt sophistique* (1995).
63. Tämän toteaa jo esim. Funck-Brentano 1879, 1–2. Hän käsittelee muun muassa Millin filosofiaa nykysofistiikkana.

64. Ks. Dietz 1992.
65. Ks. Aristoteles, *Topiikka* VIII, 12, 162b. Bentham 1824, 3–6, väittää Aristoteleen keskittyneen argumenttihuijauksiin: harhapäätelmien sijaan *fallaciae* olisivat harhautuspäätelmiä. Latinan *fallere* tarkoittaa erehtymistä ja pettämistä, kätkemistä ja äkkäämättömyyttä. Se – kuten eksymistä ja eksytystä, petkutusta ja pettymystä merkitsevä saksan *täuschen* – sisältää sekä viattomat virhepäätelyt että varta vasten vääristelemiset. Problematiikka limittyy näin tekijyyden ongelmaan. Jo Kant 1781/1787 siirsi erhetutkimuksen painopisteen pahanilkisistä petoksista järjen luonnollisiin nyrjähdyksiin. Tämä tai toimijan tarkoitusperien olettamisen ongelmat eivät silti kumoa benthamilaista velvoitetta tarkata todistelujen käyttöä, polemiikin politiikkaa.
66. Untersteiner 1948/1954, xv, jakaa (s. 92–3) Gorgiaan uran fysikaalisen tieteen (460–450 eaa.), eristiikan (450–430 eaa.) ja retoriikan (430 eaa. lähtien) harrastamisiin, mutta varoittaa »selväpiirteisten vaiheiden» harhaanjohtavuudesta. Sofistien luvattoman huonosta maineesta huomautti jo Zeller 1883, 100–1, määritellen heidät »kulttuuriteoreetikoiksi ja elämäntaidon opettajiksi». Ks. myös Vorländer 1908, 62–3, epäoikeutetusta karsastuksesta, joka tosin on sikäli paikallaan, että »monet sofistit suuntautuivat myöhemmin enemmän ulkoiseen maineeseen ja hyötyyn kuin aitoon opetukseen, ennemmin dialektisiin taito-otteisiin ja retoriseen kiistelytaitoon tai sapluunamaisiin harjoitteisiin kuin vakavaan asioitten ja olioitten tutkimiseen.»
67. Ks. Schwegler 1873, 26: »Vasta vallatulla kentällä telmäsi nulikkamaisen uhmakas sofistiiikka, joka jumaloi subjektiivisuuden mahtia ja särki kaikki objektiiviset määritykset subjektiivisella dialektiikalla.»; Hirschberger 1949, 53: »Sofistiikassa ei tunneta ongelmia, vain propagandaa. Filosofista kiinnostusta ei tunneta. [...] Se on pelkkää kiistataitoa (eristiikkaa), sanojen vääntelyä ja varjonyrkkelyä.»; Backman 1991, 13: »Sofisti on aina edustanut aatehistoriassa vaarallista suuntausta.»
68. Ks. *Valtio*, 409 (Jussi Tenkku »Esittely ja selitykset», 383–428).
69. Ks. Backman 1991, 104.
70. Vrt. keskustelun näivettymisestä Pertti Julkunen, *Julkisuus ja nomenklatuura*. Tampereen yliopisto 2005 (väitöskirjan verkkoversio). Haber-

- masilais-heideggerilaisessa tutkimuksessa viitataan (s. 882) »eristiikkaan» vain, kun kommentoidaan »valheellista kiihkoilua» teoksen *Kommunismen musta kirja* äärellä. Sofisteista ei hiiskuta, mutta käsitellään käsitteparia »banaali/sofistikoitu». Vrt. Jürgen Habermas, *Julkisuuden rakennemuutos* (Strukturwandel der Öffentlichkeit, 1961/1990). Suom. Veikko Pietilä. Vastapaino, Tampere 2004. Siinäkään ei puhuta sofisteista tai eristikoista.
71. Ks. paras mutta terminologisesti epätäsmällinen esitys eristiikan historiasta, Dietz 1992, jonka varaan seuraava esitys pääosin rakentuu. Dialektiikan historiasta ks. Michele Losacco, *Storia della dialettica* (1922); *Figuren der Dialektik*. Toim. Hartwig Schmidt (2004). Vrt. *Historisches Wörterbuch der Philosophien* hakusanat »Dialektik» ja »Topik».
- Logiikan historiasta ks. Carl Prantl, *Geschichte der Logik im Abendlande* (1855/1955); Robert Blanché, *La logique et son histoire* (1970); William Kneale & Martha Kneale, *The Development of Logic* (1962). Retoriikan historiasta ks. Gerd Uedink & Bernd Steinbrink, *Grundriß der Rhetorik* (1986); *Histoire de la rhétorique dans l'Europe moderne* (1450–1950). Toim. Marc Fumaroli (1999); *Rhetoric Before and Beyond the Greeks*. Toim. Carol S. Lipson & Robert A. Binkley (2004). Vrt. riitaperinteestä Euroopan reunalla G. J. Reinertsin toimitte *Dispute Poems and Dialogues in Ancient and Medieval Near East. Forms and Types of Literary Debates in Semitic and Related Languages* (1991).
72. *De nuptiis Philologiae et Mercurii*. Ks. Volpi 1995b, 83–91.
73. Esim. Johannes Müller julkaisi Hampurissa 1644 pamfletin *Selkeä esitys juutalaisen kansan epäuskosta, sokeudesta ja paatumuksesta, he kun kiistävät Herran Jeesuksen Nasaretilaisen tosijumaluuden, paljastettuna rabbin kirjoituksista, juutalaisten suullisista keskusteluista ja kumottuna Pyhän jumalallisen Sanan perusteella*.
74. Ks. Hamblin 1971, 11.
75. Ks. Th. K. Scottin moderni käänös *Sophisms on Meaning and Truth*. Appleton–Century–Crofts, New York 1966.
76. Ks. Read 1993, XI–II, sofismatiikasta keskiaikaisessa koulutuksessa. Kielioppiin, logiikkaan ja retoriikkaan kouliintuneet harjoittelivat väittelemistä (*disputatio*) hypoteesista todistelujen ja vastatodistelujen (*probatio/improbatio*) kautta ratkaisuun (*resolutio*). Readin

- mukaan skolastikkojen »vaikutus ajatteluumme on huonosti huomioitu mutta huomattava». Hän pyrki irrottamaan käsitteen »sofismi» virhepäätelmistä täsmentämällä sen »monimieliseksi väittämäksi». Tämä ei järin hyvin päde kielellisesti eikä historiallisesti. Ranskassa *fallacy*ä vastaa usein *sophisme*. Kun Jeremy Benthamin selvitykset poliittisesta kieroiluista ilmestyivät hänen ystävänsä Étienne Dumontin toimittamana ranskalaisena laitoksena – jota Schopenhauer lainaa – *erreur* määriteltiin (Bentham 1816, 11, 1) vääräksi näkemykseksi (*opinion fausse*), *sophisme* puolestaan erhenäkemykseksi, »josta tehdään keino johonkin päämäärään». Sana »sofismi» pääsi yleisempäänkin käyttöön: vapaakaupan kannattajat ja vastustajat haukkuivat sillä toistensa opetuksia ja 1900-luvun alussa sitä hyödynnettiin sosialismia ja pasifismia vastaan. Ks. Sir John Barnard Byles, *Sophisms of Free-trade and Popular Political Economy Examined* (4. p. 1850); Yves Guyot, *Sophismes socialistes et faits économiques* (1908); Georges Guy-Grand, *Les sophismes de paix* (1918).
77. Vrt. Barbara Mahlmann-Bauer, Die Wahrheit wird euch wahr machen – die Wahrheit geht im Streit verlohren. Formen des Streiten um den wahren Glauben bei Erasmus, Luther, Melanchton und Castellio. Teoksessa *500 Jahre Philipp Melanchthon*. Toim. R. Friedrich & K. A. Vogel. Harrasowitz, Wiesbaden 1998, 73–122.
78. Ks. Sawyer 1990, 1600-luvun alun Ranskassa riehuneesta pamflettivillityksestä.
79. Bacon 1597/1612/1625, 165–6, suomi keskustelijoita, joita kiinnosti totuuden tavoittamisen sijasta argumentoinnin jatkaminen ja puhevälkkyyden osoittaminen.
80. Bacon 1605, 128–32 (2. kirja).
81. Bacon 1620, erit. alk. 57 (1. kirjan aforismit 38–78).
82. Ks. Mill 1843, 481. Ranskan *erreur* (erhe) on usein englannin *fallacy*n vastine; niinpä Mill käyttää Malebranche-lainausta virhepäätelmälukunsa mottona.
83. Ks. *Oxford English Dictionary* (1884–1928), joka ilmoittaa varhaisimpana sanaesiintymänä piispana muistetun Richard Montagun kirjasen *A Gagg for the New Gospel? No. A New Gagg for an Old Goose* (1624). 1600-luvun Britanniassa termi esiintyi myös John Gaudenin (1659) ja piispa Samuel Parkerin (1673) kirkollisissa pamfleteissa sekä John Trappin Uuden Testamentin kommentaa-

- rissa (1654), jossa puhuttiin kuuntelukyvyyttömistä »eristikaalisista ja kuumapäisistä» torailijoista. Eristiikkatermiin turvauduttiin myös Conradus Vorstiuksen teologiaan liittyvissä kiistoissa 1600-luvun alun Alankomaissa.
84. Ks. Volpi 1995b, 118.
85. Kant 1781/1787, B 82–6. Kirjan läpäisee sofististen hämäysten, näennäisjärkeilyjen vastainen juonne. Vrt. Volpi 1995b, 114–28.
86. Kant 1781/1787, B 86 & 530. Transsendentaalinen dialektiikka saa sovelluksensa Kantin kahdessa muussa päätyössä, kun sitä tarkastellaan »käytännöllisen järjen» (1788) ja »arvostelukyvyn» (1790/1793) ristiriitojen esittäjänä ja ratkaisijana. Kolmas kritiikki määrittää sivumennen seurallisen keskustelemisen »miellyttävyyden taiteeksi» ja ylipuhumistaidon »kauniin näennäisyyden taiteeksi». Tätä korkeamman asteen dialektiikka on järjen luonnolliseen toimintaan kuuluvan harhautumisen, »välttämättömän näennäisyyden paljastamista ja purkamista kritiikillä». (Kant 1790/1793, § 44, 53 & 69.)
87. Ks. Hegel 1812/1831, Einleitung, 51–3. Vrt. Volpi 1995b, 81–3 & 122–8.
88. Ks. erit. Bentham 1824.
89. Bentham 1822, 264.
90. Bentham 1791/1816/1843, 134–5.
91. Bentham 1824, 7–10, lukee »virhepäätelmiksi» lähinnä keinot estää keskustelua, mutta erittelee *ad*-päätelmiä ja kuvaa neljä *fallacy*-luokkaa: auktoriteetti-, vaara-, lykkäys- ja sekaannusharhautukset. Bentham esitti toisaalla (1822–30, 145–6) »harhauttavien päätelmien taulua» ripustettavaksi lainsäädäntösaleihin »jatkuvaksi muistutukseksi kaikkien kuulijoiden ja kaikkien puhujien käyttöön, kaikkia arvostelevia ja arvosteltuja varten». Lainlaatijain yhteenotoilta tuli vaatia »mahdollisimman suurta läpinäkyvyyden, ja siten yksinkertaisuuden, astetta». Bentham (1822, »Poliittinen teatteri») katsoi, että taulukoidut »petosargumentit [*deceptious arguments*]» auttoivat löytämään »oikean ja sopivan hallintotavan».
92. Ks. Hamblin 1970, 169. Myös Mill 1843 viittaa teoksen teoksiin.
93. Sen mallina on ilmeisesti Berliinissä 1789 julkaistu *Theorie der Kunst zu zanken. Allen gelehrten Zänkern unsers Vaterlandes*

- unterthänigst zugeeignet.* Opukset todistavat *genresta*, jonka vaiheita ei kuitenkaan voida tässä perusteellisesti rekonstruoida. Vrt. alla luku lajityypistä.
94. von Kirchmann 1883, xxii.
95. WWV, Vorrede zur zweiten Auflage, 1/1, 17–24. *Ueber die Universitäts-Philosophie*, P&P 1/1, 218–57, toistaa (s. 160 & 210) ajatuksen nykyakatemian vallanneista sofisteista. Vrt. *Fragmente zur Geschichte der Philosophie* § 14, P&P 1/1, 111, »filosofian täydellisestä demoralisoinnista», jossa »ajattelun paikalle asettuu näennäinen syvämietteisyys».
96. Näitä Volpin etusijaistamia vertailukohtia jopa tärkeämpi aika-laistyö on Schleiermacherin luennoista (1811–31) 1839 koottu *Dialektik*; ks. Manfred Frankin editio Suhrkamp, Frankfurt/M. 2001.
97. Mill 1843, 481. Teoksen viides kirja, joka päättää varsinaisen logiikan käsittelyn, on omistettu harhapäätelmille ja »erheen filosofialle». Millille (s. 484) virhepäätelmien luettelointia tärkeämpää on tutkia »tapaa, jolla ihmiset tulevat niitä vaalineeksi».
98. Augustus De Morgan, *Formal Logic* (1847) ja W. Stanley Jevons, *Elementary Lessons in Logic* (1870). Mill 1843, 529 alaviite, kiittelee (logiikkansa kahdeksannessa painoksessa 1872) De Morganin virhepäätelmäkatsausta.
99. Ks. Hamblin 1971, 176.
100. *Fallacy*-keskustelusta loistaa poissaolollaan kaksi tunnetuinta »virhepäätelmää» eli G. E. Mooren 1903 paljastama »naturalistinen virhepäätelmä» ja Monroe C. Beardsleyn 1940-luvulta alkaen kuvaama »intentionaalinen virhepäätelmä». Edellinen toteaa virheeksi sen, että eettinen hyvyys määriteltäisiin jollakin luonnollisella ominaisuudella, jälkimmäinen sen, että teoksen arvo määriteltäisiin sen tekijän tarkoituserän nojalla. Beardsley muistetaan taidefilosofian tuntijana, mutta hän julkaisi teokset *Practical Logic* (1950) ja *Thinking Straight* (1956).
101. Cohen & Nagel 1934, 376–90.
102. Stebbing 1931/1961, 465–8, katsoo logiikan päämääräksi johtopäätösten saavuttamisen. Hän nojaa peircelandaiseen ajatukseen siirtymistä uskomisen ja epäilemisen tiloista toiseen. Uskomukset voivat olla päätellen tavoitettuja, suostuttelussa saatuja tai muutoin omaksuttuja. Stebbingin mukaan loogikoiden tulee tarkata

- kaikkia uskomushankinnan tapoja, sillä »usein on vaikea havaita, miten johonkin uskomukseen on tultu». Kunnan argumentti edustaa loogisen »selkeyden, havainnollisuuden tai vakuuttavuuden» hyveitä, mutta tarvitaan arvostelukykyä, jotta tiedettäisiin, mikä milloinkin kuuluu asiaan.
103. Stebbing 1939, 80–6, ei mainitse Schopenhaueria. Ranskalaisesta voluntarismista 1914 väitelleen ja sitten loogikoksi erikoistuneen Stebbingin käytännöllisen logiikan oppikirja sai nimen *Logic in Practice* (1934).
104. Ks. Dietz 1988. Vrt. David L. Vancil, *Rhetoric and Argumentation*. Allyn & Bacon, Boston 1993. Esim. W. A. Wilbur oli jo 1913 julkaissut tutkimuksen *Argumentation in English Rhetoric*.
105. Perelman & Olbrechts-Tyteca 1958, 6, viittaavat Whatelyn 1800-luvun tutkimuksiin. Ks. »retorisen käänteen» kannalta kiintoisat Ekkehard Eggs, *Grammaire du discours argumentatif. Le topique, le générique, le figuré* (1994) ja Jean-Michel Adam & Marc Bonhomme, *L'argumentation publicitaire. Rhétorique de l'éloge et de la persuasion* (1997). Retoriikkakeskeisen argumentaatiotutkimuksen kansainvälisen kongressin (Lugano 1997) anti koottiin Rigottin ja Cigadan toimitteeseen *Rhetoric and Argumentation*. Niemeyer, Tübingen 1999.
106. Perelman & Olbrechts-Tyteca 1958, 1–7 & 53.
107. Toulmin 1958, 248–52 & 257, on vastannut huutoonsa laatimalla Albert R. Jonsenin kanssa historiikin moraalisen päättelyn piiriin kuuluvasta pahamaineisesta kasuistiikasta. Se kuvaa, kuinka käytännöllisen viisauden tutkimus – yleisten eettisten näkökantojen sovellus yksittäistapauksiin – tuli väärinkäytetyksi ja kirotuksi. Ja penää aitoa antidogmaattista kasuistiikkaa: »Kaikki harkitsevaiset moraaliset perinteet muistavat, että moraalisen viisauden ydintä ei ole härkäreppäisen sitoutuminen muitta mutkitta hyväksytyihin periaatteisiin, vaan ymmärrys inhimillisistä tarpeista ja suhteista, joita harkitsevainen eläminen ja moraalinen toiminta vaalivat.» Praktisen päättelyn näin perustelevat Jonsen & Toulmin 1988, 342–3, lisäävät, että tavoitteena on »soveltaa yleisiä moraalisia sääntöjä uusiin ja monimutkaisempiin olosuhteisiin tavoilla, jotka kunnioittavat inhimillisiä tarpeita».
108. Ks. Blair & Johnson 1980, 3–4, joiden mukaan hokema siitä, ettei logiikka kehittynyt Aristoteleen ja Fregen välillä, on kohtuuton

- (sivuuttaessaan esimerkiksi Millin), mutta yhä »käypä». Informaalinen logiikan tärkeinä avauksina mainitaan Toulmin 1958 sekä Black 1946 ja Nicholas Rescher, *Introduction to Logic* (1964).
109. Nykytutkimusta pohjusti David P. Gauthierin *Practical Reasoning* (1963). Muista mainittakoon René Boirel, *Résolution des problèmes* (1966); Edgar W. Moore, *Creative and Critical Thinking* (1967); Robert Blanché, *Le raisonnement* (1973); Michael Scriven, *Reasoning* (1976); Uli Windisch, *Le raisonnement et le parler quotidiens* (1985); Dominique Deret, *Pensée logique, pensée psychologique. L'art du raisonnement* (1998). Taustaa perinteelle luo kehityspsykologi Jean Piaget'n tutkimus *Le jugement et la raisonnement chez l'enfant* (1924).
110. Ks. F. Mallieux, *L'Exégèse des codes et la nature du raisonnement juridique* (1908); J. F. Brumbaugh, *Legal Reasoning and Briefing. Logic Applied to the Preparation, Trial and Appeal of Cases* (1917); William Zelermyer, *Legal Reasoning* (1960); Theodor Viehweg, *Topik und Jurisprudenz* (2. p. 1963); Richard K. Neumann Jr., *Legal Reasoning and Legal Writing* (1990); Marie-Laure Mathieu-Izorche, *Le raisonnement juridique. Initiation à la logique et à l'argumentation* (2001); *Der juristische Streit. Recht zwischen Rhetorik, Argumentation und Dogmatik* (toim. Günther Kreuzbauer et al.) (2004).
111. Ks. *The Rhetorical Turn* (toim. Herbert W. Simons) (1990); John Wilson, *Politically Speaking* (1990); Mathias Bohlender, *Die Rhetorik des Politischen. Zur Kritik der politischen Theorie* (1995); *Politik und Rhetorik. Funktionsmodelle politischer Rede* (toim. Josef Kopperschmidt) (1995); Detlef Grieswelle, *Politische Rhetorik. Macht der Rede, öffentliche Legitimation, Stiftung von Konsens* (2000); Constantin Salavastu, *Rhétorique et politique. Le pouvoir du discours et le discours du pouvoir* (2004). Vrt. Palosen ja Summan toimitteen (ks. Summa 1995) suomalaiskirjoituksiin.
112. Ks. Hamblin 1971, luku 1 perinteisen virhepäätelmäteorian kritiikistä, 2–3 Aristoteleesta seuraajineen, 4 tutkimushistoriasta 1900-luvulle saakka, 5 intialaisista ajatuskuluista sekä 6–9 yrityksestä käsitteellistää virhepäätelmä »formaaliin dialektiikkaan» kuuluvana viallisen argumentaation ongelmana.
113. Ks. esim. Jean-Louis Gardies, *Le raisonnement par l'absurde* (1991); Luigi Tarca, *Elenchos. Ragione e paradosso nella filosofia contemporanea*

- nea (2. p. 1993); S. Morris Engel, *Fallacies and Pitfalls of Language* (1994) sekä Hansenin & Pinton antologia *Fallacies. Classical and Contemporary Readings* (1995).
114. Ks. esim. Howard Kahane, *Logic and Contemporary Rhetoric. The Use of Reason in Everyday Life* (1971); Irving M. Copi, *Informal Logic* (1986). Vrt. Wayne Grennan, *Informal Logic* (1997); Don S. Levi, *In Defense of Informal Logic* (2000).
115. Vrt. Engel 1976/1986 ja Copi 1953, luku »Informal Fallacies». Cohen & Nagel 1934 otsikoivat oman vastaavan lukunsa vielä sanoilla »Logical Fallacies».
116. Kanadalaisen Waltonin laajaan tuotantoon kuuluu yleisesitys *Informal Logic* (1989), jossa (s. 17) »epämuodollinen virhepäätelmä» yhdistetään Aristoteleen »sofistisiin kumoamisiin» eli näennäisuskottaviin argumentteihin. Waltonin sanoin virhepäätelmiä ei pidä ymmärtää joksikin täysin »pahaksi tai arvottomaksi», vaan »suostuttelevan argumentoinnin» tutkimisen tärkeäksi alueeksi.
117. Esim. George Pierce Baker, *Principles of Argumentation* (1895); C. G. Miller, *Argumentation and Debate. Application of the Principles to the Problems of Daily Life* (1930); McBurney, O'Neill & Mills, *Argumentation and Debate. Techniques of a Free Society* (1951). Vrt. van Eemeren & Grootendorst & Kruiger 1987 & van Eemeren & Grootendorst et al 1996, erit. 51–2, käytännöllisen argumentoinnin elpymisestä USA:n koulujen väittelykilpailuista lähtien.
118. Argumentaatiotutkimus on saanut jalansijaa länsimaisen koulutusjärjestelmän aputiiteenä. Siitä ovat kiinnostuneet filosofit, filologit, viestinnän tutkijat, psykologit, oikeus- ja kasvatustieteilijät sekä tiedeteoreetikot. Kirjallisuuden ääripäitä ilmentävät Alban Bouvierin tutkimus *L'argumentation philosophique. Étude de sociologie cognitive* (1995) ja David Zarefskyn manuaali *Argumentation. The Study of Effective Reasoning* (2001), tyyppitapausta James A. Herrickin *Argumentation. Understanding and Shaping Arguments* (1995). Suomalaisista tuntijoista oikeusfilosofi Aulis Aarnion *On Legal Reasoning* ilmestyi 1977; sittemmin hän on esimerkiksi toimittanut teoksen *Legal Reasoning* (1992); Marja-Liisa Kakkuri-Knuuttila väitteli dialektiikasta Aristoteleella 1991; sittemmin hän on esimerkiksi toimittanut teoksen *Argumentti ja kritiikki* (1998).

119. *Proceedings* (1991) ja *Argumentation Illuminated* (1992); poikkeuksena yleislinjasta ks. W. D. Fußfield, »Nothing Should and Nothing Can Be Said». Young Friedrich Schlegel's Declarative Challenge to the Demonstrative Voice of Western Rhetoric. Teoksessa *Proceedings*, 45–53.
120. Toulmin 1992. Vrt. van Eemeren, Grootendorst & Kruiger 1987, 55: »Nykyaikaisen teoreettisen argumentaatioajattelun lähteitä ovat klassinen logiikka, dialektiikka ja retoriikka.»
121. Ks. Engel 1976/1986, 4–5 & 9, jossa logiikka määritellään »argumentaation tutkimukseksi». Vrt. McPeck 1990, 4.
122. Ks. Lamber & Ulrich 1980, 24–8. Myös Woods 1992 kyseenalaistaa virhepäätelmäkuvausten hyödyn. Hän arvostelee ajatusta siitä, että harhapäätelmät olisi oikopäätä saatettava »tavallisen kielenkäyttäjän» toimintaa evästämään. Pikemminkin olisi pidettävä huolta teorian ensisijaisuudesta. Vrt. van Eemeren & Grootendorst & Kruiger 1987, 93: »Ei ole olemassa mitään *logisia* perusteita, joiden pohjalta voisimme määrittää, miksi ja miten jokin tietty argumentoinnin tapa näyttää pätevältä.» Kirjoittajat korostavat tarvetta tutkia argumentaatiokäytäntöjä ja vakuuttamisen empiriaa, mutta lisäävät ongelmallisesti, että tässä painopiste siirtyy logiikasta »psykologiseen tietoon». Näin kaventuu kiistelyn sosiaalinen, poliittinen ja myös kielellis-käsitteellinen eli sanalla sanoen julkinen ulottuvuus. Nykyloogikot ovat toisaalta turhankin kärkkäitä väittämään, että heidän vanhan koulun kollegansa muka naïivistit uskoivat erhepäätelylistojen siunauksellisuuteen. Jo Sidgwick 1910, 206, varoitti »viehtymyksestä löytää keino virhepäätelmien paljastamiseen». Turhaan »uneksumme pystyvämme lausumaan logiikan koko auktoriteetilla, että se ja se argumentti sisältää selvästi sen ja sen virhepäätelmän». Moinen »halu on luonnollinen ja anteeksiannettavissa», mutta se »kuuluu meitä vanhempaan ja yksinkertaisempaan maailmaan». Koska »argumentit on tehty merkityksistä», jotka eivät avaudu mekaanisesti tietyistä sanoista tai rakenteista, Sidgwick toteaa, »ettei ole mitään kuningastietä sen osoittamiseen, mikä tarkkaan ottaen on vialla vastustajan argumentissa». Hamblin 1970, 176, kuittaa Sidgwickin *Fallaciesin* sanoilla: »tulos ei ollut menestys».

- 123.Ks. esim. Kelley 1988, 77, »epäaidosta [*spurious*] argumentista, jossa premissit eivät todella tarjoa, vaikka saattavatkin vaikuttaa tarjoavan, evidenssiä johtopäätökselle». Kelley luonnehtii (s. 109) tällaista todistelutapaa »niin heikoksi argumentiksi, etteivät premissit lainkaan tue johtopäätöstä». Hänen kirjansa kuudes luku luokittelee *fallacy* seuraavasti:
- 1) subjektivistiset; (a) vetoaminen omaan tapaukseen, b) vetoaminen enemmistöön, c) vetoaminen tunteeseen, d) vetoaminen valtaan tai voimaan;
 - 2) uskottavuusperustaiset; a) vetoaminen auktoriteettiin, b) käyminen henkilöön;
 - 3) loogis-rakenteelliset; a) todistettavan ennalta olettava kehäpäätelmä, b) väärää seuraamussuhdetta hyödyntävä *post hoc*-päätelmä, c) kaikkia relevantteja mahdollisuuksia huomioimaton väärän vaihtoehdon päätelmä, d) vääräksi todistamattomaan vetoava tietämättömyys-päätelmä, e) epäasianmukaisia premissejä käyttävä *non sequitur* -päätelmä.
- 124.Ks. hyvä yleisesitys näistä kahdesta – sekä Kenneth Burken teoksesta *A Rhetoric of Motives* (1950) – painotetusti retoriikan näkökulmasta: Summa 1996. 1980–90-luvuilla koetusta »retorisesta käänteestä» sekä retoriikan historiasta ja »uuden retoriikan» sovelluksista etenkin politiikan tutkimuksessa ks. *Pelkkää retoriikkaa* (1996), johon artikkeli sisältyy. Schopenhauerista ei teoksessa puhuta. Sen sijaan Burke 1950, 615, toteaa ohimennen, että Benthamin virhepäätelmäkirja on »yhtä viiltävä kuin Schopenhauerin *Art of Controversy*».
- 125.Ks. heidän toimitteensa: *Dialectic and Rhetoric. The Warp and Woof of Argumentation Analysis* (2002) ja *Anyone Who Has a View. Theoretical Contributions to the Study of Argumentation* (2003).
- 126.van Eemeren & Grootendorst 2004, 158–60, suosittelevat (& Kruiger 1987, 65) avainsanalle *topos* käännöstä *move* (siirto). (Teos on van Eemerenin kokoama; Grootendorst kuoli 2000.) Vrt. *Argumentti ja kritiikki* 1999, 110, jossa *fallacylle* vakioidaan vastinetta »virheargumentti». Kakkuri-Knuutila ja Ilpo Halonen korostavat näennäisargumentointia: perustelut ovat joko »vain näennäisesti hyväksyttäviä» tai »vain näennäisesti relevantteja väitteelle» tai sitten ne, taustaoletukset ja väite yhdistyvät toisiinsa vain

- »näennäisen vahvaksi» kokonaisuudeksi eli »päätelysuhteeksi». Koska »virhepäätelmä» näyttäisi sälyttävän vian vain (teknisellä termillä »linkki» ilmaistavaan) päätelysuhteeseen, tarvitaan mainitut kolme eri virhemuotoa kattava termi »virheargumentti».
127. van Eemeren & Grootendorst 2004, 161–2.
128. Sama, luku 6.
129. van Eemeren & Grootendorst, 1992/1996, esipuhe & I. luku.
130. Ks. Walton, *The New Dialectic. Conversational Contexts of Argument*. University of Toronto Press, Toronto 1998.
131. Willard 1989, 2, viittaa Deweyn määritelmään kansanvallasta (»syhtymäelämisen, yhteenliittymänä kommunikoidun kokemuksen muoto») ja korostaa yksityisen ja julkisen sfäärin keskinäisriippuvuutta. van Eemeren & Grootendorst 1992/1996, 12, erottavat »pragma-dialektisen» otteensa Willardin »episteemis-retorisestä lähestymistavasta» argumentaatiotutkimukseen.
132. Habermas 1981, 44–71, pui Schopenhaueria mainitsematta keskustelemisen loogis-empiirisiä ehtoja, sivuaa retoriikan ja dialektiikan suhteita ja korjaa toulminilaista analyysia (paikoin Benthamista muistuttavalla tavalla) huomioimalla intressit ja valta-asetat. Kielitieteellistä lähestymistapaa edustavat esim. Helmut Gruber, *Streitgespräche. Zur Pragmatik einer Diskursform* (1996) & Walther Dieckmann, *Streiten über das Streiten. Normative Grundlagen polemischer Metakommunikation* (2005).
133. *Taito olla ja pysyä oikeassa* sekä siihen liittyvät katkelmat Schopenhauerin pääteoksissa välttävät retoriikan mainitsemista, vaikka vakuuttelun ja suostuttelun taiteeseen viittaavatkin. Esitys eristiikasta saa sijansa logiikan yhteydessä (vrt. Mockrauer 1923, xxxiii). Schopenhauer työskentelee siis tässäkin Kantin kentällä. Hän huomauttaa suomennetussa työssä vain siitä, että kantilainen ratkaisu kytkeä dialektiikka lumeeseen epäonnistuu, koska dialektisista taidoista on hyötyä riippumatta ajetun näkemyksen todellisesta asianmukaisuudesta.
134. Schopenhauer ei esiinny *Historischen* laajassa topiikan tai niukassa eristiikan käsitehistoriassa, mutta dialektiikkahakusanassa hänet mainitaan eristiikkatutkielmiseen.
135. Adorno 1961, 576, selittää *Rechthaberein* – »ihmisten taipumuksen puolustaa typerää mielipiteitä silloinkin, kun niiden epätuus

on käynyt järkipäisesti ilmeiseksi» – Freudiin viitaten narsistisen suojautumisen ja rationalisoinnin muodoksi. Mieliapiteestä tulee omaisuutta, kannattajansa »persoonan rakenneosaa». Adornolle jotain mieltä jostain oleminen on jo lähtökohtaisesti kokemustiedon ylittävää ja harhahakuista. Analyysin ytimessä on yhteiskunnan rooli harhan hallinnoinnissa sekä hallitsevan mieliapiteen funktio kulutus-kulttuurissa. Adorno ei viittaa *Rechtshaberein* erittelyssään suoranaisesti Schopenhaueriin, joka kuitenkin mainitaan puheenvuorossa Horkheimerin työn kautta.

- 136.von Kirchmann 1883, xx–II, ei huomaa itse *Eristik*-tutkielmaa. Sen suhteesta Aristoteleen topiikkaan, ks. Graciela M. Chichi, »Die Schopenhauersche Eristik. Ein Blick auf ihr Aristotelisches Erbe», *Schopenhauer-Jahrbuch* 83, 2002, 163–82. Vrt. aristoteelises-ta traditiosta Dörpinghausin ja Helmerin antologia *Topik und Argumentation* (2004).
- 137.Näin Stoljar 1980; Willard 1989; Walton 1985; Blair & Johnson 1980; Lamber & Ulrich 1980; Kelley 1988; McPeck 1990; sekä John Passmore, *Philosophical Reasoning* (1961/1970), Dagfinn Føllesdal & Lars Walløe, *Argumentasjonsfilosofi og vitenskapsfilosofi* (1976), John Burbidge, *Within Reason* (1990) ja T. Edward Damer, *Attacking Faulty Reasoning. A Practical Guide to Fallacy-Free Arguments* (1995). Schopenhauerin malliin laadittuja ovat Karl-Heinz Anton, *Mit List und Tücke Argumentieren. Technik der boshaften Rhetorik* (1995); Winfried Prost, *Mit Dialektik überzeugen. Wie Sie Gespräche und Verhandlungen optimieren* (1996); Jürgen August Alt, *Richtig argumentieren oder wie man in Diskussionen Recht behält* (2000).
- 138.Analyttisesti ajantasainen ja historiallisesti tavallista tukevampi Walton 1996 viittaa Aristoteleen ja Perelmanin mainittuaan eräisiin aiheen moderneihin klassikoihin, mutta sivuuttaa Schopenhauerin eristiikkoineen.
- 139.Black 1946/1952, erit. 229–30. Luvun »Assorted Fallacies» mottona on lainaus Schopenhauerin kirjasta. Virhepäätelmä on »argumentti, joka näyttää pitävältä, muttei tosiasiaa ole». Viitatessaan »iskulauseeseen» yhtenä »päätelyä lannistavana» ongelmatapauk-sena (s. 235–6) Black huomauttaa Schopenhauerin tarkasteluista. Copi 1953 aloittaa *fallacy*-lukunsa samalla epigrammilla, muttei

- valota Schopenhauerin osuutta päättelytutkimukseen lainkaan, vaan käyttää tämän kirjoituksia (erit. s. 9–10, 21, 392 & 563) vain harjoitusaineistona.
140. Perelman & Olbrechts-Tyteca 1958 rakentuu runsaista aineksista. Platonin, Aristoteleen ja Ciceron lisäksi viitatuiksi tulevat esim. Bacon, Descartes, Kant, Bentham, James, Lewis Carroll, Vico, Gracián, Marrou, Fénelon, Lefebvre, Findley, Pareto, Sartre, Aron, Merleau-Ponty, Weil, Shakespeare, Proust, Beckett, Cocteau, Buber, Bobbio, Ogden & Richards, Adam Smith, Morris ja Ryle. Schopenhauer on kuitenkin edustavasti esillä kautta koko teoksen.
141. Sama, 51, 53 & 224.
142. Sama, erit. 139.
143. Sama, 332 & 416 & 474 & 617–8 & 623 & 652–3, joissa viitataan taito-otteisiin 13, 31, 8, 11, 14, 20, 34 ja 9.
144. Sama, erit. 153, jossa kritisoidaan »kätketyn» *petitio principii* havainnollistusta taito-otteessa 12.
145. Sama, 148–9, tavanomainen *ad rem* olettaa pääsyn »itse asioihin». Mutta »ainoa tosi argumentointi on universaalille [argumentoijan itsensä sisältämälle] yleisölle suuntautuvaa argumentointia». Perelmanin ja Olbrechts-Tytecan sanoin *ad rem* tarkoittaa päättelystä, »jota pidetään pätevänä kaikille järkeville ihmisille, *ad humanitatem*». Taito-otteessa 16 kuvattu vetoaminen ristiriitaan vastapuolen näkemysten ja hänen edustamansa viiteryhmän välillä on heistä oikeutettua. Hyväksytyt alkuoletukset »määräävät kehikon, jossa argumentoidaan». Lisäksi kiitetään (s., 199 & 525 & 529) ja mojitetaan (s., 55 argumentoimisen vastuuttomasta vähättelystä, kun kuvataan ihmisten tapaa rationalisoida irratiinaalisia yllykkeitään) *Parergaa* sekä etsitään *Wille und Vorstellungista* retorisesti kiinnostavia pariteetteja (s. 574–6). Kirjoituskokoelmassaan argumentaatiomuodoista Perelman 1970, 54, viittaa vain niukasti *Parergaan* eikä mainitse eristiikkaa.
146. Hamblin 1971, 10 & 175. Vrt. Walton & Brinton 1997, 8, *Art of Controversy*stä informaalin logiikan taustatyönä.
147. Barth & Krabbe 1982, 27–8.
148. van Eemeren & Grootendorst 1992/1996, 207, antavat *ex concessis* -päättelyn viitteeksi Hübscherin edition Schopenhauerin eristiikasta. Vrt. van Eemeren & Grootendorst et al 1996, 72, jossa

- lainataan taito-otteen 16 esimerkkiä. Tämäkin kirja, kuten myös van Eemeren & Grootendorst & Kruiger 1986, joka listaa edition lähteisiinsä, jättää sen kuvauksitta. Niukkuus on kiinnostavaa, sillä kirjoittajien oma ote on hyvinkin schopenhaueriaaninen: heidän mukaansa (1986, 63–4 & 85) »väittelykilpailumanuaalin» laatineen ja tekniikkaa laajempaa »päättelemisen taidetta» tutkineen Aristoteleen virhepäätelyanalyysi sijoittui »kiistakontekstiin», kun taas myöhempi tutkimus on tyypistynyt pitämättömiin argumentteihin: dialoginen yhteys on vaihtunut monologiseen. van Eemeren & Grootendorst 1996, 37, korostavat argumentaation ytimenä »kriittisen debatin dialektista taidetta».
- 149.Vrt. *Ueber Philosophie und ihre Methode* § 2, P&P 11/1, 10, jossa erotetaan yleiseen (lajeihin, sukuihin, luokkiin, ideoihin) keskittyvä yksinäinen älynharjoitus älystä »tahdon palveluksessa eli käytännöllisessä toimessa», mikä merkitsee sen hyödyntämistä kokemukseen yksittäisistä olioista tai asioista.
- 150.P&P I/2, 484–7, *Vorsichtin* ja *Nachsichtin* puollosta. *Einsichtin* ja *Ansichtin* asettaminen *Absichtia* vastaan kuuluu vakavan tutkimuksellisuuden kannattamiseen ja tarkoituksenmukaisen sofismin vastustamiseen; ks. *Ueber die Universitäts-Philosophie*, P&P 1/2 179 & 197.
- 151.Schopenhauer laati dialogin kirjoitukseen *Ueber Religion* (§ 174). Siinä »kansanmies» Demofeles ja »totuudenystävä» Philaletes keskustelevat oppineesti uskonnon olemuksesta ja valottavat samalla argumentoinnin muodollisia mahdollisuuksia; ks. P&P 11/2, 359–97.
- 152.Vrt. Adorno 1961, 576. Vanhemman koulun Hasse 1913, 179–217, tulkitsee koko Schopenhauerin hankkeen diskursiivis-järjellisen ja intuitiivis-järjettömän välityksenä. Analyysista puuttuu käytännöllisen tiedonintressin tarkastelu eristiikasta puhumattakaan.
- 153.Ks. Stoljar 1980, 1.
- 154.Frauenstädt 1864, XII–I. Vrt. von Kirchmann 1883, XXII, jonka mukaan Schopenhauer ei hurmaantunut riitelemisestä, vaan tutki todistelemisessä helposti sattuvia virheitä.
- 155.Volpi 1995a, 15, myhäilee, että hänen toimittamansa italialais-versio nousi vuoden myydyimmäksi pokkariksi: »Menestyneekö Schopenhauerin johdatus »oikeassa pysymisen taiteeseen» yhtä hyvin kotimaassaan?» Volpi, joka vastaa Schopenhauerin

- kriittisestä editiosta italiaksi, on tehnyt kokonaisen Schopenhauer-taskukirjasarjan müncheniläiselle Beck-kustantamolle: *Die Kunst, glücklich zu sein* (2000), *Die Kunst, zu beleidigen* (2002) ja *Die Kunst, mit Frauen umzugehen* (2003). Näistä ensimmäinen on jäämistörekonstruktio tekijän kynäämistä, Gracián-mukaelmiksi tulkittavista 50 elämänohjeesta. Kaksi muuta ovat pelkkiä koostetoimitteita eri kirjoituksista.
156. Alkusanassaan *Kunst, glücklich zu sein*in Volpi (1999, 7–19) – joka toivoo taas niteen menestymistä italialaislaitoksen tapaan – kuitenkin viittaa Schopenhauerin »vetoon traktatistiikan kirjallista lajityyppiä kohtaan». Tämän Graciániin vertautuvan viehtymyksen Volpi liittää ranskalaisilta moralisteilta ja intialaisilta perittyyn »kiinnostukseen käytännöllistä elämänviisautta kohtaan».
157. Maltalaisen seurapiirilääkärin de Bonon 1960-luvulta alkaneeseen tuotantoon ongelmanratkaisusta ja opetustekniikoista kuuluu 1971 ilmestynyt *Practical Thinking* (suom. *Uusi tapa ajatella*, 1973). Lisäksi on käännetty *Tehokkaan ajattelun opas* (1971), *Kuusi ajatteluhattua* (1990) ja *Minä olen oikeassa, sinä väärässä* (1991).
158. Saksalaismatemaatikko Walther Lietzmann kokosi oppikirjan *Trugschlüsse und Schülerfehler* (1913): vrt. Charles Walker Ray, *Fallacies and Vagaries of Misinterpretation* (1914); Alfred S. E. Ackerman, *Popular Fallacies and Corrected* (1924); Bruce McCanning, *An Encyclopedia of Fallacies* (1938).
159. Thouless 1939. Tempuesimerkkeineen teoksen tunnistaa Schopenhauer-muunnelmaksi, mutta viittauksista pidätytään. Thoulessilta oli 1930 saatu kirja *Straight and Crooked Thinking*, jota kehuu esim. Black 1946/1952. Thouless myös kirjoitti kirjan *Straight Thinking in Wartime* (1942). Vrt. W. Ward Fearnside & William B. Holther, *Fallacy. The Counterfeit of Argument* (1959); Alfred Boite, *Erreurs, fraudes et malversations. Comment les éviter?* (1961).
160. Sirkka Salomaan suomennos *Viisauden käsikirja. Kolmesataa sääntöä maailmanviisautta* (1950) tehtiin Schopenhauerin saksannoksesta. Annikki Sunin *Maallisen viisauden käsikirja* (1994) on käännös alkutekstistä *Arte de prudencia*.
161. Kelley 1988, 2–3, esittäytyy (s. xi) kirjaksi »ajattelutaidoista informaalin logiikan ja kriittisen ajattelun kursseille». Vrt. logiikasta tieteenä ja taitona esim. Engel 1976/1986, 4–5.

162. Mill 1843, 2–6, erottaa logiikan («omien ajatusten ohjaus») retoriikasta («ajatusten välittäminen toisille»). Ositus vastaa Schopenhauerin tutkielman alussa esitettyä logiikan ja dialektiikan jaottelua.
163. Bentham 1791/1816/1843, 15. Valmiiksi yleistajuisia ajatuksia kansanomaistettiin 1825 aikakauslehdessä *Edinburgh Review*, pappismies Sydney Smith kun piti niitä ansiokkaina mutta pitkäpiimäisinä: »Mr. Bentham rakastaa luokituksia ja alaluokituksia – ja hän rakastaa itse metodia enemmän kuin sen seuraamuksia.» Ks. Bentham 1824, 260–5.
164. *Parerga* virvoittaa kysymyksen eristiikan suhteesta Montaignen esseeseen *L'art de conférer* (ks. versio <www.bribes.org/trismegiste/montable.htm> 1/VI/05). Se tarkastelee montaignelaiseen tapaan kertovan »minän» omia heikkouksia. Vaikka keskusteleminen todetaan »hengen hedelmällisimmäksi ja luonnollisimmaksi harjoitukseksi», päähuomio kiinnittyy lieveilmiöihin. Kun minä ajautuu sielukkaampansa kanssa nokkapokkaan, »kateus, kunnia ja kina työntävät ja nostavat minua itseni yläpuolelle». Vaihto kehittää, mutta pelaa ylväitten ylpistymisen pussiin. Alhaisuuksiin taipuvaisen kanssa otellessa taas tärvääntyy oma mieli. Montaignen minä tunnustaa sanasodassa erkaantuvansa aiheesta: »takerrun muotoon, kitkerästi ja tahdittomasti, heittäydyn väittelytapaan, joka on niin uppiniskainen, pahansuopa ja mahtaileva, että jälkikäteen hävetää».
165. Poikkeuksen muodostavat muutamats huomattavat filosofit Italiassa. Gianni Vattimo julkaisi 1980-luvun alussa lehtiartikkelin »Schopenhauer nostro contemporaneo» (*La Stampa* 23/1X/80) ja esipuheisti 1989 italiankielisen WWV-laitoksen. Hän on viitanut suopeasti schopenhauerilaisuuteen myöhemmissäkin töissään. Franco Volpi on oma lukunsa. Vrt. jäljempänä tekstissä Emanuele Severinosta.
166. Ks. esim. Wundt 1907, 565 alaviite, Schopenhauerin tärkeydestä »uudemman biologisen vitalismin» edustajille.
167. Ks. Reichenbach 1951, 142: »Filosofian oppikirjat sisältävät tavallisesti luvun 1800-luvun filosofiasta. Se on kirjoitettu juuri niin kuin luvut edeltävien vuosisatojen filosofiasta. Siinä mainitaan sellaisia nimiä kuin Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer,

Spencer ja Bergson, ja kerrotaan heidän järjestelmistään ikään kuin nuo luomukset olisivat aiempien veroisia. Mutta systeemifilosofia loppuu Kantiin; ja filosofian historia ymmärretään väärin, jos näitä myöhempiä käsitellään ikään kuin ne edustaisivat samaa tasoa kuin Kantin ja Platonin systeemit. Vanhemmat järjestelmät ilmaisivat aikansa tieteen tilan ja antoivat näennäisvastauksia silloin, kun paremmat vastaukset eivät vielä olleet mahdollisia. Mutta 1800-luvun systeemit on pystytetty aikana, jolloin parempi filosofia teki jo tuloaan. Ne ovat sellaisten miesten tekoa, jotka eivät piitanneet lainkaan aikansa tieteen tuloksista, vaan kehittivät filosofian nimissä naiiveja helppojen yleistysten ja analogioiden systeemejä. Monesti heidän esitystapansa kaunopuheisuus, toisinaan heidän tyyliinsä näennäistieteellinen kuivuus, teki vaikutuksen lukijaan ja kasvatti heidän mainettaan. Mutta historiallisesti tarkastellen nämä systeemit tulisi ennemminkin rinnastaa jokeen, joka kappaleen matkaa hedelmällisen maan läpi virrattuaan ehtyylopulta aavikolle.» Vrt. Neurath 1929, 346–7, Schopenhauerin (ja Hegelin) systeemistä epätieteellisenä, myöhästeologisena yrityksenä selittää arjen yksityisseikkoja »yleisimpien tarkastelujen» pohjalta. Ks. kuitenkin Waismann 1939, 26, joka lainaa Schopenhaueria arvostavasti maailman selittämisen hankaluuksista.

168. Ks. Hamlyn 1989, 258, *Wille und Vorstellung*in »argumentin epäpätevydestä». Tieto toimijuudestamme voi hyvin olla muuta kuin »yksinkertaisesti tietoa mielteistä», mutta siitä ei seuraa, että se olisi tietoa »olioista sinänsä». Tämän tueksi tarvittaisiin jokin riippumaton lisäperuste, »ja Schopenhauerin ainoa peruste on se, että Kant sanoi» moisia olioita olevan. Hamlyn viittaa kuitenkin »kiinnostavaksi» luonnehtimansa päätelmän arvoon ruumiillisen toiminnan omaperäisenä analyysinä, joka saattoi ennakoida Wittgensteinia. Neeley (2004) pyrkii rehabilitoimaan Schopenhauerin johdonmukaisena ajattelijana.

169. *Encyclopedia of Phenomenology* (1997) ei mainitse häntä lainkaan. (Mainituiksi eivät tosin tule myöskään Hegel tai Nietzsche.) Husserlin viittaukset Schopenhaueriin ovat harvat ja penseät (ks. 1995, 59, moraalista »taito-oppina» & 1966, psykofyysisestä parollelismista), vain paikoin vakavaa vaarinottoa ilmaisevat (ks. 1984, 763, »sisäisestä ja ulkoisesta havainnosta»). Husserlin tiedetään

- tutustuneen Schopenhauerin tuotantoon 1880-luvulla ja käyttäneen sitä opetuksessaan; ks. Karl Schuhmann, *Husserl-Chronik* (= Husserl 1977, 9 & 34 & 51). Huomattavista fenomenologeista Schopenhaueria käsittelee Michel Henry; ks. Kirjallisuusliite.
170. Ks. esim. Engels 1877–8, 331, Schopenhauerin »latteista pohdinnoista»; Lenin 1909, 193, »koketeerauksesta idealismin kanssa Schopenhauerin hengessä».
171. Ks. Salmela 1998, 251 (Hitleristä) ja Salimäki 2000, 265 viite 211 (Pihkalasta). Ajalleen tyypillisiä käsityksiä juutalaisista toistanut Schopenhauer on myös usein yhdistetty antisemitismin kärjistymiseen; ks. Kirjallisuusliite: Brann.
172. Vuosikirjaa kustantaa frankfurtilainen Kramer.
173. Lukács 1957, 172–219.
174. Ks. erit. Horkheimer, »Die Aktualität Schopenhauers», joka ilmestyi *Schopenhauer-Jahrbuchissa* 1961 ja sisältyy *Zürcher Ausgaben* (ks. Kirjallisuusliite) päätösniteeseen. Schopenhaueria myötäili toisaalta mielellään myös Frankfurtin koulun vastavoimiin kuulunut vanhoillinen sosiologi Arnold Gehlen.
175. Esim. wieniläinen Passagen kustansi 1988–1995 viisi osaa kirjasarjaa *Schopenhauer-Studien*.
176. Niiniluoto 2003, 68–70, huomauttaa, että Schopenhauerin ajatukset maailmasta mielteenä »muistuttavat sisäistä realismia». (Alun perin Kusch vs. Niiniluoto *Tiede & edistys* 4/91 & 3/92.)
177. Lukács 1957, 218–9, tulkitsee »elämän järjettömyyden» yksilölle myönetyksi yhteiskuntavastuuvapautukseksi. Schopenhauerissa korostuvat Hegelin historiallisen otteen hylkäys ja yritys hioa kantilaisuudesta täysin historiaton versio myyttisine aineksineen (s. 215–6 & 203). Väite siitä, että schopenhauerismissa »ulkomaailmalle ei jää minkäänlaista todellista, yksilöllisestä tietoisuudesta riippumatonta objektiivisuutta» (s. 199), vääristää jo karkeasti. Lukács ei tee oikeutta Schopenhauerin realistiselle käsitykselle politiikasta tai yhteiskunnallisista vääryyksistä. Esim. *Zur Rechtslehre und Politik* alkaa ajatuksella »inhimillisten elämänsuhteiden» ja »meitä välittömimmin koskevien» käytäntöjen tärkeydestä abstraktia valtio- ja oikeusoppia vastaan (§ 120) jatkuakseen huomautuksella vallitsevasta »epäoikeudenmukaisuuden päiväjärjestyksestä» erilaisia ihanteellisia tarkastelutapoja vastaan (§ 124); P&P 11/2, 261 & 263.

178. Vähintäänkin Schopenhauer kuuluu alan vakioviittauskohteisiin; ks. Raymund Weyers, *Arthur Schopenhauers Philosophie der Musik* (1976), vrt. Lydia Goehrin analyysi Jacquetten toimitteessa (ks. Kirjallisuusliite).
179. Ks. E. M. Lange, *Wittgenstein und Schopenhauer*. Junghans, Cuxhaven 1989; R. B. Goodman, Schopenhauer and Wittgenstein on Ethics, *Journal of the History of Philosophy*, Vol. xvii, No. 4, 1979, 437–47. Schopenhauerissa on kiusaus nähdä vain lähde Wittgensteinin mystisille puolille. Tämä riski leimaa Hans-Johann Glockin muutenkin heikkoa teosta *A Wittgenstein Dictionary*. Blackwell, London 1996. Eristiikkatutkielma antaa aiheen ajatella, että Schopenhauerin vaikutus Wittgensteiniin ei ollut pelkästään tahtometafyysistä, vaan myös päättely- ja kielenkäyttötutkimuksellista laatua.
180. Ks. Sorensen 1994, 181.
181. Janaway 1989, 14. Vrt. Copi 1953.
182. Ks. erit. Maurice Merleau-Ponty, *L'union de l'âme et du corps chez Malebranche, Biran et Bergson*. Vrin, Paris 1968.
183. Ks. poikkeuksina Robert C. Yatesin monografia *Instrumental and Meditative Thinking. A Comparative Inquiry into Schopenhauer and Heidegger*. UMI, Ann Arbor 1995, sekä *Schopenhauer-Jahrbuch*issa julkaistut puheenvuorot Christian R. Steppi, Schopenhauer und Heidegger (1991), Hellmuth Hecker, Heidegger und Schopenhauer (1990) ja Wolfgang Schirmacher, Schopenhauer und Heidegger (1982). Lisäksi on huomioitava Heidegger- ja Schopenhauer-tutkijan Franco Volpin työ.
184. Freud korosti itsenäisyyttään, mutta viittasi myös arvostavasti Schopenhauerin. Ks. Kirjallisuusliite: Becker 1969; vrt. Rudolf Bernet, L'inconscient entre représentation et pulsation (Freud, Husserl et Schopenhauer), *Philosophie* 50, 1996, 66–83. Kiinnostavaa olisi tutkia psykoanalyysin ja eristiikan suhteita, joita sivuaa Gottfried Fischer, *Konflikt, Paradox und Widerspruch. Für eine dialektische Psychoanalyse* (1998).
185. Ks. Werner Scholtz, *Arthur Schopenhauer, ein Philosoph zwischen westlicher und östlicher Tradition*. Lang, Frankfurt/M. 1996.
186. Ks. Droit 1997.
187. Renan 1848/1890, 133–6, toteaa, että 1800-luvun filosofian tuhannet nitet ja Port-Royalin loogikoiden tuotanto joutaisivat roviolle,

- jos niin olisi mahdollisuus pelastaa itämaisten tekstien tuoreet toimitteet.
188. Taine 1862, 417–8.
189. WWV § 1, 1/1, 30, vertailevan filologian perustajan Sir William Jonesin (1746–94) »aasialaisen filosofian» tutkimuksista. WWV § 11 toteaa, että teos edellyttää esitietoja Kantista, Platonista ja Vedanta-kirjallisuudesta. Schopenhauer oli perehtynyt Upanishadeihin Leipzigissa Friedrich Mayerin johdolla. Ks. esim. Raymond 1979, 72–3.
190. Esim. Janaway 1989, 228, huomauttaa Schopenhauerin tekoerittelyn yhteyksistä analyyttisen filosofian aktioteorioihin. (Sama schopenhauerilainen tarkastelu ruumiillisesta toiminnasta on myös fenomenologisesti mitä kiintoisinkin.) Janawayn teos kuuluu parhaimpiin Schopenhaueria englanniksi esitteleviin teoksiin. Sen yritykset tuoda (englanninkielisessä) nykyfilosofiassa heikosti tunnettujen Schellingin ja Fichten ajatuksia mukaan paljon paremmin tunnetun Kantin jäsentämään keskusteluun minuudesta ja maailmasta ovat kiitettäviä. Ne osoittavat kuitenkin, kuinka raju katkos filosofisten perinteiden välillä vallitsee. Janaway tekee suuren numeron siitä, kuinka Schelling kehittelyineen tulee tuoda Schopenhauerin siirtoja taustoittamaan, aivan kuin tätä asiaa ei olisi puitu saksalaisessa keskustelussa yhtenä perusasiana jo puolitoista vuosisataa.
191. Tätä keskustelua on käyty Habermasin (1981) sekä hermeneutiikan ja jälkistrukturalismin liepeillä, mutta samansukuisia näkemyksiä on lausuttu myös analyyttisellä puolella. Ks. Cohen 1989, 3: »Perimmäisten kysymysten luonteeseen kuuluu, ettei niille ole universaalisti hyväksyttäviä ratkaisuja. Tuollaiset ratkaisut ovat mahdollisia vain sovittujen premissien tai päättelyperiaatteiden asianmukaisessa viitekehyksessä. Kiistaa syntyy juuri sen vuoksi, ettei tuollaista viitekehystä ole olemassa. Filosofian objektiivista kehitystä pitää arvioida sen mukaan, mikä on sen anti vuoropuhelussa sellaisten ihmisten kesken, jotka eivät välttämättä jaa samoja premissejä ja prinssiippejä.»
192. E. M. Caro julkaisi 1878 (ruots. 1880) kirjansa pessimismistä Leopardista Schopenhauerin kautta von Hartmanniin. Italiassa Schopenhaueria ja Leopardia verrattiin (F. de Sanctis) jo

1858. Ernst Bloch mainitsi sata vuotta myöhemmin *Das Prinzip Hoffnung*issaan (1955) schopenhauerilaisen pettymysajattelun vastustajakseen.
193. Høffding 1894, 269, sanoo Schopenhauerin viitoittaneen tien idealismista naturalismiin. A. Cornill julkaisi jo 1856 yleisesityksen Schopenhauerista »siirtymämuodosteena ylimenokaudella idealistisesta realistiseen maailmankatsomukseen».
194. Severino 1986/1993, 25. Vrt. *epistemestä* edellä viite 30.
195. Kaila 1938, 20; Aristoteles, *Metafyysiikka* 1, 1 («taidon ja järjen päätelemien varassa»); Descartes, *Principia philosophiae* (1644), 1, 1; WWV 11/1, 1V § 57, 390–1.
196. Volpi 1999, 11.
197. Simmel 1907, 178, korostaa schopenhauerilaista visiota maailman ja meidän samuudesta.
198. *Zur Ethik* § 114, P&P 11/1, 238.
199. *Nachträge zur Lehre von der Bejahung und Verneinung des Willens zum Leben* § 172, P&P 11/1, 350.
200. *Ueber Lärm und Geräusch* § 30, P&P 11/2, 698. Aistikiylläisyydessäänkin esse on lajityyppinsä tyyli puhdas edustaja, sillä mekkalaa kuvataan tiheässä kirjallisessa kontekstissa Kantiin, Thomas Hoodiin ja maalari Bronzinoon viittaillen.
201. WWV § 9, 1/1, 80.
202. Ks. Perelman & Olbrechts-Tyteca 1958.

Kirjallisuus

- AHLMAN, ERIK, *Teoria ja todellisuus. Filosofisia esseitä ynnä aforismeja*. WSOY, Helsinki 1925.
- Argumentation Illuminated*. Toim. F. H. van Eemeren & R. Grootendorst & J. A. Blair & C. A. Willard. Sicsat, Amsterdam 1992.
- Argumentti ja kritiikki. Lukemisen, keskustelun ja vakuuttamisen taidot*. Toim. Marja-Liisa Kakkuri-Knuutila. Gaudeamus, Helsinki 1999.
- ARISTOTELES, *Teokset*. Toim. Simo Knuutila, Ilkka Niiniluoto & Holger Thesleff. Gaudeamus, Helsinki 1981–2005.
- BACKMAN, MARK, *Sophistication. Rhetoric and the Rise of Self-Consciousness*. Ox Bow Press, Woodbridge 1991.
- BACON, FRANCIS, *The Advancement of Learning* (1609). Toim. G. W. Kitchin. Dent, London 1973.
- BACON, FRANCIS, *The Essayes* (1597/1612/1625). Oxford University Press, London 1958.
- BACON, FRANCIS, *Novum Organum* (1620). Engl. Peter Urbach & John Gibson. Open Court, La Salle 1994.
- BARTH, E. M. & E. C. W. KRABBE, *From Axiom to Dialogue. A Philosophical Study of Logics and Argumentation*. de Gruyter, Berlin 1982.

- BENTHAM, JEREMY, *Chrestomathia* (1817). Toim. M. J. Smith & W. H. Burston. *The Collected Works of Jeremy Bentham*. Clarendon, Oxford 1983.
- BENTHAM, JEREMY, *Constitutional Code I* (1822–32). Toim. F. Rosen & J. H. Burns. *Collected Works*. Clarendon, Oxford 1991.
- BENTHAM, JEREMY, *The Handbook of Political Fallacies* (1824). Toim. Harold A. Larrabee (1952). Harper, New York 1962.
- BENTHAM, JEREMY, *Political Tactics* (1791/1816/1843). Toim. Michael James, Cyprian Blamires & Catherine Pease-Watkin. *Collected Works*. Clarendon, Oxford 1999.
- BENTHAM, JEREMY, *Tactique des assemblées législatives suivie d'un traité des sophismes politiques*. 2 nidettä. Toim. Ét. Dumont. Paschoud, Paris 1816.
- BLACK, MAX, *Critical Thinking. An Introduction to Logic and Scientific Method* (1946). 2. p. Prentice-Hall, Englewood Cliffs 1952.
- BLAIR, J. ANTHONY & Ralph H. Johnson, *The Recent Development of Informal Logic*. Teoksessa *Informal Logic*. Toim. JAB & RHJ. Edgepress, Inverness 1980, 3–28.
- BURKE, KENNETH, *A Rhetoric of Motives* (1950). Teoksessa KB, *A Grammar of Motives / A Rhetoric of Motives*. World, Cleveland 1962.
- COHEN, MORRIS R. & ERNEST NAGEL, *An Introduction to Logic and Scientific Method*. Harcourt, Brace & World, New York 1934.
- COPI, IRVING M., *Introduction to Logic* (1953). 5. p. MacMillan, New York 1978.
- CRESSON, ANDRÉ, *Schopenhauer. Sa vie, son œuvre* (1946). 2. p. PUF, Paris 1948.
- DIETZ, R., *Eristik*. Teoksessa *Historisches Wörterbuch der Rhetorik*. Toim. Gerdt Ünger. Niemeyer, Tübingen 1992.
- DIOGENES LAERTIOS, *Merkittävien filosofien elämät ja opit*. Suom. Marke Ahonen. Summa, Helsinki 2003.
- DROIT, ROGER-POL, *Introduction* [luku: Les Indes philosophiques]. Teoksessa *Philosophie, France, XIXe siècle*. Toim. Stéphane Douailler, R-PD & Patrice Vermeren. Le livre du poche, Paris 1994, 375–87.
- VAN EEMEREN, FRANS & ROB GROOTENDORST, *A Systematic Theory of Argumentation. The Pragma-Dialectic Approach*. Cambridge University Press, Cambridge 2004.

- VAN EEMEREN, FRANS & ROB GROOTENDORST, *La nouvelle dialectique* (Fundamentals of Argumentation Theory, 1992). Ransk. S. Bruxelles, M. Doury & V. Traverso. Kimé, Paris 1996.
- VAN EEMEREN, FRANS & ROB GROOTENDORST & TJARK KRUGER, *Handbook of Argumentation Theory. A Critical Survey of Classical Backgrounds and Modern Studies*. Foris, Dordrecht 1987.
- VAN EEMEREN, FRANS & ROB GROOTENDORST et al, *Fundamentals of Argumentation Theory. A Handbook of Historical Backgrounds and Contemporary Developments*. Erlbaum, Mahwah 1996.
- Encyclopedia of Phenomenology*. Toim. Lester Embree et al. Kluwer, Dordrecht 1997.
- ENGEL, S. MORRIS, *With Good Reason. An Introduction to Informal Fallacies*. 3. p. St. Martin's Press, New York 1986.
- ENGELS, FRIEDRICH, Engels an Marx (21/IX/1874). *Karl Marx – Friedrich Engels Werke*, 33. Dietz, Berlin 1966.
- ENGELS, FRIEDRICH, *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft* (1878/1894). *Karl Marx – Friedrich Engels Werke*, 20. Dietz, Berlin 1972.
- EUCKEN, RUDOLF, *Lebenserinnerungen. Ein Stück deutschen Lebens*. Koehler, Leipzig 1921.
- FRAUENSTÄDT, JULIUS, Vorrede. Teoksessa *Aus Arthur Schopenhauer's handschriftlichen Nachlass. Abhandlungen, Anmerkungen, Aphorismen und Fragmente*. Brockhaus, Leipzig 1864, v–xxviii.
- FUNCK-BRENTANO, Th., *Les sophistes grecs et les sophistes contemporains*. Plon, Paris 1879.
- HABERMAS, JÜRGEN, *Theorie des kommunikativen Handelns I*. Suhrkamp, Frankfurt/M. 1981.
- HAMBLIN, C. L., *Fallacies*. Methuen, London 1970.
- HAMLIN, D. W., *The Pelican History of Western Philosophy* (1987). Penguin, Harmondsworth 1989.
- HASSE, HEINRICH, *Schopenhauers Erkenntnislehre als System einer Gemeinschaft des Rationalen und Irrationalen. Ein historisch-kritischer Versuch*. Meiner, Leipzig 1913.
- HEGEL, G. W. F., *Wissenschaft der Logik* (1812/1831). *Werke* 5. Toim. Eva Molderhauer & Karl Markus Michel (1969). Suhrkamp, Frankfurt/M. 1976.
- HESIODOS, *Jumalten syntty*. Suom. Päivi Myllykoski. Tammi, Helsinki 2002.

- HIRSCHBERGER, JOHANNES, *Geschichte der Philosophie* (1949). Herder, Basel 1961.
- Historisches Wörterbuch der Philosophie*. Toim. Joachim Ritter & Karlfried Gründer. Hakusanat »Dialektik», »Eristik» ja »Topik». Schwabe, Bern 1971–98.
- HÜBSCHER, ARTHUR, *Denker gegen den Strom. Schopenhauer gestern – heute – morgen*. Bouvier, Bonn 1973.
- HUSSERL, EDMUND, *Husserliana*. XVIII (1995), XIX/2 (1984) & I (1977). Nijhoff, Den Haag.
- HØFFDING, HARALD, *Den nyere filosofis historie* II (1894). 2. p. Gyldendal, København 1904.
- JAEGER, WERNER, *The Theology of the Early Greek Philosophers. The Gifford Lectures*. Käsikirj. engl. Eduard S. Robinson (1947). Oxford University Press, Oxford 1968.
- JANAWAY, CHRISTOPHER, *Self and World in Schopenhauer's Philosophy*. Clarendon, Oxford 1989.
- JONSEN, ALBERT R. & STEPHEN TOULMIN, *The Abuse of Casuistry. A History of Moral Reasoning*. University of California Press, Berkeley 1988.
- KAILA, EINO, *Persoonallisuus* (1938). 3. p. Otava, Helsinki 1946.
- KANT, IMMANUEL, *Kritik der reinen Vernunft* (1781/1787); *Kritik der praktischen Vernunft* (1788); *Kritik der Urteilskraft* (1790/1793). *Werke*. Toim. Ernst Cassirer. Cassirer, Berlin 1912–22.
- KELLEY, DAVID, *The Art of Reasoning*. Norton & Co., New York 1988.
- KERFERD, G. B., *The Sophistic Movement*. Cambridge University Press, Cambridge 1981.
- VON KIRCHMANN, J. H., Vorwort. *Aristoteles' Sophistische Widerlegungen*. Saks. J. H. v. K. Dürr, Leipzig 1884.
- LAMBER, KARL & WILLIAM ULRICH, *The Nature of Argument*. MacMillan, New York 1980.
- LENIN, V. L., *Materialismi ja empiriokritisismi. Arvostelevia merkintöjä eräästä taantumuksellisesta filosofiasta* (Materializm i empiriokritisizm, 1909). Suom anon. Karjalais-suomalaisen SNT:n Valtion Kustannusliike, Petroskoi 1946.
- LUKÁCS, GEORG, *Die Zerstörung der Vernunft* (1957). *Werke*, Bd. 9. Luchterhand, Darmstadt 1962.
- MCPeck, JOHN E., *Teaching Critical Thinking*. Routledge, New York 1990.

- MANN, GOLO, *Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts* (1958). Fischer, Frankfurt/M. 1992.
- MILL, JOHN STUART, *A System of Logic, Ratiocinative and Inductive, Being a Connected View of the Principles of Evidence and the Methods of Scientific Investigation* (1843). 8. p. (1872). Longmans, Green & Co., London 1906.
- MOCKRAUER, FRANZ, Vorrede des Herausgebers. Teoksessa *Arthur Schopenhauers Sämtliche Werke*. Toim. Paul Deussen. Osa 7. Piper, München 1923, v–XXXIX.
- NEELEY, G. STEVEN, *Schopenhauer. A Consistent Reading*. Mellor Press, Lewiston 2004.
- NESTLE, WILHELM, *Vom Mythos zu Logos. Die Selbstentfaltung des griechischen Denkens von Homer bis auf die Sophistik und Sokrates* (1940). 2. p. Kröner, Stuttgart 1942.
- NEURATH, OTTO, *Wissenschaftliche Weltauffassung* (1929). Teoksessa *Gesammelte philosophische und methodologische Schriften* 1. Toim. Rudolf Haller & Heiner Rutte. Hölder–Pichler–Tempsky, Wien 1981, 345–7.
- NIINILUOTO, ILKKA, *Totuuden rakastaminen. Tieteenfilosofisia esseitä*. Otava, Helsinki 2003.
- PAULSEN, FRIEDRICH, *Einleitung in der Philosophie* (1892). 8. p. Herz, Berlin 1901.
- PERELMAN, CHAÏM, *Le champ de l'argumentation*. PUB, Bruxelles 1970.
- PERELMAN, CH. & L. OLBRECHTS-TYTECA, *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique* (1958). 4. p. L'université de Bruxelles, Bruxelles 1983.
- PLATON, *Teokset*. Toim. Holger Thesleff, Tuomas Anhava, Jaakko Hintikka & Marja Itkonen-Kaila. Otava, Helsinki 1977–90 & 1999. *Proceedings of the Second International Conference on Argumentation*. Sicsat, Amsterdam 1991.
- RAYMOND, DIDIER, *Schopenhauer*. Seuil, Paris 1979.
- READ, STEPHEN 1993, Introduction. Teoksessa *Sophisms in Medieval Logic and Grammar*. Toim. SR. Kluwer, Dordrecht 1993, xi–xvii.
- REICHENBACH, HANS, *Der Aufstieg der wissenschaftlichen Philosophie* (1951). *Gesammelte Werke*. Toim. Andreas Kamlan & Maria Reichenbach. Vieweg, Braunschweig 1977.

- RENAN, ERNEST, *L'avenir de la science* (1848/1890). 17. p. Calmann-Lévy, Paris 1922.
- RIBBING, SIGURD, *Eristiska blad. Den Hegelska metodens art och beskaffenhet, samt dess betydelse och förhåll till systemet i det hela*. Leffer, Uppsala 1852.
- SAFRANSKI, RÜDIGER, *Schopenhauer und die wilden Jahre der Philosophie. Eine Biographie*. Hanser, München 1987.
- SALIMÄKI, HARRI, *Isänmaan ja urheilu-uskon mies. Lauri Pihkala modernin urheiluaatteen esitaistelijana*. SKS, Helsinki 2000.
- SALMELA, MIKKO *Suomalaisen kulttuurifilosofian vuosisata*. Otava, Helsinki 1998.
- SAWYER, JEFFREY K., *Printed Poison. Pamphlet Propaganda, Faction Politics, and the Public Sphere in Early Seventeenth-Century France*. University of California Press, Berkeley 1990.
- SCHOPENHAUER, ARTHUR, *Die Welt als Wille und Vorstellung* (1818/1844/1859). 4 nidettä. *Zürcher Ausgabe*. Diogenes, Zürich 1977. [= WWV]
- SCHOPENHAUER, ARTHUR, *Parerga und paralipomena* (1851). 4 nidettä. *Zürcher Ausgabe*. [= P&P]
- SCHWEGLER, ALBERT, *Geschichte der Philosophie im Umriß. Ein Leitfa-den zur Uebersicht*. 8. p. (1. p. 1848) Conradi, Stuttgart 1873.
- SEVERINO, EMANUELE, *La filosofia contemporanea. Da Schopenhauer a Wittgenstein*. (1986) 3. p. Rizzoli, Milano 1993.
- SIDGWICK, ALFRED, *The Application of Logic*. MacMillan, London 1910.
- SIHVOLA, JUHA, *Hyvän elämän politiikka. Näkökulmia Aristoteleen poliittiseen filosofiaan*. Tutkijaliitto, Helsinki 1994.
- SORENSEN, ROY A., *Pseudo-Problems. How Analytic Philosophy Gets Done*. Routledge, London 1993.
- STEBBING, L. SUSAN, *A Modern Introduction to Logic* (1931). 7. p. (1956). Harper & Bros., New York 1961.
- STEBBING, L. SUSAN, *Thinking to Some Purpose*. Penguin, Harmondsworth 1939.
- STOLJAR, SAMUEL, *Moral and Legal Reasoning*. MacMillan, London 1980.
- SUMMA, HILKKA, Kolme näkökulmaa uuteen retoriikkaan. Teoksessa *Pelkkää retoriikkaa. Tutkimuksen ja politiikan retoriikat*. Toim. Kari Palonen & Hilikka Summa. Vastapaino, Tampere 1996, 51–83.

- TAINÉ, HIPPOLYTE, Le bouddhisme. Teoksessa *Philosophie, France, XIXe siècle*. Toim. Stéphane Douailler, Roger-Pol Droit & Patrice Vermeren. Le livre du poche, Paris 1994, 417–66.
- TENGLER, RICHARD, *Schopenhauer und die Romantik*. Ebering, Berlin 1923.
- THOULESS, ROBERT H., *Hur man tänker riktigt. Metoden att ersätta känslotänkande med logik* (How to Think Straight. The Technique of Applying Logic Instead of Emotion, 1939). Ruots. Gustav Svensson. Söderström, Helsingfors 1941.
- TOULMIN, STEPHEN, Logic, Rhetoric and Reason. Redressing the Balance. Teoksessa *Argumentation Illuminated*, 3–11.
- TOULMIN, STEPHEN, *The Uses of Argument* (1958). Cambridge University Press, Cambridge 1964.
- UNTERSTEINER, MARIO, *The Sophists (I sophisti, 1948)*. Engl. Kathleen Freeman. Blackwell, Oxford 1954.
- WAIMANN, FRIEDRICH, *Logik, Sprache, Philosophie* (1939). Reclam, Stuttgart 1976.
- WALTON, DOUGLAS, *Fallacies Arising from Ambiguity*. Kluwer, Dordrecht 1996.
- WALTON, DOUGLAS & ALAN BRINTON, *Historical Foundations of Informal Logic*. Ashgate, Aldershot 1997.
- WILLARD, CHARLES ARTHUR, *A Theory of Argumentation*. The University of Alabama Press, Tuscaloosa 1989.
- WINDELBAND, WILHELM, *Lehrbuch der Geschichte der Philosophie*. Toim. Erich Rothacker. 9–10. p. Mohr, Tübingen 1921.
- VOLPI, FRANCO, Vorbemerkung. Teoksessa Arthur Schopenhauer, *Die Kunst, Recht zu behalten*. Toim. FV. Insel, Frankfurt/M. 1995, 11–15. (Volpi 1995a)
- VOLPI, FRANCO, Schopenhauer und die Dialektik. Teoksessa Arthur Schopenhauer, *Die Kunst, Recht zu behalten*, 79–128. (Volpi 1995b)
- VOLPI, FRANCO, Vorwort. Teoksessa Arthur Schopenhauer, *Die Kunst, glücklich zu sein*. Toim. FV. Beck, München 1999, 7–19.
- WOODS, JOHN, Who Cares About the Fallacies? Teoksessa *Argumentation Illuminated*, 23–48.
- VORLÄNDER, KARL, *Geschichte der Philosophie* (1903). 7. p. Meiner, Leipzig 1927.

WUNDT, WILHELM, *Logik II* (1883). 3. p. Enke, Stuttgart 1907.

ZELLER, EDUARD, *Grundriß der griechischen Philosophie* (1883). Toim.

Wilhelm Nestle. 14. p. Scientia, Aalen 1971.

Kirjallisuusliite

SUOMENNETUN TEKSTIN ERI VERSIOITA

- Eristische Dialektik.* Teoksessa Arthur Schopenhauer, *Der handschriftliche Nachlaß.* Toim. A. Hübscher. Osa III. Kramer, Frankfurt/M. 1970. [Kriittinen editio]
- Die Kunst, Recht zu behalten.* In *achtunddreißig Kunstgriffen dargestellt.* Toim. Franco Volpi. Insel, Frankfurt/M. 1995. [Hyvä editio, useita uusintapainoksia sekä versiot italiaksi (1991), ranskaksi (1993), portugaliksi (2001) ja espanjaksi (2002).]
- Eristik.* [Frauenstädtin toimitte vuodelta 1863] Lütteenä teoksessa Brigitte Frank-Böhringer, *Rhetorische Kommunikation.* Schnell, Quicborn bei Heidelberg 1963.
- Eristische Dialektik. Oder, Die Kunst, Recht zu behalten.* In *38 Kunstgriffen dargestellt.* Toim. Gerd Haffman. Haffmans, Zürich 1983. [Lyhennelmä.]
- Die Kunst, Recht zu behalten. (Informations-)typografische Visualisierung, Systematisierung und Erweiterung von Arthur Schopenhauers Eristische Dialektik.* Toim. Norbert Weiss. Maßstäbe, Nordenham/Duisburg 2003.

- Arthur Schopenhauer über die Kunst, Recht zu behalten.* Toim. Gitta Peyn. Phänomen-Verlag, Neuenkirchen 2003.
- Eristic Dialectics.* Teoksessa Schopenhauer, *Manuscript Remains.* Toim. Arthur Hübscher. Engl. E. F. J. Payne. Berg, Oxford 1988–90.
- The Art of Controversy.* Engl. Thomas Bailey Saunders. Sonnenschein, London 1896.
- The Art of Always Being Right. Thirty Eight Ways to Win When You Are Defeated.* Toim. A. C. Grayling. Gibson Square, London 2004.
- L'art d'avoir toujours raison.* Ransk. Dominique Miermont. Mille et une nuits, Paris 1998.
- L'arte de tener razón. Expuesto en 38 estratagemas. Dialéctica erística.* Esp. Dionisio Garzón. EDAF, Madrid 1996.
- Käännöksiä myös ainakin venäjäksi (1893), puolaksi (1973), serbo-kroaatiksi (1985), tshekiksi (1993), hollanniksi (1997), portugaliksi (2001), sloveeniksi (2001) ja kreikaksi (2003).

SCHOPENHAUERIN TEOKSET

- 1813 *Ueber die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde. Eine philosophische Abhandlung.* (2. tark. & laaj. p. 1847)
- 1816 *Ueber das Sehn und die Farben. Eine Abhandlung.* (2. laaj. p. 1854)
- 1819 *Die Welt als Wille und Vorstellung. Vier Bücher, nebst einem Anhang, der die Kritik der kantischen Philosophie enthält.* (2. tark. & laaj. p. 1844; 3. tark. & laaj. p. 1854)
- 1836 *Ueber den Willen in der Natur. Eine Erörterung der Bestätigungen, welche die Philosophie des Verfassers, seit ihrem Auftreten, durch die empirischen Wissenschaften erhalten hat.*
- 1841 *Die beiden Grundprobleme der Ethik behandelt in zwei akademischen Preisschriften.* (2. tark. & laaj. p. 1860)
- 1851 *Parerga und paralipomena. Kleine philosophische Schriften.*

TEOSEDITIOITA

- Aus Arthur Schopenhauer's handschriftlichen Nachlass. Abhandlungen, Anmerkungen, Aphorismen und Fragmente.* Toim. Julius Frauenstädt. Brockhaus, Leipzig 1864.
- Arthur Schopenhauer's Sämtliche Werke.* Toim. Frauenstädt. Brockhaus, Leipzig 1873-4. (2. p. 1908)
- Arthur Schopenhauer's Sämtliche Werke.* Toim. Eduard Grisebach. Reclam, Leipzig 1891. (2. p. 1922)
- Handschriftlichen Nachlass.* Toim. Grisebach. Reclam, Leipzig 1891-3.
- Arthur Schopenhauers Sämtliche Werke.* Toim. Paul Deussen. Piper, München 1911-42.
- Arthur Schopenhauers Sämtliche Werke.* Toim. Arthur Hübscher. [Tarkistettu ja laajennettu kriittinen laitos Frauenstädtin editiosta.] Brockhaus, Leipzig 1937-41. (2. p. 1961; 3. p. 1972; 4. p. 1988)
- Der handschriftliche Nachlass.* Toim. Hübscher. Krämer, Frankfurt/M. 1966-75.
- Zürcher Ausgabe. Werke in zehn Bänden.* [Perustuu Hübscherin kriittiseen editioon.] Toim. Angelika Hübscher. Diogenes, Zürich 1977.

KIRJEET

- Gesammelte Briefe.* Toim. Arthur Hübscher. Bouvier, Bonn 1978.

SCHOPENHAUERIA SUOMEKSI JA RUOTSIKSI

- Kuolema ja kuolematon* [katkelma teoksesta *Die Welt als Wille und Vorstellung*]. Suom. Eino Kaila. Karisto, Hämeenlinna 1919 & 1991.
- Pessimistin elämänviisaus. Valittuja lukuja Schopenhauerin teoksista.* Suom. Sirkka Salomaa. WSOY, Helsinki 1944. (5. p. 1991)
- Världen som vilja och föreställning.* Ruots. Efr. Sköld. Bonnier, Stockholm 1916 & 1992.

- Om viljan i naturen.* Ruots. C. V. E. Carly. Björck & Börjesson, Stockholm 1938.
- Liv och sanning. Essäer och aforismer.* Ruots. Alf Ahlberg. Natur och Kultur, Stockholm 1960.
- Värdsreflexer. Ett Schopenhauer-Brevier I–II.* Ruots. C. V. E. Carly. Björck & Börjesson, Stockholm 1915–23.
- Lisäksi ruotsinnettu osia teoksesta *Parerga et paralipomena* 1929–38 ja ajatelmakokoelma 1923.

BIBLIOGRAFIA JA VASTAANOTTOTUTKIMUKSIA

- HÜBSCHER, ARTHUR, *Schopenhauer-Bibliographie.* Frommann-Holzboog, Stuttgart & Bad Cannstatt 1981.
- BAILLOT, ALEXANDRE, *Influence de la philosophie de Schopenhauer en France 1860–1900. Étude suivie d'un essai sur les sources françaises de Schopenhauer.* Vrin, Paris 1927.
- SORG, BERNHARD, *Zur literarischen Schopenhauer-Rezeption im 19. Jahrhundert.* Winter, Heidelberg 1975.

ELÄMÄKERTOJA

- ARTHUR HÜBSCHER, *Schopenhauer. Ein Lebensbild.* Brockhaus, Leipzig 1938.
- ARTHUR HÜBSCHER, *Schopenhauer. Biographie eines Weltbildes.* Reclam, Stuttgart 1952.
- ARTHUR HÜBSCHER, *Denker gegen den Strom. Schopenhauer gestern – heute – morgen.* Bouvier, Bonn 1973.
- SAFRANSKI, RÜDIGER, *Schopenhauer und die wilden Jahre der Philosophie. Eine Biographie.* Hanser, München 1987.

KOMMENTAAREJA JA VERTAILEVIA TUTKIMUKSIA

- ATWELL, JOHN E., *Schopenhauer on the Character of the World. The Metaphysics of Will*. University of California Press, Berkeley 1995.
- ATWELL, JOHN E., *Schopenhauer. The Human Character*. Temple University Press, Philadelphia, 1990.
- BECKER, ALOYS, Arthur Schopenhauer – Sigmund Freud. Historische und charakterologische Grundlagen ihrer gemeinsamen Denkstrukturen. *Schopenhauer-Jahrbuch* 52/1971, 114–56.
- BRANN, HENRY WALTER, *Schopenhauer und das Judentum*. Bouvier, Bonn 1975.
- COPESTON, FREDERICK, *Arthur Schopenhauer. Philosopher of Pessimism*. Search Press, London 1946.
- FISCHER, CAROLA, *Die theoretische Grundlagen der Geschlechterbeziehung bei Arthur Schopenhauer*. Vait. München 1971.
- FLEISCHER, MARGOT, *Schopenhauer als Kritiker der Kantischen Ethik. Eine kritische Dokumentation*. Königshausen + Neumann, Würzburg 2003.
- GARDINER, PATRICK, *Schopenhauer*. Penguin, Baltimore 1963.
- HAMLIN, D. W., *Schopenhauer*. Routledge, London 1980.
- HENRY, MICHEL, Schopenhauer. Une philosophie première. Teoksessa *Présence de Schopenhauer*. Grasset, Paris 1988.
- HENRY, MICHEL, Schopenhauer et l'inconscient. Teoksessa *Schopenhauer et la force du pessimisme*. Rocher, Paris 1988.
- JANAWAY, CHRISTOPHER, *Self and World in Schopenhauer's Philosophy*. Clarendon, Oxford 1989.
- JANAWAY, CHRISTOPHER, *Schopenhauer*. Clarendon, Oxford 1994.
- JANAWAY, CHRISTOPHER, *Willing and Nothingness. Schopenhauer as Nietzsche's Educator*. Clarendon, Oxford 1998.
- LEFRANC, JEAN, *Comprendre Schopenhauer*. Colin, Paris 2002.
- MAGEE, BRYAN, *Misunderstanding Schopenhauer*. University of London, London, 1990.
- MAGEE, BRYAN, *The Philosophy of Schopenhauer*. Clarendon, Oxford 1983.
- MANN, THOMAS, *Schopenhauer*. Natur och Kultur, Stockholm 1938.
- MORGENSTERN, MARTIN, *Schopenhauers Philosophie der Naturwissenschaft. Aprioritätslehre und Methodenlehre als*

- Grenzziehung naturwissenschaftlicher Erkenntnis.* Bouvier, Bonn 1985.
- NIETZSCHE, FRIEDRICH, *Schopenhauer als Erzieher* (1874). *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe.* Toim. Giorgio Colli & Mazzino Montinari. Osa I. de Gruyter/DTV, Berlin & Nördlingen 1980.
- NÄGELBACH, H., *Das Wesen der Vorstellung bei Schopenhauer.* Winter, Heidelberg 1927.
- PHILONENKO, ALEXIS, *Schopenhauer. Une philosophie de la tragédie.* Vrin, Paris 1980.
- RIBOT, THEODULE, *La philosophie de Schopenhauer.* Alcan, Paris 1874.
- RICHERT, HANS, *Schopenhauer. Seine Persönlichkeit, seine Lehre, seine Bedeutung.* Teubner, Berlin 1916.
- RICONDA, GIUSEPPE, *Schopenhauer interprete dell'Occidente.* Murcia, Milano 1969.
- ROSSET, CLÉMENT, *Schopenhauer.* PUF, Paris 1968.
- RUYSSEN, THÉODORE, *Schopenhauer.* L'harmattan, Paris 2004.
- SCHMIDT, ALFRED, *Idee und Weltwille. Schopenhauer als Kritiker Hegels.* Hanser, München 1988.
- Schopenhauer.* Toim. Jörg Salaquarda. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1985.
- Schopenhauer. New Essays in Honor of His 200th Birthday.* Toim. Eric von der Luft. Mellon Press, New York 1988.
- Schopenhauer. His Philosophical Achievement.* Toim. Michael Fox. Harvester Press, Totowa 1980.
- Schopenhauer im Denken der Gegenwart.* Toim. Volker Spierling. Piper, München 1988.
- Schopenhauer in der Philosophie der Gegenwart.* Toim. Dieter Birnbacher. Königshausen + Neumann, Würzburg 1996.
- Schopenhauer, Philosophy, and the Arts.* Toim. Dale Jacquette. Cambridge University Press, Cambridge 1996.
- Schopenhauer und Marx. Philosophie des Elends, Elend der Philosophie?* Toim. Hans Ebeling & Ludger Lütkehaus. Hain, Königstein 1980.
- SIMMEL, GEORG, *Schopenhauer und Nietzsche* (1907). Junius, Hamburg 1990.
- SPIERLING, VOLKER, *Arthur Schopenhauer. Eine Einführung in Leben und Werk.* Reclam, Leipzig 1998.

- WELSEN, PETER, *Schopenhauers Theorie des Subjekts. Ihre transzendentalphilosophischen, anthropologischen und naturmetaphysischen Grundlagen*. Königshausen + Neumann, Würzburg 1995.
- YOUNG, JULIAN, *Willing and Unwilling. A Study in the Philosophy of Arthur Schopenhauer*. Nijhoff, Dordrecht 1987.
- YOUNG, JULIAN, *Schopenhauer*. Routledge, London 2005.

SCHOPENHAUERISTA SUOMEKSI JA RUOTSIKSI

- SILFVERBERG, K. W., *Arthur Schopenhauer ajattelijana ja ihmisenä*. Otava, Helsinki 1911.
- SALOMAA, J. E., *Filosofian historia II. Uusi aika*. WSOY, Helsinki 1916.
- SALOMAA, J. E., *Schopenhauer ja von Hartmann. Kriittillis-vertaileva tutkielma*. Väit. Helsingin yliopisto 1918.
- LYBECK, MIKAEL, *Schopenhauer. Scener ur hans ungdom*. Söderström, Helsinki 1922.
- AHLBERG, ALF, *Arthur Schopenhauer. Hans liv och filosofi*. Söderström, Helsingfors 1924.
- GROTFELT, ARVI, Kysymys Schopenhauerin filosofisten aatteiden yhtenäisyydestä. *Ajatus* 7, 1934, 5–23.
- SALOMAA, J. E., *Arthur Schopenhauer. Elämä ja filosofia*. WSOY, Helsinki 1944.
- HARVA, URPO, *Suuria ajattelijoita. Suppea filosofian historia*. Otava, Helsinki 1955.
- LUOMA, MATTI, Sukupuolirakkauden metafysiikka – Freud, Nietzsche, Wagner, Schopenhauer. Teoksessa *Rakkauden filosofia*. Toim. Esa Saarinen, Lilli Alanen & Ilkka Niiniluoto. WSOY, Helsinki 1984, 228–50.
- BLOMSTEDT, JAN, *Kenen siirto? Esseitä ajattelusta*. WSOY, Helsinki 1993.
- FREDRIKSSON, GUNNAR, *Schopenhauer*. Bonnier, Stockholm 1996.
- TANNER, MICHAEL, *Schopenhauer. Metafysiikka ja taide* (Schopenhauer. Metaphysics and Art). Suom. Floora Ruokonen & Risto Vilkkö. Otava, Helsinki 2000.

niin & näin -lehden
julkaisusarjassa 23° 45 ilmestyneet kirjat

1. MIKKO LAHTINEN (toim.), *Henkinen itsenäisyys*
2. MARTIN HEIDEGGER, *Silleen jättäminen*
3. RALPH WALDO EMERSON, *Luonto*
4. PEKKA PASSINMÄKI, *Kaupunki ja ihmisen kodittomuus: Filosofinen analyysi rakentamisesta ja arkkitehtuurista*
5. QUENTIN SKINNER, *Kolmas vapauden käsite*
6. PERTTI AHONEN, *Vireällä mielellä*
– Ymmärtämisen ja eettisyyden mielialat
7. JULIEN OFFRAY DE LA METTRIE, *Ihmiskone*
8. T. P. USCHANOV, *Wittgenstein in Finland: A Bibliography 1928–2002*
9. MIKA HANNULA, JUHA SUORANTA & TERE VADÉN,
Otsikko uusiksi: Taiteellisen tutkimuksen suuntaviivat
10. TOMMI WALLENIUS, *Filosofian toinen – Levinas ja juutalaisuus*
11. DANIEL JUSLENIUS, *Suomen onnettomuus – De Miseriis Fennorum*
12. MICHEL ONFRAY, *Kapinallisen politiikka – Tutkielma vastarinnasta ja taipumattomuudesta*
13. J. J. F. PERANDER, *Yhteiskunta uutena aikana*
& muita kirjoituksia
14. JUSSI BACKMAN, *Omaisuus ja elämä – Heidegger ja Aristoteles kreikkalaisen ontologian rajalla*
15. NICCOLÒ MACHIAVELLI, *Castruccio Castracarin elämä*
16. JUKKA PAASTELA (TOIM.), *Terrorismi – Ilmiön tausta ja aikalaisanalyysijä*
17. LAURI MEHTONEN, *Moderniteetin jäljillä*
– *Tekstejä aistisuudesta, tiedosta ja sivistyksestä*
18. ARTHUR SCHOPENHAUER, *Taito olla ja pysyä oikeassa*
– *Eristinen dialektiikka*
19. JUHA DRUFVA, *Unohdettuja ajatuksia etsimässä*
20. JUHA VARTO & HAKIM ATTAR, *Syvä laulu*

Tilaukset

www.netn.fi

niin & näin

PL 730, 33101 TAMPERE

Arthur Schopenhauer, *Eristische Dialektik* (1831)

Suomennos ja jälkisanat © Jarkko S. Tuusvuori ja
Eurooppalaisen filosofian seura ry, 2005
www.netn.fi, ISSN 1458-9001, ISBN 952-5503-16-X

Suomentamista on tuettu
suomalaisen kirjallisuuden edistämisvaroista (FILI).

kustantaja: EUROOPPALAISEN FILOSOFIAN
SEURA RY, TAMPERE 2005

julkaisusarjan ulkoasu: VILLE TIETÄVÄINEN

painopaikka: JUVENES PRINT, TAMPERE

